

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

ТЕЗИ

Всеукраїнської
науково-практичної конференції

**“Мовна параметрія українського
національного дискурсу
(на пошану пам'яті доктора філологічних
наук, професора П. С. Дудика)”**

26 березня 2026 року

м. Вінниця

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА
КОЦЮБИНСЬКОГО
Катедра української мови
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Катедра української філології
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Катедра української мови та методики її навчання
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
Навчально-науковий інститут української філології та журналістики
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Катедра української мови та методики її навчання

ТЕЗИ

**Всеукраїнської науково-практичної конференції «Мовна
параметрія українського національного дискурсу (на
пошану пам'яті доктора філологічних наук, професора
П.С. Дудика)»**

26 березня 2026 року

м. Вінниця

УДК 811.161.2'42(082)

DOI: <https://doi.org/10.31652/811.161.2-2026-1-143>

Рекомендовано до друку навчально-методичною комісією факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 5 від 15 квітня 2026).

Рецензенти:

Денисюк Василь Вікторович, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Коваль Людмила Михайлівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Т 38

Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції «Мовна параметрія українського національного дискурсу (на пошану пам'яті доктора філологічних наук, професора П.С. Дудика)». 26 березня 2026 р. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. [Гол. ред. О.А. Павлушенко]. Вінниця, 2026. 159 с.

Збірник містить тези доповідей, виголошених на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Мовна параметрія українського національного дискурсу (на пошану пам'яті доктора філологічних наук, професора П.С. Дудика)», у яких висвітлені фундаментальні та прикладні аспекти української лінгвістики за такими тематичними напрямками: актуальні питання лінгвістичної теорії; мова в діяхронному розвитку; лінгвістика тексту, прагмалінгвістика, лінгвостилістика; теоретичні та прикладні аспекти лексикології, фразеології, лексикографії, граматики; соціолінгвістика, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, нейролінгвістика, актуальні проблеми ономастики та діалектології; перекладознавство та лінгвокультурна комунікація; зіставне мовознавство; мова сучасних медіа; літературні контексти доби національного спротиву українців; теоретичні та прикладні аспекти сучасної лінгводидактики. Матеріали можуть бути корисними для філологів, істориків мови, викладачів і здобувачів вищої освіти, а також для ширшого кола дослідників, зацікавлених у розвитку української гуманітаристики.

© Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
кафедра української мови, 2026

ЗМІСТ

Ольга Павлушенко Патріот, науковець, педагог: на пошану пам'яті професора Петра Семеновича Дудика.	5
Михайло Торчинський Функціонування імен по батькові у складі сучасних антропоформул	11
Людмила Ткач Никифор Григорій та його географічно-історичний нарис «Поділля» (1918 р.) у сучасному мовознавчому зчитуванні»	16
Зоряна Купчинська Антропонімія Поділля XVII ст.: лексикографічний аспект	24
Марія Брус. Розвиток української літературної мови Галичині наприкінці XVIII ст.	29
Інна Гороф'янюк. Варіативність у системі вокалізму подільського говору.	35
Людмила Ткач, Тетяна Чижевська Історик Мирон Кордуба та лінгвокультурний аспект його етнографічних розвідок про писанкарство	44
Максим Карась Діалекти української мови у світлі Європейської хартії мов меншин і регіональних мов	50
Наталія Торчинська Стилістичні функції антропонімів у романі Генрика Сенкевича «Pan Wołodyjowski»	55
Лариса Азарова, Людмила Горчинська Антропоніми біблійного походження в українській фразеології	59
Марія Яновська Ономастикон роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія»: семантико-мотиваційний аналіз	64
Інна Приймак Функціонування власних назв у відтворенні історико- культурного образу Проскурова кінця XIX – початку XX століття (на матеріалі романів Ольги Саліпи «Будинок на Аптекарській», «Брошка гімназистки»)	69
Валерій Щегельський Народна топонімічна проза с. Пукляки (Кам'янецьчина): фольклористичний аспект.	71
Анна Рябінчук Нікнейм у системі віртуального іменування	74
Тамара Слободинська Діалогічний дискурс: граматичні маркери погрози	77
Ніна Кухар Лексичні маркери вербальної агресії в суспільному дискурсі	81
Ніна Іваницька Деякі зауваги щодо моделювання структури двоскладного речення з простим дієслівним присудком у сучасному українському дискурсі	85
Вікторія Сікорська, Вікторія Ногай Мовні маркери українського національного дискурсу в публічному комунікативному просторі під час російсько-української війни	89
Олексій Павлюк Українські переклади творів польських письменників Вінниччини XIX-XX століть: сучасний стан і проблеми рецепції	97
Анастасія Кісельова Міжмовна інтерференція та специфіка помилок: правоохоронний дискурс	

українською та англійською мовами	100
Олена Похилук Називні речення як засіб когнітивного моделювання художньої дійсності в поезії Тетяни Яковенко	103
Людмила Юлдашева Акротеза як механізм смислового фокусування в поетичному тексті	106
Вікторія Сахацька Мовні трансформації сучасного українського суспільства	110
Арина Фрумкіна Медіадискурс як механізм трансформації концепту свобода / freiheit: українсько-німецький контекст	114
Мирослава Мамич Дискурсивні та стилістичні параметри юридичного текстотворення	119
Крістіна Федоренко Вплив мови соціальних мереж на стилістику та прагматику рекламного дискурсу (на матеріалі англійської мови)	124
Андрій Горліченко, Арина Фрумкіна Педагогічні умови формування готовності майбутніх перекладачів до міжкультурної комунікації.	128
Людмила Станіславова Редагування польського етикету в художній прозі: від теорії до навчальної практики	131
Валентина Богатько Інфографіка в контексті компетентнісного підходу до навчання української мови	136
Юлія Лазарчук Жанрово-стильові особливості історичної прози Івана Франка	140
Андрій Яблонський Використання рольових ігор та симуляцій для розвитку усного мовлення здобувачів освіти ВВНЗ	143
Анатолій Масліч Лінгводидактичн технології штучного інтелекту як когнітивно-дидактичний тренажер в іншомовній освіті курсантів ВВНЗ	147
Надія Скрипник Кооперативне навчання як засіб формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти	151
Оксана Назаренко Лінгвостилістичні параметри офіційно-ділового дискурсу в професійній комунікації українців	154
Tetiana Moroz Adaptacja lingwistyczno-kulturowa terminologii specjalistycznej w kontekście międzyjęzykowego dialogu zawodowego	159

ПАТРІОТ, НАУКОВЕЦЬ, ПЕДАГОГ: НА ПОШАНУ ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ПЕТРА СЕМЕНОВИЧА ДУДИКА

Ольга Павлушенко

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У вчительській спільноті Вінниччини та й усієї України є багато тих, хто з вдячністю й теплом у серці гордо скаже: «Я студент Петра Семеновича Дудика».

Доктор філологічних наук, професор, мудрий педагог, творчий пошукувач нового й раціонального в лінгводидактиці, Петро Семенович ніколи не був байдужим до результатів своєї викладацької праці, постійно дбав, аби його студенти успішно оволодівали глибокими знаннями української словесності й майстерністю передавати ці знання школярам. Володіючи енциклопедичними знаннями про мову, професор Дудик просто й доступно витлумачував молоді глибини науки про мову, формував уміння теоретично мислити, аналізувати, здобувати істину й аргументи для її доведення.

Сам маестро стилю мав ювелірне відчуття мови, умів висловлюватися не тільки правильно, а й вишукано поєднуючи слова, вкладав думку в красиву словесну оправу, невтомно працював над огранкою власного мовлення й тактовно допомагав у цьому колегам та всім, хто звертався до нього за порадою.

Народився Петро Семенович 10 червня 1926 року на Холмщині, у селі Косинь, тепер це Владавський повіт Люблінського воєводства, Польща. Світогляд майбутнього науковця-україніста формувався під впливом особливостей суспільно-політичного та громадсько-культурного життя русинської спільноти Холмщини. Русини, як себе називали українці Холмщини, внаслідок експансії етнічно й ментально чужих держав потерпали як від колонізаторів, так і від русифікаторів. Життя в умовах постійного антиукраїнського терору зміцнило етнокультурні й релігійні підвалини національної самосвідомості українців цього краю.

Читати класиків української літератури та усвідомлювати себе українцем юнак Петро Дудик почав, спілкуючись із викладачами Холмської гімназії, серед яких були колишні професори Львівського університету. Петро Семенович згадував, що курс історії учні гімназії слухали у викладі науковця європейського рівня Мирона Кордуби, а грецької мови їх навчав Михайло Білик. У Холмському

соборі ще юний гімназист осягав усю глибину проповідей єпископа Іларіона (Івана Огієнка), проймався переконливими словами духовного наставника, переймав від нього український погляд на події сучасності й історії. Вивчення латині, грецької, німецької мов пробудило зацікавлення лінгвістикою, заклало підґрунтя академічної освіти майбутнього науковця.

У юнацтві Петрові Дудикові разом із сім'єю довелося пережити депортацію.

Вищу освіту Петро Семенович здобував у Ровенському державному учительському інституті й Дніпропетровському державному університеті, який екстерном закінчив з відзнакою в 1951 році. Професійну діяльність розпочав учителем української мови й літератури в Ровенській фельдшерсько-акушерській школі. Потім була праця у школах Дніпропетровська.

1951 року П. С. Дудик став аспірантом Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, де під керівництвом академіка Леоніда Арсенійовича Булаховського займався лінгвістичними дослідженнями маловивчених на той час неповних й еліптичних речень. Наукові розвідки молодого дослідника в галузі синтаксичного ладу української мови увінчалися успішним захистом дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук у квітні 1955 року на засіданні вченої ради Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, членами якої були Павло Григорович Тичина, Леонід Арсенійович Булаховський, Максим Тадейович Рильський, Олександр Іванович Білецький, Микола Платонович Бажан. Важливість наукової праці Петра Дудика «Неповні та еліптичні речення в сучасній українській літературній мові» засвідчує опублікування в 1958 році повного її тексту в академічному збірнику «Дослідження з синтаксису української мови».

Після закінчення аспірантури до 1972 року Петро Семенович працював у Полтавському педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка, пройшовши шлях професійного зростання на посадах старшого викладача, доцента, завідувача кафедри української мови, проректора з наукової роботи цього закладу вищої освіти. З 1972 до 1995 року Петро Семенович очолював колектив кафедри української мови спочатку Вінницького педагогічного інституту імені М. Островського, а після його реорганізації Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. З 1996 до 1998 року Петро Семенович Дудик — професор кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, але наступного року знову повертається до Вінниці, яка стала для нього рідною, і продовжує викладацьку діяльність на лінгвістичних кафедрах Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. У 2007 році професор Дудик П.С. очолює кафедру журналістики нашого університету.

Викладацьку діяльність Петро Семенович поєднував з активним науковим пошуком. У своїх дослідженнях звертався до живого українського мовлення, що стало продовженням традиції національного мовознавства, започаткованих Дмитром Овсянико-Куликовським, Євгеном Тимченком, Іваном Огієнком, Оленою Курило. Це було сміливим кроком у час агресивної асиміляції української мови до російської, яку провадила радянська влада.

У червні 1973 року П.С. Дудик завершив тривалий етап своєї науково-дослідницької роботи й захистив в Інституті мовознавства імені О.О. Потебні НАН України дисертацію «Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення» на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. У цьому ж році у видавництві «Наукова думка» виходить друком монографія П.С. Дудика «Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (просте речення; еквіваленти речення)». Ця фундаментальна праця ґрунтувалася на аналізі емпіричного матеріалу, яким слугувало живе мовлення українців, зразки якого науковець збирав разом зі студентами Полтавського педагогічного інституту імені В.Г. Короленка протягом 1964-1972 років у 380 населених пунктах України (3, с. 9). Наукова новизна цього дослідження Петра Семеновича Дудика полягає у визначенні статусу розмовного мовлення як особливого функційного різновиду мови, диференційними ознаками якого автор визначив, зокрема, засоби «синтаксично нечленованого і виразного модально-експресивного типу» (3, с. 8), які автор назвав еквівалентами речення (слова-речення, звертання-речення, незакінчені речення, приєднувальні конструкції), а також неповні двоскладні й односкладні речення, специфічний порядок членів речення, інтонаційне розмаїття, залучення жестів і міміки як допоміжних «засобів виразу емоційної та модальної сторони мовлення» (3, с. 10)

Професор Дудик акцентував на контекстній і комунікативній природі еквівалентів речення, їхній детермінованості емоційним забарвленням, яке властиве розмовному діалогічному мовленню. Науковець увиразнив українську синтаксичну теорію переконливими аргументами для виокремлення односкладної моделі простого речення й довів повноту реченнєвих конструкцій з однокомпонентним предикативним центром як мовної форми втілення логіко-психологічного судження, запитання або спонукання (3, с. 64).

Монографічне дослідження розмовної української літературної мови, як і попередні праці, оприявлюють національно-патріотичну позицію науковця Дудика П.С. У період, коли окупаційна більшовицька влада офіційно проголосила створення нової історичної спільноти людей, сформованої в СРСР, – радянський народ і всіляко нівелювала мовні та культурні відмінності між численними етнічними групами, що населяли територію Радянського Союзу,

Петро Семенович засвідчує унікальність і комунікативну та семантико-стилістичну цінність тих конструкцій, які є типовими для синтаксичного ладу української мови, і вступає в полеміку з іншим вітчизняним науковцем, який намагався видати ці ідіоетнічні особливості як щось «фіктивне», «псевдосинтаксичне» (3, с.98).

В академічному виданні «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» за загальною редакцією академіка Івана Костянтиновича Білодіда (1972) П.С. Дудика належать розділи «Односкладні речення», «Неповні речення», «Еквіваленти речення», «Приєднувальні конструкції».

1974 року у видавництві «Вища школа» виходить друком «Вступ до мовознавства: навчальний посібник» авторства Петра Дудика і Сергія Дорошенка, у якому до опису мови вперше в українському мовознавстві застосовано концепцію функційного структуралізму, розроблену Празьким лінгвістичним гуртком. (1, с. 20). Автори посібника представили мову як цілісну систему взаємопов'язаних одиниць, чітко структурованих за рівнями, які спрямовані на реалізацію комунікативної мети в мовленні; у дусі ідей Празької школи описали чинники поступального розвитку мови як продукту інтелектуальної діяльності суспільства. У посібнику викладені позиції його авторів з дискусійних на той час лінгвістичних проблем, зокрема розмежовано статус словосполучення і речення як одиниць мовлення за диференційними ознаками предикативності, модальності, інтонаційної і змістової завершеності (2, с. 172), чітко кваліфіковано синтагму як семантико-синтаксичну одиницю мови, виокремлення якої в реченні пов'язане «з відображуваною у висловленні дійсністю і вираженням до неї ставленням мовця» (2, с. 180).

Дослідницький неспокій був постійним супутником Петра Семеновича на професійному шляху. До кола наукових зацікавлень вченого належали питання методології лінгвістики, граматики, стилістики української мови, лінгводидактики.

У царині лінгвостилістики П.С. Дудик продовжував традиції, закладені його науковим наставником академіком Леонідом Арсенійовичем Булаховським. У 2005 році виходить друком рекомендований Міністерством освіти і науки України навчальний посібник «Стилістика української мови», у якому Петро Семенович Дудик викладає свою концепцію стилістики як лінгвістичного вчення. У третьому розділі цієї праці автор дуже розлого описує функційні особливості мовних одиниць усіх рівнів і підкреслює, що «нефункціональних (які б не виконували жодної функції) мовних одиниць немає» (4, с. 14), водночас наголошує, що «для стилістики ... особливо вагомі ... явища лексичні й морфолого-синтаксичні, бо саме вони безмежно різнофункціональні, отож і стилістично продуктивні, комунікативно найсуттєвіші» [4, с.22]. У четвертому

розділі посібника Петро Семенович детально зупиняється на мовних і позамовних основах мовленнєвої культури, комунікативних ознаках мовлення, виокремлюючи простоту, стислість, виразність, чіткість і яскравість мовлення, розмежовує поняття етичності і естетичності, багатство і мистецтво мовлення. Прикметно, що і в цій праці дослідник наголошує на своєрідності українців у «світосприймальному, філософському, соціопсихічному, історичному, гносеологічному вимірах» (4, с. 337) і підкреслює: «Певні визначальні світоглядні і почуттєві риси становлять внутрішню духовну сутність українців як окремої нації, окремого народу, що помітно відрізняється від інших (навіть близькоспоріднених – російського, білоруського) народів.» (4, с. 335).

Як мудрий педагог, Петро Семенович наполягав на навчанні рідною мовою, бо «завдяки рідній мові людина входить у світ, прилучається до загальнолюдських цінностей, які доповнюються своєрідними національними цінностями» (4, с. 342). Як досвідчений мовознавець, професор Дудик переконував широко використовувати рідну мову, оскільки «чим усталеніші мовні засоби і повніше закріплені народною мовленнєвою традицією, чим ширше використовуються вони в усному й писемному мовленні, в усіх його стилях і жанрах, тим стилістично потужнішою стає мова, тим повніше реалізуються її функціональні можливості» (Там само). Як інтелектуал з глибокими патріотичними почуттями, Петро Семенович Дудик вмотивовував вивчення рідної мови тим, що «рідна мова сприймається не лише як засіб комунікації, формування думок, а й як джерело патріотичних почуттів» (4, с. 342), «завдяки їй людина по-справжньому може прилучитись до духовності свого народу, його національної своєрідності, ідентичності, до національно-самобутньої системи навчання й виховання. До формування й сформування таких багатьох якостей, національних та індивідуальних рис характеру, якими один народ відрізняється від усіх інших народів.» (4, с. 343)

У науковому доробку професора Дудика П.С. понад 200 публікацій, серед яких 4 монографії та 11 навчальних посібників і підручників для вищої й середньої школи (6 посібників мають гриф МОН України).

П.С. Дудик здійснював наукове керівництво низки успішно захищених кандидатських і докторської дисертацій, входив до редакційних колегій 27-и збірників наукових праць, був членом спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій в Ужгородському національному університеті та Дніпропетровському національному університеті.

Високоповажний і високоавторитетний науковець, надзвичайно красномовний ритор, Петро Семенович умів викликати бажання пізнавати мову, відкривати її лексичні й фразеологічні скарби. Професор завжди дотримувався наукової етики, поважав факти, виваженість суджень й оцінок, коли потрібно,

умів делікатно вказати на помилки та висловити поради. Не нав'язуючи власних поглядів на ту чи ту наукову проблему, де це було важливо, скеровував влучними запитаннями, доречними зауваженнями, давав змогу самостійно дійти вірогідного висновку. Будучи знаним ученим і відповідальним керівником, Петро Семенович цінував насамперед людські стосунки, ставив на перше місце особистість із її внутрішнім світом, переживаннями та власним поглядом на світ. Він завжди був готовий вислухати, дати не тільки фахову, а й мудру життєву пораду.

Ще з юних років Петро Семенович зберіг прихильність до націоналістичних ідей. Щиро тішився, коли Україна здобула незалежність, проте болісно сприймав недолугу політику уряду щодо утвердження державного статусу української мови. Намагався особисто долучатися до вирішення проблем, які помічав, писав листи Президентові України, був сміливим і переконливим у своїх патріотичних судженнях.

Патріот, лінгвіст-дослідник, педагог, харизматична особистість, світла людина – це тільки найпомітніші риси індивідуальності Петра Семеновича Дудика. Таким він залишається в пам'яті його учнів і колег-науковців.

Література

1. Богатько В., Завальнюк І., Кухар Н. (2021). Проблеми граматичної системи сучасної української мови в науковій спадщині професора Петра Дудика (до 95-річчя від дня народження). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ

«Фірма Планер», Вип. 32. С. 16–29. DOI: <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2021-32-16-29>

2. Дорошенко С. І., Дудик П. С. (1974). Вступ до мовознавства: навчальний посібник. Київ: Вища шк., 295с.

3. Дудик П. (1973). Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (Просте речення; еквіваленти речення). Київ : Наукова думка, 288 с.

4. Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. Київ: ВЦ: «Академія», 2005. 368с.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМЕН ПО БАТЬКОВІ У СКЛАДІ СУЧАСНИХ АНТРОПОФОРМУЛ

Михайло Торчинський

Хмельницький національний університет

Сутність антропоформули Д. Г. Бучко і Н. В. Ткачова трактують як «... визначену кількість компонентів іменування (2–3 члени), порядок черговості різних компонентів антропонімів в офіційних найменуваннях людини певної національності, стану, віросповідання і ін.» (1, с. 45). Складниками антропоконструкції в українській мові можуть бути насамперед прізвища, імена та імена по батькові. Залежно від їх поєднання, розрізняють двокомпонентні антропоформули (наприклад, «ім'я + прізвище» чи «ім'я + ім'я по батькові») і трикомпонентні (на зразок: «ім'я + ім'я по батькові + прізвище»). Як бачимо, часто ці структури відрізняються наявністю або відсутністю в їхньому складі імені по батькові.

Функціональний аналіз імен по батькові, на нашу думку, останнім часом є досить **актуальним**, оскільки погляди на вживання таких компонентів антропоформул в адміністративних і наукових колах різко відрізняються.

Об'єктом нашого дослідження є функціонування в нинішніх умовах імен по батькові у складі антропоформул.

Мета роботи – показати ретроспективу імен по батькові в українській антропонімії й викласти власне бачення перспектив цього типу власних особових назв насамперед у складі антропоформул.

У процесі дослідження використано як загальнонаукові **методи** (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), так і власне лінгвістичні (описовий, дискурсивний, контекстологічний, конверсаційного аналізу тощо).

Насамперед аналізувалися низка законодавчих актів та праці мовознавців, які стосуються функціонування імен по батькові у складі антропоформул.

У Державному стандарті «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів», який набув чинності з 1 вересня 2021 р., запроваджено лише двокомпонентну модель «ім'я + прізвище» (2). Характеризуючи цей документ у лекції «Українське ім'я по батькові і правно-лінгвальне невігластво», А. М. Нелюба визначив два основоположні його недоліки: позбавлення права використовувати в документах ім'я по батькові та написання всього прізвища великими літерами (6).

Легше спростувати недолугість другої «новації», адже в українському правописі (8) чітко визначено, що у вітчизняних антропонімах лише перша літера є великою, і цей базовий мовний закон України жоден технічний стандарт не має права змінювати.

Значно складнішим є питання про усунення імені по батькові, про яке в ДСТУ навіть не згадується. Крім того, активно поширюється інформація, що МОН України теж планує змінити наявну нині двокомпонентну структуру антропоформули «ім'я + ім'я по батькові» і в освітніх закладах запровадити звертання на зразок «*пане Іване*» замість «*Іване Миколайовичу*». Безперечно, це крок до панібратства, бо такі конструкції мали б використовуватися у спілкуванні між дорослими, але аж ніяк не між учнями й педагогами.

І це притому, що трикомпонентна антропоформула закріплена в офіційних документах. Наприклад, у статті 28 «Цивільного кодексу України» сказано: «Ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається із прізвища, власного імені та по батькові» (11), і це юридична конструкція, яка визнає ім'я по батькові складником права на ім'я і робить його об'єктом правового захисту.

У статті 147 «Сімейного кодексу України» записано: «По батькові дитини визначається за іменем батька» (7), і тут ім'я по батькові виконує ідентифікаційну та родинно-правову функцію.

Така триєдність записана і в паспорті громадянина України та в інших документах, що містять ім'я по батькові як елемент ідентифікації особи.

Більшість ономастів теж висловлюється за наявність у складі антропоформули імені по батькові. Зокрема, М. Л. Худаш писав, що «... українська антропонімія система (звичайно, сучасна) належить до трийменних з обов'язковими трьома компонентами – власне ім'я + назва по батькові + прізвище» (10, с. 81). Аналогічну думку висловила і Л. О. Кравченко: «У сучасних слов'янських мовах усталилися дволексемні та трилексемні системи іменування особи, в Україні, зокрема, трикомпонентна антропоформула» (3, с. 24).

Однією з підстав для відмови від імені по батькові є твердження про те, що така форма здавна не була властива українцям, що вона безпосередньо запозичена в росіян і т. д.

Насправді ці конструкції в Україні вживалися давно, але їхня форма, частотність і функції змінювалися залежно від епохи та соціального середовища.

В епоху Київської Русі (X–XIII ст.) такі антропоніми активно побутували серед знаті та в офіційних джерелах (*Ярослав Володимирович*), виконуючи родову й політичну функцію, оскільки вказували на походження, легітимність влади, спадковість.

Про це пише Л. Т. Масенко: «Патроніми зустрічаємо у найдавніших писемних пам'ятках східних слов'ян. Так, нащадків князя Ігоря у давньоруських літописах іменують *Ігоревичами* ...» (4, с. 15), причому «спосіб іменування осіб назвами, утвореними від імені батька за допомогою суфіксів *-ич, -ович, -евич*, уже в період Київської Русі мав виразний становий характер. Ним мали право користуватися лише представники соціальної верхівки суспільства» (4, с. 15).

А Л. О. Кравченко наводить вислів польської дослідниці М. Войтили-Свежовської, яка підкреслює древність такої антропоодиниці: «Найдавнішим засобом вираження спорідненості в слов'янських мовах є особові назви з суфіксом **-ич**, що має праслов'янське походження (із **itjo* чи *iti*)» (3, с. 59).

Жінка, як свідчать ранньослов'янські писемні джерела, переважно ідентифікувалася без згадування її особового імені, а лише за вказівкою на належність батькові або чоловікові (*Мьстиславна* – 1122 р.), однак під впливом християнських традицій у найменуваннях жінок траплялися не лише двочленні антропоформули «патронім + особове ім'я» (*Ростиславна ѿгафья* – 1165 р.), а й багатокомпонентні (*Яневая именемъ Марья* – 1091 р.) (3, с. 63), що дало можливість С. М. Медвідь-Пахомовій стверджувати, що такі антропонімні категорії, як і чоловічі, теж існували у праслов'янській мові (5, с. 46–48).

У часи пізнього середньовіччя (XIV–XVI ст.) на українських землях імена по батькові широко фіксувалися в актах, судових книгах, грамотах (*Семен Григоров син*). У козацьку добу (XVII–XVIII ст.) функціонування імен по батькові було повсякденною практикою (*Пилип Орлик Степанович*), зокрема і в козацьких реєстрах (*Федір Андрійович*), причому такі антропоодиниці активно використовувалися без будь-якого «московського» впливу, що підтверджують і вітчизняні антропонімісти.

Зокрема, атрибутом привілейованості тричленну формулу іменування назвав М.Л. Худаш, зазначивши, що вона спостерігалася «як своєрідна прерогатива соціальної верхівки, а у XVI–XVII ст. – заможного міщанства, яке в писемних пам'ятках, очевидно, і в побуті, охоче вживало патріархальні, традиційні іменування по батькові на **-ич, -ович, -евич** часто разом з третім компонентом, де може виступати назва за місцем походження, професією, заняттям або якимось прізвиськом» (10, с. 132). Водночас М. Л. Худаш підкреслював, що у XIV–XVII, а особливо в XIV–XVI ст. назви з формантом **-ович/-евич** в ідентифікації нижчих і середніх верств українського населення були не спадковими прізвищевими назвами, а здебільшого прямими назвами по батькові, матері або й тестеві, братові чи інших членів родини. У двочленних іменуваннях (власне ім'я + патронімна назва) особові назви з патронімними суфіксами **-ович /-евич, -ич** фіксуються найчастіше ...» (10, с. 120).

Аналогічну думку про вживання імен по батькові представниками соціальної верхівки висловила Л. Т. Масенко: «Почесним привілеєм вважались найменування по батькові на **-ич, -ович, -евич** і в пізніші часи – у XIV–XVIII ст. У староукраїнських пам'ятках вони вживаються лише стосовно представників князівських і шляхетських родів, а також міської ремісничої і купецької верхівки» (3, с. 15). Однак Л. Т. Масенко підкреслює, що поступово діапазон вживання тричленних іменувань в Україні був звужений, «особливо на західноукраїнській території, яка входила до складу шляхетської Польщі, де

діяла двойменна антропонімна формула» (4, с. 17).

Про дві антропонімні моделі («особове ім'я + патронім», тобто називання за батьком із допомогою суфіксів *-ук, -юк, -чук, -ак, -як, -чак, -енко, -ів, -ич, -ович*, і «особове ім'я + прізвисько»), що існували впродовж XIV–XVIII ст., писала й І. Д. Фаріон, паралельно зазначивши, що «саме в цю пору серед знаті (у XVI–XVII ст. серед заможного міщанства) поширилася практика називатися трикомпонентно, зокрема з суфіксом *-ич*, вживання якого не мало таких жорстких обмежень, як це було в росіян» (9, с. 218). Дослідниця також встановила причини, чому використання такого типу найменувань не можна пояснювати російськомовним впливом: по-перше, приклади походять із територій, що не перебували під політичним чи мовним впливом Московії, а напакі, – під польською зверхністю; по-друге, традиція використовувати трикомпонентний спосіб називання людини не переривалася від XIII ст. (9, с. 218).

У XIX – на початку XX ст. в усному мовленні українців імена по батькові вживалися обмежено, переважно в офіційно-церковному контексті або як форма пошани до старших (*Петре Івановичу*), а частіше, особливо в селянському середовищі, використовувалися моделі «ім'я + прізвисько» та «ім'я + прізвище».

І. Д. Фаріон теж вважала, що протягом XVII–XIX ст. трикомпонентні антропоформули не були характерними для народного середовища, яке сприймало їх як панські чужі форми, хоча загалом такий спосіб іменування «за рахунок втрати суспільних обмежень розширює коло свого побутування» (9, с. 218).

Трикомпонентна форма іменування була узаконена в радянський період, коли назва по батькові стала обов'язковим елементом паспортного імені, закріпившись як стандарт офіційного спілкування для всіх соціальних груп, але це слід кваліфікувати як уніфікацію, а не появу явища. Імена по батькові – давня й питомо українська традиція, не винятково російська і не суто радянська, різниця між ними – у ступені формалізації: раніше були варіативність і функціональність, а в СРСР це стало нормативною обов'язковістю. Легкість, із якою трикомпонентна антропомодель «прижилася» в Україні, насамперед пояснюється глибокою повагою до своїх батьків, бажанням із гордістю використовувати їхні імена в усній і писемній комунікації.

Звичайно, свою роль відіграло й те, що «в Україні такі найменування виникли значно раніше, мають глибоке коріння і значне поширення в попередні періоди, тоді як у сусідній державі вони довгий час були рідкісними й соціально маркованими» (3, с. 62).

Таким чином, можемо стверджувати, що традиція іменуватися по батькові аж ніяк не запозичена з Росії, адже вона була відома ще з праслов'янської епохи й активно побутувала в часи Київської Русі. Така модель корелює з глибокою повагою нашого народу до старшого покоління, і відмовлятися від імені батька на користь нібито й приємного слова «пан / пані», але позбавленого глибинного

родового сенсу, зовсім недоречно. А апелювання до того, що на Заході використовувати ім'я та ім'я по батькові не прийнято, свідчить швидше про втрату там сімейних цінностей.

Як підсумувала І. Д. Фаріон, «основна тенденція сучасного називання особи в офіційно-діловій царині – це паралельне використання дво- і трикомпонентних формул» (9, с. 218).

Виходячи з цього, пропонується не зациклюватися на варіанті антропоформули «ім'я + ПРИЗВИЩЕ», наведеному в Держстандарті України 2021 року, а передбачити можливість використовувати більш різнопланові варіанти. Зокрема, в розмовному стилі в неофіційному спілкуванні можуть вживатися імена чи імена по батькові (у зверненні до старших осіб), а в офіційних розмовах – моделі «пан / пані + ім'я» або «ім'я + ім'я по батькові».

У писемному мовленні побутують переважно антропоформули, причому імена й імена по батькові можуть бути представлені як аббревіатури. Офіційною є модель «прізвище + ім'я + ім'я по батькові», тому при підписуванні, схваленні, погодженні документів краще дотримуватися саме такого порядку, причому у прізвищах лише перша літера має бути великою. У власне науковому тексті рекомендують спочатку писати ініціали, а тоді прізвище, причому їхня кількість (один чи два ініціали) визначається за бажанням автора, але повинна бути уніфікованою в усьому тексті.

Більш поглибленої функціональної характеристики потребують інші пропріальні одиниці – як особові назви (зокрема імена, прізвища, етноніми), так і власні географічні назви, найменування організацій, почесних звань, нагород, часових проміжків тощо).

Література

1. Бучко, Д. Г., та Ткачова, Н. В. (2012). Словник української ономастичної термінології. Ранок-НТ.
2. ДСТУ (2020). Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. Чинний від 01.09.2021. року. <https://www.kdu.edu.ua/Documents/DSTU41632020v1.pdf>
3. Кравченко, Л. О. (2014). Українська ономастика : антропоніміка : навчальний посібник. Знання.
4. Масенко, Л. Т. (1990). Українські імена і прізвища. Товариство «Знання» УРСР.
5. Медвідь-Пахомова, С. М. (1999). Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах : монографія. Ліра.
6. Нелюба, А. М. (2023). Українське ім'я по батькові і правно-лінгвальне невігластво : відкритий виступ. Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. <https://youtu.be/IOXB1Kw4nRw?si=dZESjXpfSQR5liHv>

7. Сімейний кодекс України (2002). *Відомості Верховної Ради України*, 21–22, 135. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
8. Український правопис (2019). Наукова думка.
9. Фаріон, І. Д. (2013). Мовна норма : знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей). Місто НВ.
10. Худаш, М. Л. (1977). З історії української антропонімії. Наукова думка.
11. Цивільний кодекс України (2003). *Відомості Верховної Ради України*, 40–44, 356. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

НИКИФОР ГРИГОРІЙ ТА ЙОГО ГЕОГРАФІЧНО-ІСТОРИЧНИЙ НАРИС «ПОДІЛЛЯ» (1918 р.) У СУЧАСНОМУ «МОВОЗНАВЧОМУ ЗЧИТУВАННІ»

Людмила Ткач

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

Серед багатьох наукових конференцій, що самі по собі є необхідним складником життя й праці науковців, особлива роль належить жанрові «ad memōiam» – конференціям на пошану пам'яті. Вони не лише актуалізують увагу до певного кола досліджуваних проблем, до подій та фактів з історії української культури, а й спонукають повертатися до витоків, переосмислювати те, що вже відоме, в нових часових та аксіологічних контекстах. На таких конференціях ми налаштовуємо нашу оптику. Вдаючись до метафоричних, але логічно таких містких образів Ліни Костенко, можна сказати, що саме в такий спосіб ми докладаємо зусиль, щоб усунути «дефекти головного дзеркала – всього комплексу гуманітарних наук», звільнитися від «ревеберацій старих імперських дзеркал з облізлою вже амальгамою» (5, с. 31): «Ми ж Україну відкриваємо в Україні, і це нікому не загрожує ні втратою територій, ні духовних цінностей. Це лише вимагає перегляду звичної схеми. Перестановки некоректно поставлених дзеркал» (5, с. 29).

Отже, пошанування 100-річчя від дня народження професора *Петра Семеновича Дудика* – це не лише вияв поваги до особистості вченого-мовознавця, а й прочитання його праць та розвиток його ідей в прикладанні до нових джерел – невідомих чи мало відомих, які, проте, перебувають у безпосередньому стосунку до синтаксичної проблематики, що була в центрі уваги проф. П. С. Дудика як дослідника українського розмовного літературного мовлення, його типових ознак та характеристик (4).

Фундаментальна праця „Синтаксис сучасного українського розмовного

літературного мовлення” виконана на матеріалі фольклорних текстів (у виданнях П. Чубинського, І. Франка), творів художньої літератури (близько 150 джерел, що включають прозу, поезію, драматургію й походять з усіх українських етнічних земель, де народилися й творили видатні письменники). Унікальність джерельної бази дослідження полягає і в тому, що до неї ввійшли записи усно-розмовного мовлення, які «зроблено від осіб різного віку, професії, освіти, статі і в різних життєвих ситуаціях (на виробництві, на вулиці, вдома, в автобусі і т. д.)» (4, с. 9). Такі записи провадив і сам дослідник, і студенти Полтавського педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка в 1964–1972 рр. Для свого часу це була перша спроба монографічного дослідження синтаксичної будови розмовної української літературної мови щодо: 1) особливостей «синтаксичного оформлення повних (переважно) речень двоскладної та односкладної будови різної комунікативної вагомості і модального значення»; 2) засобів «граматично сконденсованого вислову, реалізованого в синтаксичних формах неповного, в тому числі еліптичного, двоскладного і односкладного речення; у так званих приєднувальних конструкціях» (4, с. 8). Одна з фундаментальних думок проф. П. С. Дудика – про те, що «не можна з певністю встановити межі між розмовною і науковою, розмовною і публіцистичною мовою, бо і наукова, і публіцистична мова більшою чи меншою мірою можуть стилізуватись під розмовний стиль викладу» (4, с. 16) – має безпосередній стосунок до географічно-історичного нарису Никифора Григорієва «Поділля» та цілковите підтвердження в синтаксичних характеристиках цього тексту.

Постать **Никифора Григорієва** (роки життя: 1883–1953; праці опубліковані під іменами Н. Григор'єв, Н. Григор'єв-Наш, Григор'єв-Наш) ще й донині залишається маловідомою серед українського культурного загалу – попри те, що є чимало згадок про нього в науковій літературі, енциклопедіях (3; 7; 8), а також опубліковані монографії, що присвячені його діяльності як освітянина, політика, науковця (11). Ольга Сухобокова, дослідниця історії життя Н. Григорієва (10; 11; 12), підкреслює, що він був одним із чільних діячів Української революції 1917–1921 рр., міністром освіти УНР, одним із лідерів українського еміграційного осередку в Чехословаччині в 1920–30-ті роки та першим директором української служби «Голосу Америки» (1949–1953); наголошує на тому, що «протягом свого 70-річного життєвого шляху, що проліг через важливі віхи української та світової історії ХХ ст., в тому числі дві світові війни, країни й континенти, він поставав у різних амплуа та відігравав помітну роль на різних етапах українського національно-визвольного руху» (10), проте «через табування його імені радянською владою як «буржуазного націоналіста» (10), тривалий час активна діяльність та величезна наукова і публіцистична спадщина Никифора Григорієва, що налічує кілька сотень грубих тек в українських та американських архівах, була практично незнаною» (10).

Никифор Григоріїв народився в містечку Бурти Черкаського повіту Київської губернії (нині це однойменне село в Черкаській обл.) в багатодітній родині сільського вчителя. Ще під час навчання у церковнопарафіяльній школі самостійно опанував польську й латинську мови, перечитав чимало історичної та художньої літератури: «Саме з книг він дізнався про минуле України, старанно приховуване імперською освітою, і усвідомив себе не „просто мужичим сином”, а українцем» (10). З праць О. Сухобокової дізнаємося, що саме на Поділлі в Н. Григоріїва розпочався «успішний шлях публіциста, педагога-методиста і популяризатора наукових знань. Він розробив оригінальну методику викладання окремих предметів та національно-патріотичного виховання, підготував низку шкільних підручників і науково-популярних праць: „Історія українського народу”, „Історія України в народних думках і піснях”, „Поділля: Географічно-історичний нарис”, „Всесвітня історія”, „Мораль (Природа, зміст, історія та норми її)” та інші» (10).

Працю Н. Григоріїва «Історія України в народних думках та піснях» двічі перевидали вже в часи державної незалежності України (2), проте географічно-історичний нарис «Поділля» ще й дотепер не перевиданий, не перепрочитаний, хоч становить надзвичайно цікаву пам'ятку свого часу: адже цей текст відображає важливий період стилістичного розвитку української мови, коли з 1906 р., після зняття в Російській імперії заборони на друк українських видань науково-популярного та господарського змісту, відбувся фактично розквіт науково-популярного жанру української мови. Авторами популярних видань були українці, що здобули освіту російською мовою, проте знання рідної української мови й усвідомлене почуття української ідентичності й потреби просвітництва для свого народу покликали агрономів, інженерів лісового господарства, інженерів-гідротехніків та меліораторів, лікарів-ветеринарів, економістів і представників багатьох інших професій стати авторами популярних книжок та брошур і практично зреалізувати можливості української мови поза межами художнього стилю.

Професійно-популярні тексти періоду 1906 – початку 1920-х років становлять особливий тип джерел, що досі не привертали уваги мовознавців, проте саме вони є тією ланкою, що показує шлях української літературної мови від її народнорозмовного вияву до сфери освіти й науки, розкриває унікальний за своїми культурними досягненнями процес перетворення мови українського селянства на писемну мову з якнайширшими стильовими спромогами. Рушіями цього процесу були освічені українці, вихідці переважно з родин сільських учителів, духовництва, з верств міщан та поміщиків, що жили серед українського народу й були його частиною. Ми й досі не ввели в загальний культурний обіг імен тих великих числом – сумлінних і скромних – авторів, які не були письменниками, не прагнули літературної слави, а виконували передусім ті

завдання, які на той час забезпечували життєдайність української мови, – впроваджували її у сфери освіти й господарювання.

Одне з таких імен можемо згадати й подати до ширшої відомості у зв'язку з нарисом Н. Григоріїва «Поділля». З посторінкової примітки (1, с. 19) можна дізнатися, що при написанні розділу «Природа» помічником автора був М. Любичанківський. І хоч ім'я *Миколи Любичанківського* мало кому сьогодні відоме, проте історія його життя не залишилася без уваги: у 2019 р. Валентина Стельмах, заступник директора Національного природного парку «Подільські Товтри», опублікувала про нього статтю в газеті «Подільський» (9); з'явилася окрема стаття про М. Любичанківського (роки життя: 1884–1919) в „Енциклопедії Сучасної України” (6), з якої довідуємося, що народився він у місті Брацлав у родині священника, закінчив Уманську урядову гімназію, спеціальні курси у Львові та Цюриху, Московський університет. Був зоологом, фахівцем з акліматизації тварин і рослин, працював на дослідних станціях, у ставкових господарствах. Був одним з перших викладачів Кам'янець-Подільського університету на посаді асистента кафедри зоології фізико-математичного факультету. Загинув у червні 1919 р. як вояк армії УНР.

Напевно, саме знанням М. Любичанківського завдячуємо велику різнобічність (а щодо окремих фактів – й енциклопедичність) інформації про тваринний світ Поділля, багатство орнітонімів, іхтіонімів, що можуть становити окремий предмет дослідження в лексиці нарису Н. Григоріїва. За попередніми спостереженнями можна зауважити, що багатьох назв птахів, риб, що їх подано в нарисі, не знайдемо в сучасних словниках української мови. Що ж до тих назв, які потрапили в словникові реєстри, то про них найбільше можна довідатися з «Етимологічного словника української мови» (1981–2012 рр.), оскільки переважна більшість таких назв – діалектні (як-от назви птахів: *волове очко, дюдька, задерихвіст, іванчик, каленик, кваква, киргик, климець, макодзьоб, маколондра, павутькало, пастушок, погонич, поховав, репел, сіроватень, таратайка, трепетень, тювик* тощо). Важливо підкреслити і той факт, що в нарисі «Поділля» орнітоніми мають більш ранню фіксацію, ніж ті джерела, за якими їх подано в „Етимологічному словнику української мови”. Прикметними є й самі джерела, оскільки це переважно праці з діалектології (Дзендзелівський Й. О. Словник специфічної лексики говірок Нижнього Подністров'я, Київ, 1958; Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області, Одеса, 1958; Дейниченко Н. П. Питання вивчення зоологічної лексики рідного краю в курсі „Українська діалектологія”, Суми, 1981), а також – одна з перших наукових праць про орнітоніми – „Назви птахів” проф. М. Шарлеманя (Київ, 1927). З праці Н. Григоріїва постає чималий репертуар назв рослин (фітономенів), цінність якого полягає не лише в кількості, а й у фіксації багатьох паралельних назв, включно з латинськими термінами-

відповідниками, а також описом конкретних фактів щодо історії появи рослини на Поділлі, напр.: *«Типове з'явище степу – гущавини, зложені з корчів **заячих орішків, степової вишеньки, дикої груші** і т. и. .. Між кущами в'ється хмель та **брокчан** (*Hedera Helix*), який у нас майже не цвіте»* (1, с. 14); *«По захищених долинах Наддніпрянщини в садках ростуть рослини південного підсоння: **волоські оріхи, дерен** (кізіл), **жерделі** (абрикоси), **брусквини** (персики) та виноград. .. Найцікавіші „релікти”: **берека, ясинець** (*Dictamnus Fraxinella Pers.*), **водяні оріхи** (*Trapa natans L.*), **дубова омела** (*Loranthus europaeus L.*) та інші, – їх буде зо 30 одмін. .. Є й такі форми, які з'явилися на Поділлі за часи історичні. Таке – **Татарське зілля** (*Ascorus cleftus L.*) з Кутая, занесене сюди татарами. Воно цвіте у нас, але не дає насіння, позаяк у нас нема тої **одміни комах**, що можуть його опилити. Така **дендера** (*Datura stramonium L.*), що її принесли нам цигани, котрі уживали її яко наркотик. Такий занесений зі сходу **лаціон** (*Lycium barbarum L.*)»* (1, с. 15).

Нарис «Поділля» в сучасному «мовознавчому зчитуванні», у сприйнятті сучасного носія української мови та української мовної свідомості постає як текст цілком зрозумілий, прозорий – і за синтаксичною будовою, і за лексикою та мовними зворотами. Автор тексту добре обізнаний з тогочасною українською літературною мовою й помічає, що мова українців-подолян «визначається деякими особливостями, а саме: 1) підшиванням під польську вимову (*дзінькую, дзінь-добрий*); 2) вживанням деяких польських слів; 3) твердою вимовою „а” замість „я” та „е” (*траба, радно, порадо*); 4) вживанням кінцівки „ов” замість „ю” (*за дитинов, за роботов світа не видів*); 5) вимовою „є” замість „я” в західній частині Поділля (*паце, поросє, тилє, н'єть, в'єзати*); 6) особливим способом утворення майбутнього чау (*„буду ходив, буду робив” замість „буду ходить, буду робить”*); 7) вживанням кінцівки „ся” наперед дієслова (*най ся діє Божя воля чи ти ся не скрутив*); 8) місцевими словами й вигуками (*„най” замість „нехай”, „ая” замість „аякже” і т.и., „мой, мой” – вигук здивування*); 9) твердою вимовою кінців дієслова (*робит, полит, валят*); 10) збереженням стародавніх українських слів. Все це дає підстави вважати подільську мову за окреме наріччя української мови. Зразок подільського наріччя: „Як ся розвалив двірець то най ся валит і пьєць”. „Якщо пьєць ся розвалив, то не буду в нім палила”. „Нанашко, чи ти в пьєцу вже палила. Ая! Як бим досі чекала, то б і здубла”» (1, с. 21–22). Варто звернути увагу на думку Н. Григорієва про те, що «подільську мову» можна вважати за окреме наріччя української мови: ця думка справді могла мати своє логічне підґрунтя в тому, що мова подолян (як належна до південно-західного наріччя) виразно відрізнялася від мови українців Середньої Наддніпрянщини та Полісся; вона сприймалася як окремий територіальний вияв української мови – саме в тих кордонах, які були тоді державним кордоном Росії, адже територія всіх інших південно-західних діалектів, споріднених з подільськими, перебувала на той час у

кордонах іншої держави – Австро-Угорщини.

Варто відзначити, що назву сучасного міста *Вінниця* Н. Григоріїв подає як **Винниця** (згідно з внутрішньою формою слова): «Винниця, після Кам'яця, найкраще місто на Поділлію зо всіх боків, перше по населенню, перше й по торгівлі. По підсонню його залічують до курортів 2 розряду. Особливу красу містові надає р. Буг з чистою, як шкло, водою, в якій лікарі радять купатися слабом. Околиці **Винниці** надзвичайно гарні» (1, с. 79).

У розділах нарису, що їх присвячено описові рільництва, садівництва та ремесел, Н. Григоріїв уживає окремі діалектні слова, нерідко – з поясненням через приєднувальні конструкції, напр.: «Килими тчуть в багатьох місцях Поділля, а найбільше вздовж Дністра. Тчуть для себе і на продаж, переважно жінки у вільну від хазяйської роботи годину (в осені, зимою). Беруть для того вовну, „білець” (біле товсте фабричне прядиво) і „сучь” (сукані фабричні нитки, які йдуть на основу). По великості, формі, виробу й призначенню килими поділяються на: 1) килими (довгі й досить широкі з художніми візерунками), 2) рядна (коротчі, але ширші, з поперечними „батками” або „пасочками”), 3) **пілки** (маленькі килими для накриття жердки, скрині, припечка), 4) **налавники** (довгі вузькі ряденця)» (1, с. 46).

В описах поверхні (рельєфу) Поділля Н. Григоріїв послуговується спеціальними географічними термінами, що в зіставленні із сучасними виглядають незвично, оскільки сучасна термінологія природничих наук сформувалася в умовах російсько-української двомовності за часів Радянського Союзу, коли питомі українські терміни замінювали на такі, що вживані були в російській мові, напр.: «**Дністер (Дністр, Дністро)** в старовину звався по-грецьки – Тирас. Починається Дністер з джерела на північнім **узбіччю Карпат**, в Галичині, коло с. Вовче, серед лісу, на горі Розлуч, на височині 436 сажнів на рівнем моря» (1, с. 8) [порівн.: сучасн. схили Карпат (а не узбіччя Карпат), бо в рос. склоны Карпат]; «Нижче Збруча **сточище Дністра** звужується. Через те великих **припливів** там уже немає. Але дрібних є чимало. На Поділлію серед них значніші: 1) Смотрич, 2) Студениця, 3) Ушиця, 4) Калюс, 5) Лядава, 6) Дерло, 7) Мурафа, 8) Русава, 9) Камінка, 10) Молокиш, 11) Тростянець, 12) Ягорлик. Понижче Поділля значніші: 1) Ботна, 2) Бик, 3) Икель, 4) Реут, та інші. Всі ці річки вгорі мають **боки долин лагідні**, а нижче вибили собі в каміні **долини типу каньон**, що тут носять назвисько **рипа**» (1, с. 8) [порівн.: сучасн. басейн Дністра (а не сточище Дністра), бо з рос. бассейн реки; притока (а не прилив), бо з рос. притока; береги долин пологі (а не боки долин лагідні), бо з рос. берега пологие); каньон (а не рипа), бо в рос. каньон, хоч термін **рипа** (запозичення з румунської мови) зафіксований в українських пам'ятках ще в 14–15 ст.]; «Не допливаючи 137 верстов до Чорного моря **Дністер відкидає від себе рукав Турунчак**. **Місцевість** між Дністром та Турунчаком низька, **поорана старими**

водотоками» (1, с. 8) [порівн. сучасн. *перетнута місцевість* (а не *поорана*), бо з рос. *пересеченная местность*; *старі русла річки* (а не *старі водотоки*), бо з рос. *старые русла реки*]. Прикладів такого типу можна навести чимало.

У нарисі «Поділля» спостерігаємо вживання багатьох природничих термінів з різних тематичних груп, що засвідчують високий рівень розвитку української мови в цій ділянці лексики: *тиск повітря; барометрична вісь; опади; одлига; товща снігового шару; лісовий оаз; примірники рідкостної рослини; острів розселення рослин; релікти рослин; живина лісу; живина степу; одміна рослин; одміна комах; високорівень; паростки горбів* та багато ін.

Основою синтаксичної будови тексту є прості речення (часто – неповні або односкладні) та складносурядні, напр.: *«Перше місце по кількості дерева належить сливам-угоркам (особливо в Ушицькій повіті). Їх так багато, що в осені вночі чуєш село за кілька верст по духові слив. .. Сушать овоч на Поділля майже скрізь, але роблять це дуже примитивно і неохайно. Більше задимлюють, як висушують. Овочей не оббирають, не обмивають і не перебирають. Все просто з-під дерева сунеться на сушарню»* (1, с. 35). Засобами ускладнення речення виступають однорідні члени речення; однорідні речення, пов'язані безсполучниковим зв'язком, що створює ефект послідовної розповіді: *«Грабину рубаять на дрова; дуб переважно на дрова, а інколи на будівлю; кленину, липину, ясенину на теслярську роботу (меблі, посуд, ложки і инш.), з берестини гнуть обіддя; ліщину ріжуть на обручі. Окрім того ліс рубаять на шпали, дошки, кілки, клепки і т. ин; почасти палять на вугілля»* (1, с. 36).

Загалом можна стверджувати, що текст географічно-історичного нарису «Поділля» становить собою зразок українського літературного мовлення, зреалізований в писемній формі для потреб популярного викладу знань про географію, рослинний і тваринний світ, геологію та надра; про політичну історію та населення; галузі господарювання (хліборобство, городництво, садівництво, скотарство, бжільництво, ремесло, торгівля та багато ін.), статистику тощо. Подальше вивчення синтаксичних параметрів цього тексту дасть змогу визначити докладніше його характерні ознаки й тим самим доповнити ті напрацювання в галузі розмовного синтаксису, що їх залишив нам як свій інтелектуальний спадок проф. П. С. Дудик.

Актуалізація праць проф. П. С. Дудика на конференцій до 100-літньої дати від дня його народження навчас бачити за постатями видатних діячів української культури не тільки ім'я в енциклопедіях, а й повсякчас вивіряти шляхи нашого самопізнання й розвитку, визначати свою спроможність як наукового покоління застосовувати й примножувати здобутки української філології.

Література

1. Григор'єв-Наш. Поділля: Географічно-історичний нарис / Накладом

Видавничого відділу Подільської Губерніяльної Народньої Управи. Кам'янець-Подільський, 1918 [1919]. 80 [±?] с.

2. Григор'єв-Наш. Історія України в народних думах та піснях : для серед. та старш. шк. віку / Григор'єв-Наш ; [упоряд. іл. А. Демиденко, худож. Василь Лопата. Київ : Веселка, 1993. 270 с.; [Перевидання: Київ : Веселка, 2011. 286 с.

3. Григоріїв Никифор Якович / О. О. Сухобокова. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-27159>

4. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (просте речення; еквіваленти речення). Київ : Наукова думка, 1973. 288 с.

5. Костенко Ліна. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала: Лекція, прочит. в Нац. ун-ті «Києво-Могилянська академія», 1 вересня 1999 р. / 2-ге вид. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. 32 с.

6. Любичанківський Микола Григорович / В. І. Горбатюк. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017, оновл. 2023. URL : <https://esu.com.ua/article-59824>.

7. Осташко Т. С. Григоріїв Никифір Якович. *Енциклопедія історії України* / редкол.: В. А. Смолій та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2004. Т. 2 : Г – Д. С. 199–200.

8. Педагоги України (друга половина XIX – початок XXI ст.): енциклопедичний біографічний словник / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [авт.: Березівська Л. Д., Сухомлинська О. В., Коляда Н. М., Кочубей Т. Д., Міхно О. П., Антоненко Н. Б., Середя Х. В. ; наук. ред. Березівська Л. Д.]. Електрон. вид. Вінниця : ТВОРИ, 2025. 510 с.

9. Стельмах В. Життя, покладене на вівтар Батьківщини. *Подільнин: приватна газета, заснована 26 грудня 1992 р.* 30.08.2019. URL : <https://share.google/15hu5plnz85VVYCAAd> [Про викладача Кам'янець-Подільського державного українського університету Миколу Любичанківського].

10. Сухобокова О. Никифор Григоріїв: від Центральної Ради — до української редакції «Голосу Америки». Україна молода. 06.08.2019. URL : <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3490/196/135854/>

11. Сухобокова О. Шлях до волі: Никифор Григоріїв (1883–1953) [монографія] Київ – Вінниця: ТВОРИ, 2019. 608 с.

12. Подобєд О. Сухобокова О. Шлях до волі: Никифор Григоріїв (1883–1953) *Український історичний журнал.* 2019. № 6. С. 200. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2019_6_15

АНТРОПОНІМІЯ ПОДІЛЛЯ XVII СТ.: ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Зоряна Купчинська

Львівський національний університет ім. Івана Франка

Серед завдань ономастики є формування повного індексу антропонімів, які представлені в українському онімному просторі в діяхронії і на сучасному етапі. Поява нових джерел інформації, зокрема історичної пам'ятки XVII ст. «Дефтера Муфассала 1681 року», дає можливість не лише простудіювати твірні основи антропонімів, які виявлені у ньому, проаналізувати суфікси, за допомогою яких адаптовувалися антропоніми, але й представити антропонімний матеріал у лексикографічній праці. У тому й полягає актуальність таких студій. Метою розвідки є аналіз власних назв, засвідчених у «Дефтері Муфассалі 1681 року» та представлення онімікону в майбутньому Словнику антропонімії Поділля XVII ст. У розвідці використано описовий метод і методи аналізу та систематизації. Давні власні назви, виокремлені з історичного джерела, – додаткове джерело антропонімікону, який функціонував на території України в XVII ст. Найменування людей, що репрезентовані в «Дефтері Муфассалі 1681 року», свідчать про давність таких онімних утворень, адаптацію запозичених імен на україномовному ґрунті. Лексикографічне опрацювання такого матеріалу – важливий аспект розвитку сучасної ономастики.

Особливої уваги заслуговує пам'ятка XVII ст. «Дефтер Муфассал 1681 року» – турецьке історичне джерело, яке дає змогу вивчати соціально-економічні й певною мірою політичні відносини в Османській імперії (Порті), починаючи з XV ст. Найважливішу групу становили дефтери муфассали (mufassal у перекладі означає «докладний») – детальні переписи провінцій імперії – еялетів (eyalet), які містять назви міст (kal'е), містечок (varoş), сіл (kariye), відомості про підвладне, головню християнське, населення (re'aya), що повинно було сплачувати податки й різні додаткові побори натурою і готівкою.

Дефтери, як і інша документація Порти, написана турецькою мовою, але арабською графікою. У книзі (Dariusz Kołodziejczyk. *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe. Part I: Text, Translation, and Commentary* / Dariusz Kołodziejczyk. – Kyiv – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2004. – 672 p., 6 maps) укладач і автор коментарів Д. Колодзейчик наводить текст Муфассала сучасною турецькою мовою, транслітерує латинкою.

Для нас особливо цікавим є Дефтер Кам'янецького еялету, який існував упродовж 1672–1699 рр. на території Подільського воєводства, що нею Річ

Посполита змушена була поступитися Порті за Бучацьким мирним договором 1672 року. У 1994 році всі ці історичні події репрезентовано в монографії Д. Колодзейчика (Dariusz Kołodziejczyk. *Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672–1699*), цінність якої зумовлена тим, що автор у науковий обіг увів турецькі рукописні джерела і обґрунтував низку історичних питань, що стосуються Поділля 1672–1699 рр.

Рукопис Муфассала – це книга із 384 сторінок, текст займає 361 сторінку. Муфассал опубліковано на основі мікрофільму цього рукопису, який зберігається у Головному Османському архіві у Стамбулі (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). Детальний опис цієї пам'ятки подає Д. Колодзейчик у вступі.

Хто ж склав цей важливий для Порти документ? Д. Колодзейчик обґрунтував походження укладачів Муфассала на основі записів географічних назв та власних назв людей. Встановлено, що вони вихідці з південнослов'янських земель (Болгарії, Македонії, Боснії). Укладачів супроводжували турецькі військові, їм довелося об'їздити територію Кам'янецького, Язловецького, Барського і Меджибізького санджаків Подільського еялету.

Муфассал складається з двох частин. У першій ідеться про хасси – річні доходи султана і кам'янецького бейлербея з аялету, про кількість промислів та наявність дозволів на підприємницьку діяльність, перелік володінь великого візира Ахмеда-паші Кьопрюлю-заде.

Друга частина складається з переліку назв усіх зареєстрованих поселень (844) і поіменного реєстру дворів та їх господарів. Опис проводиться в такій послідовності санджаків: Кам'янецький, Меджибізький, Барський та Язловецький. Д. Колодзейчик вважає, що за кількістю зафіксованих поселень та їхніх назв Муфассал є найбільш вичерпним джерелом для Подільського воєводства аж до ХХ ст. Примітно, що антропонімікон українського населення, що переважало на Поділлі, передається у пам'ятці наближено до українського звучання (Mihaylo, Ulas, Yurko). У Муфассалі відчутний вплив норм турецької мови у записах ойконімів та антропонімів, зокрема було обов'язкове подання літери **I** на початку тих із них, які мали збіг **s** і **z** з іншими приголосними (Iskala, Izvan).

Видання Дефтера Муфассала має чітку структуру. Складається з переднього слова Віктора Остапчука, у якому професор ретельно представив процес підготовки такого історичного джерела (від ідеї до її реалізації) та вступної частини, в якій Д. Колодзейчик описав історичне тло подій, які відбувалися на території частини Поділля – у кінці ХVІІ ст. Османської провінції, зосередився на аналізі змісту, організації, призначення, функції та фізичного опису Дефтера Муфассала. Особливої уваги заслуговує частина праці, яка репрезентує османський реєстр як мовне, топографічне, демографічне та

економічне джерело. Не лише для істориків надзвичайно цікавими є підрозділи, у яких представлено тодішнє населення та етнічний склад Османського Поділля, соціальну структуру та господарство українського подільського села, розмежування Поділля між Портою та Річчю Посполитою. Тут розписані принципи публікації цього історичного джерела, подані легенди та нотатки про турецьку та українську транскрипції, важливим для читача є параграф «Як читати Дефтер». А для ономаста дорогоцінними є параграфи, присвячені топонімії та антропонімії.

Особливої наукової уваги заслуговує довідковий апарат цього видання. Представлено десять таблиць (1. Османські намісники Кам'янецького аялету; 2. Ідентифіковані та невідомі місцевості, зареєстровані у Муфассалі; 3. Населені та безлюдні місцевості на Османському Поділлі; 4. Християнське та єврейське населення Османського Поділля; 5. Найпопулярніші населені пункти Поділля; 6. Реальні та майбутні доходи в Османському Поділлі. тощо), карти (1. Територія навколо Сатанова (із вставкою: Кучманський шлях в межах Поділля); 2. Місцевість навколо Чорного Острова та Плоскирова; 3. Місцевість навколо Меджибіжа та Константинова; 4. Місцевість навколо Язловця; 5. Місцевість навколо Кам'янця; 6. Місцевість навколо Бару), глосарій, індекси антропонімів (Українські (руські) та деякі польські імена (крім поляків у Кам'янці); Імена поляків, зареєстрованих у Кам'янці (лише християнські імена); єврейські імена; вірменські імена; грецькі, болгарські та південнослов'янські імена), ойконімів та інших географічних та етнічних назв.

Майбутній Словник буде специфічним, адже базуватиметься лише на матеріалі одного історичного джерела, унікальність буде полягати ще й в тому, що реєстрові слова-антропоніми будуть транслітеровані латинкою, хоч йде мова про українські власні назви Поділля XVII ст. Словникова стаття міститиме аналіз онімів у лексико-семантичному, етимологічному та дериваційному аспектах. Реєстр антропонімів становить більше трьох тисяч назв.

В «Індексі антропонімів» подано чотири позиції: 2) транскрипція/транслітерація (запис латинкою того, як звучала назва); 3) арабське написання; 3) польський варіант назви; 4) сторінка в Дефтері. У Словнику опускаємо арабський та польський записи, для нас важливою є транслітерована назва. Попередній аналіз онімів «Дефтера Муфассала 1681 року» засвідчив такі основні групи власних назв:

I. Власні назви, поширені й сьогодні:

Akakiy [18] (Акакій (Тр., 25));

Ananiy [114] (Ананій (Тр., 30)).

Bogat [277] (Богат < багатий (пор. стсл. богать (ЕСУМ, I, 109)).

Bogdan [171, 210] (Богдан (Тр., 50)).

Bohunenko [90, 167?] (Богуненко/Бохуненко < Богун (< ап. богун (Ред. I, 80) +

енко).

Boroda [174] (Борода (< ап. борода).

Çayka [359] (Чайка < ап. чайка).

Çub [101] (Чуб (< ап. чуб)).

Çubak [47, 95] (Чубак (< ап. чубак)).

Çubarenko [262] (Чубаренко (< «син Чубаря» + -енко < ап. чубар – той, хто має чуба).

Danık [102, 114, 118, 145, 146, 359, 365] (Данік/Даник (< Дан + -ік/-ик < Данило).

Danilenko [131, 175, 254] (Даніленко/Даниленко (< Даніло/Данило + -енко).

Danılko [263, 310] (Данілко/Данилко < Даніло/Данило + -к(о)).

Fedan [186, 234] (Федан (Тр. 375) (< Федір).

Fedoran [169] (Федоран (< Федор + -ан (пор. Грицан, Федан (Ред., 111).

Fedorenko [98] (Федоренко (< Федор + -енко).

İleçko [236] (Ілечко < Ілек/Ілик (Тр., 151) + -к(о)) < Іл(я/ьо) + -ек/-ик < Ілля).

İleyko [33, 40, 47, 50, 63, 66, 90, 185, 188, 272–73, 328, 351] (Ілейко < Ілей + -к(о) < Іл(я/ьо) + -ей) < Ілля).

II. Мають відмінності зі сучасними відповідниками на фонетичному рівні:

Andon [100] (Андон < можливо, від Антон, де відбулося одзвінчення приголосного т).

Andoniy [172] (Андоній < можливо, від Антоній).

Andriko [169] (Андріко//Андрійко (Андріко (Тр., 33)) < Андрій).

Arsin [169] (Арсін (Тр., 44)).

Borsakuf [188] (Борсаков (< Борсак (можливо, той, що борсається (пор. Лизак, Свистак, Неспляк (Ред., 108) + ов).

Dımyan [20, 51, 143, 248, 258, 274, 278, 310, 328, 333] (*Дім'ян/ *Дим'ян (пор. розм. Димнян, Димнєн (Тр., 103) < Дем'ян).

İmiliya [155] (*Імілія < Емілія).

İmilyan [39] (*Імілян /*Імилян < Єміліан, Омелян, Емілій).

İmladenko [230] (*Імладенко/*Младенко (пор. Молоденко (13 носіїв) < Імлад/Млад + -енко).

III. Не виявлені на сучасному етапі:

Boyboda [225] (*Бойбода не зафіксовано в доступних джерелах. Походження цього антропоніма затемнене, можемо лише свідчити, що він належить до словотвірного типу прізвищ на -да (Гренда, Дарда) (Ред., 116), можливо, пор. тип назв на -еда (Букеда, Кумеда) (Ред., 119).

Buçuçanık [161] (*Бучучанік/Бучучаник (< Бучуча + -ан + -ик).

Çeçem [336] (*Чечем не засвідчено в Україні, однак сьогодні є прізвище Чечемина.

Dımçıran [309] (*Дімчіран/*Дімчиран < *Дімчір/*Дімчир + -ан (пор. Гарасан, Сидоран (Ред., 111) < Дімча + -ір/-ир (пор. Гладир, Чубир, Кулешір (Ред., 132, 139) < Дімко + *-j(a) < Дім(a) + -к(о) < Дмитро)).

Dımdıçenko [110] (*Дімдіченко/*Дімдиченко < *Дімдіч(к)/*Дімдич(к) + -енко (син *Дімдіч(к)а/*Дімдич(к)а) < Дімда + -іч(к)/-ич(к) (пор. Костик/Костич, Павлик/Павлич) < Дім(a) + -да (пор. Гринда, Дарда (Ред., 116) < Дмитро)).

Dırağa [272] (*Дірага/*Дирага (< ап. діра/дира (отвір) + -аг(a) (пор. Гуняга, Довб'яга (Ред., 105)). Очевидно, можна пов'язувати цю назву із іменем Дир (Тр., 105): Дір/ Дир + -аг(a).

Dıranıyura [174] (*Діранюра/*Диранюра (пор. Іванюра, Стецюра (Ред., 157) < 1) Діран/Диран (пор. Козлан, Хоптян (Ред., 111) < ап. діра/дира (отвір) + -ан); 2) < Діран/Диран (пор. Грицан, Сидоран (Ред., 111) < Дір/Дир (Чуч., 196) + -ан) + -ура)).

Favan [235, 322] (*Фаван (< Фав(ій) (Тр., 371) + -ан (пор. Грицан, Федан (Ред., 111)).

Favçıy [131] (*Фавчій (< Фавко (< Фав(ій) (Тр., 371) + -к(о)) + -ій (пор. Карпій, Яцій (Ред., 137)).

Fod [253, 363] (*Фод (< Мефодій (пор. Фодя, Фодьо (Тр., 227)). На сьогодні такий антропонім не засвідчено, однак похідні підтверджують його існування в минулому (пор. Фодов, Фодчук, Фодченко).

İmlatan [51] (*Імлатан < ?).

IV. На сьогодні є екзотичними, рідко вживаються в сучасному антропоніміконі.

Akıntıy [19] (Акинтій/Акинф(ій), Akyntij (Akynf) (ДМ, 523), Акинф < Іакинф (Тр., 142).

Afin [115] (Афін < Афіноген (Afyn (Afynjhen) (ДМ, 523), Афінодор, Афон//Афоній (Тр., 48).

Andan [244] (Андан < можливо, від Андрій + ан (пор. Гарасан, Костан (Ред., 111).

Antıpa [159] (Антипа < Антип (Тр., 37).

Arefun [17] (*Арефун < Арефа, Арефій (Тр., 41) + ун (Федун, Яцун (Ред., 156)).

Arehiy [120] (*Арехій (пор. Арехвій (Тр., 274) < Арефа, Арефій (Тр., 41) + ій (пор. Даций, Карпій (Ред., 137)).

Artesiy [121] (*Артесій (пор. Артисюк, Артись, Яртись (Тр., 44–45) < Артем (Тр., 44)).

Arus [283] (*Арус(ь), можна, очевидно, цю форму антропоніма пов'язувати з іменем Арефа (Arefa) (ДМ, 525), однак є зафіксоване жіноче ім'я Аруся (< Аріадна (Тр., 42), що наштовхує на думку про можливий зв'язк із іншими власними назвами, у яких є початкова Ар: Арій, Аріан, Аріон, Арнольд, Арон.

Asteriy [55] (Астерій (Тр., 47)).

Astiy [28] (Астій (Тр., 47)).

Avdiy [97, 180] (Авдій (Тр., 17)).

Avidor [91] (*Авідор (< Авид + ор (пор. Габор (Ред., 147)).

Пам'ятка засвідчує функціонування прізвищевих назв на кінець XVII ст. Законстатовано великий спектр різноманітних суфіксів, за допомогою яких творилися похідні імена / прізвиська / прізвищеві назви.

Специфіка майбутнього Словник полягає в тому, що він базуватиметься лише на матеріалі одного історичного джерела, реєстрові слова-антропоніми будуть транслітеровані латинкою, хоч йде мова про українські власні назви Поділля XVII ст. Словникова стаття міститиме аналіз онімів у лексико-семантичному, етимологічному та дериваційному аспектах. Реєстр антропонімів становить більше трьох тисяч назв.

Із опрацьованого антропонімікону засвідчено такі, які: поширені і сьогодні на рівні власних імен людей і прізвищ; мають відмінності зі сучасними відповідниками на фонетичному рівні; не виявлені на сучасному етапі, знаходимо їх у похідних назвах; на сьогодні є екзотичними, рідко вживаються в сучасному антропоніміконі.

Список скорочень

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. К.: Наукова думка, 1983–2012. Т. I–VI.

Ред. – Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. К.: Наукова думка, 1966. 216 с.

Тр. – Трійняк І.І. Словник українських імен. К.: Довіра, 2005. 509 с.

Чуч. – Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 703 с.

ДМ – Dariusz Kołodziejczyk. *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681). Defter-i Mufasssal-i Eyalet-i Kamaniçe. Part I: Text, Translation, and Commentary.* Kyiv – Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 2004. 672 p., 6 maps

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ XVIII СТ.

Марія Брус

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Дослідження української мови в діяхронному й сихронному плані актуальне як для з'ясування історії української мови – основного чинника формування національної свідомості й самобутності українського народу, так і для підняття української мови до європейського рівня та світового загалом. Складниками його мають стати не тільки загальні процеси розвитку української літературної мови в діяхронії та синхронії, а й їхні тісні зв'язки з різними лінгвальними й

екстралінгвальними чинниками, що виникали на регіональному рівні в той чи той історичний період. Одним із таких яскравих територіальних виявів взаємодії лінгвальних і екстралінгвальних факторів у становленні української літературної мови був галицький мовний феномен, який долучився до витворення української літературної мови на живій народній основі.

Поняття розвитку української літературної мови в Галичині і зокрема у XVIII ст. слід розглядати в контексті загальнодержавного процесу формування власної літературної мови. Воно відображає неперервні тенденції розвитку рідної мови на народнорозмовній основі, уводячи водночас у специфічні лінгвальні умови, які склалися в галицькому краї. У зв'язку з цим визначено *мету* розкрити особливості функціонування української мови в Галичині та показати, якою мірою збереглися й розвинулися власні мовні традиції в цьому краї за нестабільних суспільно-політичних умов та вплинули на вироблення єдиної української літературної мови. Ю. Шевельов писав: «Вплив Галичини на нову українську літературну мову йшов не завжди однаковими каналами, в однакових мовно-сміслових сферах і з однаковою силою. Загалом це залежало від політичного становища Галичини і від політичного становища решти українських земель... Не будемо говорити про галицькі впливи в дошевченківські часи. Які могли бути впливи, коли в Галичині квітло язичіє?... Та й взагалі до шістдесятих років не можна говорити про якісь помітні мовні взаємовпливи Галичини і решти українських земель» (див. 6, с. 15–21).

У період польської колонізації українських земель, яка охопила більше чотирьох сторіч, українська мова ледь жевріла в устах галицького населення і то переважно в устах простого люду – селянства. Проте давні й багаті традиції української, або руської мови, розвинуті в часи існування Київської держави й Галицько-Волинського князівства, виявилися настільки міцними, що не були втрачені ні за Великого князівства Литовського, ні за Польського королівства, що доводило самотність українського народу та його мови. «Руський, або малоруський діалект аж ніяк не є мішанкою, що відбрунхувалася від польського, російського або якогось іншого слов'янського діалекту. Як руський нарід споконвіку є самотійною гілкою прадавнього великого слов'янського племені, так само й його діалект є окремою гілкою слов'янської прамови. (...) Притому руський діалект ніяк не можна плутати з властивим російським (великоруським)», – писав у свій час М. Гарасевич (див. 3, с. 319).

До занепаду польської влади й першого поділу Польщі українське слово офіційно в усному й писемному вигляді практично не звучало, його заміняла в усіх сферах суспільного життя переважно польська або латинська мова, а в Галичині – ще й «язичіє». Надії на відродження тут власної літературної мови з'явилися з приходом до влади Австрійської імперії, яка виявляла прихильність і поблажливість до всіх народів, уведених до її складу, і зокрема до українського

в провінції «Королівство Галичини та Володимирії», що й припало на кінець XVIII ст. Підняття культурного рівня в Галичині полегшувало австрійській владі керування новою адміністративною одиницею і водночас давало змогу галичанам користатися цією ситуацією для звільнення від польського поневолення та відновлення національної ідентичності й національної мови. До того ж, австрійські правителі мали би враховувати процес національно-культурного відродження, поширений тоді на східноєвропейському континенті та зокрема в слов'янському середовищі й на українських землях також. А в Галичині цей процес спрямовувався на боротьбу проти денаціоналізації, полонізації, винародовлення українства.

Першим поступом у справі відновлення й поширення тодішньої руської мови стали відвідини австрійських правителів Галичини, ознайомлення з їхнім життям, скаргами на утиски з боку польської влади, на примусове ополячення й окатоличення. Далі було започатковано шкільну реформу в Галичині, під впливом такої реформи у Відні, яка давала змогу запроваджувати руську мову до навчального процесу, піднімаючи її статус у регіоні. Отож розвиток шкільної освіти, а згодом і вищої освіти в Галичині стали першими кроками до пробудження й активізації власного духовного й мовного життя краю.

Реформування шкільної освіти в Королівстві Галичини та Володимирії розпочалося під дією ухваленого ще в 1774 році австрійського «Загального шкільного укладу», а імператриця Марія-Терезія в той час застерігала, що «...руський нарід, становлячи дві третини від усієї людності краю, в жодному разі не мав би залишитися осторонь нового шкільного порядку; навпаки: шкільний уклад у Галичині слід запровадити всеосяжно, охоплюючи дітей і греко-католицького, й латинського, й вірменського обряду» (див. 3, с. 304). Усе ж освітні реформи в Галичині виявилися важкими й довготривалими, особливо із запровадженням руської мови для викладання в навчальних закладах.

Уведення руської мови в шкільну освіту стикалося з труднощами, оскільки державні школи були переважно польськими або німецькими, а руську мову як викладову намагалися застосовувати хіба що парафіяльні школи в греко-католицьких єпархіях. Однак саме в таких парафіяльних школах і зростало зацікавлення до вивчення рідної мови, а поступове здобуття освіти нею підвищувало рівень грамотності населення. На чолі розбудови парафіяльних шкіл, збільшення їхньої кількості, підготовки для них кадрів і навчальної літератури стояли переважно греко-католицькі священники, з яких керманичем шкільної справи вже на початку XIX ст. став визначний український реформатор і «справжній подвижник на ниві просвіти, відомий релігійний діяч, поборник прав знедолених галичан» Іван Могильницький (див. 2, с. 6).

Провідними діячами в розбудові галицького духовного й мовно-культурного життя стали насамперед греко-католицькі священники, які здобули

освіту у віденській семінарії «Барбареум» (Т. Захаріясевич, М. Скородинський, А. Ангелович, І. Снігурський, С. Литвинович, М. Гарасевич та ін.), а далі й ті, які навчалися у львівській Греко-католицькій духовній семінарії (заснованій в 1783 р.) та в Руському інституті («*Studium ruthenum*») (заснованому в 1787 р.) при Львівському університеті (заснованому в 1784 р.). У Греко-католицькій духовній семінарії вивчали обрядовість і церковний спів, а всі богословські дисципліни входили до освітнього процесу Львівського університету. Мовою викладання в семінарії та університеті була латинська, але курс прикладного богослов'я читали для студентів Королівства Галичини і Володимирії польською мовою, а для студентів Угорського королівства латинською мовою. Через те, що не всі здобувачі освіти в семінарії та університеті, зокрема з галицького населення, добре розуміли латинську мову, то викладачі вирішити задовільнити потребу студентів у читанні курсів руською мовою.

Львівський крайовий уряд за клопотанням греко-католицького єпископа П. Білянського дозволив викладання богословських студій у Руському інституті руською мовою, однак цісарським декретом ця навчальна структура була визначена, як «особлива тимчасова руськомовна освітня установа» з існуванням до того часу, поки не з'явиться достатня кількість претендентів на здобуття вищої освіти латинською мовою («*Studium latinum*»). Отож Руський інститут проіснував до 1809 р., та й сама руська мова викладання була вилучена, адже замість неї практично функціювала церковнослов'янська з домішками місцевої української говірки. Інтелектуальний потенціал представників греко-католицького духовенства використав і австрійський уряд у здійсненні державної культурної політики в Галичині, з одного боку, заручаючись підтримкою духовної еліти для вирішення власних справ, а з іншого боку, створюючи умови їй для національного й мовного відродження українців у провінції «Королівство Галичини і Володимирії» (див. 3, с. 305–308).

У період заснування Руського інституту при Львівському університеті австрійський шкільний статут проголосив руську мову в Галичині за крайову. З того часу русини почали домагатися створення тривіальних шкіл із українською мовою викладання та запровадження її в школи іншого типу. Однак це не задовільняло польську владу, тому через два роки розпорядженням комісії Польського сейму було закрито руські (українські) церковні коли й усунуто з інших шкіл руську мову (див. 1, с. 39). Австрійська влада не підтримувала інтереси Польщі щодо вилучення руської мови з шкільної освіти, тому цісарським патентом зобов'язувала навчати в Галичині українських дітей їхньою рідною мовою хоча б двічі на тиждень (вівторок і четвер) та запровадила шкільну повинність (див. 1, с. 40).

До кінця XVIII ст. становище української, або руської мови в Галичині стало погіршуватися. Якщо після першої поділу Польщі (1772 р.) та входження

Галичини до Габсбурзької монархії були створені перспективи для мовно-культурного відродження краю, то внаслідок другого поділу Польщі (1793 р.) почало згасати зацікавлення до цього процесу, адже Правобережна Україна увійшла до складу Російської імперії, а після третього поділу Польщі (1795 р.) – і зовсім розпорошилося, коли до Російської імперії відійшла Західна Волинь, Західна Білорусь, Литва та Курляндія (див. 1, с. 42). А в Західній Україні, попри існування Королівства Галичини і Володимирії, міцні позиції утримувала польська влада, яка не визнавала і не підтримувала права українців на самостійне й окремішне існування (їхньої нації, держави й мови).

Найбільшу роль у студіюванні й поширенні української мови відіграв Руський інститут у Львівському університеті та випускники цього інституту. Все ж мовою викладання в інституті була не українська мова, чи тодішня руська, у прямому розумінні, а далека від теперішньої літературної мови. З початком розвитку сучасної української літературної мови, ознаменованої «Енеїдою» І. Котляревського в 1798 р., що відбувався поза межами Габсбурзької монархії, підавстрійські українці були мало обізнані й не особливо прагнули до створення власної версії нової української літературної мови (див. 4, с. 352–353). «На назву “української” мови тоді могли претендувати тільки народні говірки. Розуміється, однак, що цими діалектами не можна було читати університетські лекції, бо мова викладання, поготів університетського, вимагає досить інтенсивного, пильного опрацювання. Тим часом, коло такої праці, тобто вироблення нової викладової мови на основі українських народних говірок, тоді ще ніхто й не заходився ані в Галичині, ані десь інде в україномовному просторі», – писав М. Мозер (див. 4, с. 353). На основі аналізу навчальних підручників, які використовувалися для викладання філософії та церковної історії в Руському інституті, вчені дійшли висновку, що мовою викладання в ньому могла бути церковнослов'янська східнослов'янської редакції, а не народна мова (див. 4, с. 354–357).

На підтримку української мови як викладової, щоб уможливити навчання семінаристів, яким важко давалася латина, стали не тільки викладачі та зокрема єпископ П. Білянський, домігшись спершу читання «народною мовою» моральної й пасторальної теології, потім решти предметів, а й крайовий уряд. Австрійська влада покладала на священників сподівання, щоб вони будуть сприяли ширенню народної освіти серед галицьких українців. І її згода на запровадження «народної мови» для викладання в Руському інституті мала швидше за все форму наказу, ніж дозволу. Однак навіть підтримка духовної еліти й крайового уряду щодо введення народної мови для викладання всіх дисциплін не дала бажаних результатів, оскільки первинно переслідувала основну мету – допомогти студентам із Галичини освоїти предмети рідною мовою, а не чужою – мало зрозумілою латинською. І це підтверджувало те, що від початків свого

існування Руський інститут не мав твердого опертя й далекосяжної перспективи (див. 4, с. 357–359).

Особливо складним виявилось питання з мовою викладання: якщо завдання стояло щодо запровадження «народної мови», то нею виявилася все ж інша – церковнослов'янська з домішками місцевих говірок, а випускники греко-католицької семінарії, які отримали освіту латинською мовою, прагнули і вищу освіту здобувати латинською мовою. До того ж, і самі українці не виявляли великого бажання залишити українську мову для читання університетських курсів, за звичкою вивчаючи польську або церковнослов'янську, а цісарська влада в кінці XVIII ст. ще не усвідомлювала, ким є галицькі українці і яка має бути їхня справжня мова (див. 4, с. 357–361).

Попри складну ситуацію з використанням української народної мови, або тодішньої руської, як мови викладання та спілкування в Руському інституті Львівського університету, сам інститут залишив помітний слід у підготовці освічених духівників і в розвої української народної мови як питомої крайової. Інститут став міцним плацдармом для формування греко-католицького духівництва, яке згодом утворило молоду інтелектуальну еліту українського суспільства в Галичині. Він дав змогу вперше на галицьких теренах отримати студентам вищу богословську освіту, з використанням практики запровадження в навчальний процес української народної мови, якою виявилася насправді церковнослов'янська в поєднанні з мовними ознаками місцевої говірки. З інституту вийшло покоління простих греко-католицьких священників, які провадили свою душпастирську діяльність в сільських парафіях Галичини, що давало змогу їм зближуватися з особливостями певних говірок, проповідувати божє слово рідною мовою, тим самим розвиваючи і примножуючи мовно-культурні традиції українського народу (див. 4, с. 361).

Отож, із часів перебування Галичини в складі Австрійської імперії від 1772 р. і «аж до 1859 р. про збереження україномовної писемної традиції в Галичині дбали майже виключно греко-католицькі священники. Щоправда, під наявкою “руська мова” в них щоразу ховалися різні мовні варіанти. То могла бути й практично чиста церковнослов'янська мова української редакції, й писемна форма народної мови, й мішанина їх обох у різних пропорціях... але фонологія та морфологія мали автохтонний характер... Натомість у греко-католицькій літургії вжиток української редакції церковнослов'янської мови не ставлено під сумнів аж до 40-х рр. XX ст.» (див. 5, с. 477).

Отже, до розбудови української літературної мови, розвитку її жанрової розмаїтості в Галичині найбільшою мірою долучилося греко-католицьке духовенство, вишколене переважно в Греко-католицькій духовній семінарії та в Руському інституті міста Львова. Діяльність священників наприкінці XVIII ст. підготувала той ґрунт, на основі якого постало «Товариство греко-католицьких

священників» у Перемишлі, а далі й «Руська трійця» у Львові.

Література

1. Кубайчук В. (2004). Хронологія мовних подій в Україні (зовнішня історія української мови). Київ: К.І.С.. 176 с.
2. Могильницький І. (2003). Вѣдомѣсть о рускомъ языкѣ / підгот. до друку, вступна стаття і примітки В. Грещука. Івано-Франківськ: Плай. 132 с.
3. Мозер М. (2008). Мовне відродження галицьких українців (1772–1848/49 рр.) у центральноєвропейському контексті. *Причинки до історії української мови* / за заг. ред. С. Вакуленка. Харків: Харків: Харк. іст.-філол. т-во. С. 303–331.
4. Мозер М. (2008). Мовний світ львівського «*Studium ruthenum*». *Причинки до історії української мови* / за заг. ред. С. Вакуленка. Харків: Харк. іст.-філол. т-во. С. 352–365.
5. Мозер М. (2008). Уживання української мови греко-католицькою Церквою в Галичині (1772–1859 рр.). *Причинки до історії української мови* / за заг. ред. С. Вакуленка. Харків: Харків: Харк. іст.-філол. т-во. С. 474–561.
6. Шевельов Ю. (2003). Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ: Видавничий дім «КМ Академія». 160 с.

ВАРІАТИВНІСТЬ У СИСТЕМІ ВОКАЛІЗМУ ПОДІЛЬСЬКОГО ГОВОРУ

Інна Гороф'янюк

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Варіативність як явище модифікації лексеми при збереженні сутнісних її властивостей належить до фундаментальних іманентних властивостей мовної системи та вважається одним із способів і джерел існування мови. Завдяки варіативності мова реалізує здатність у процесі еволюції створювати альтернативні, досконаліші форми для вираження змісту на всіх рівнях мовної системи під впливом внутрішніх закономірностей розвитку мови або зовнішніх причин.

Без сумніву, особливою продуктивністю наділена варіативність у діалектній мові, позбавленій будь-яких приписів, регламентів і меж. Українська діалектологія оперує сьогодні монографічним дослідженням П. Гриценка «Ареальне варіювання лексики» (3), де представлено панорамний огляд формальних змін слова при його широкій ареальній проекції. Автор ще в 90-х роках ХХ ст. констатував недостатньо сформовану емпіричну базу, щоб ставити

питання про створення вичерпної картини звукових змін в українських говірках, а відтак її системний аналіз (3, с. 56). У 20-х роках ХХІ ст., визнаємо, що ця мовознавча лакуна не заповнена.

Мовознавці помітили, що діалекти володіють більшою свободою фономорфологічних засобів для передачі того чи того значення, а варіанти слів, що виникають у результаті цього, утворюють складний ланцюг, окремі ланки якого іноді дуже близькі між собою за звучанням і такі, що важко розрізняються за значенням. А. Критенко зауважує, що «звуковими варіантами слова називаються звукові (фонетичні) його різновиди, які не порушують єдності слова як мовної одиниці, не порушують семантичної цілісності слова» (10, с. 70). Варто брати до уваги й те, що в діалектній мові релевантними для аналізу є фонетичні варіанти як дублетні форми, що функціонують в одній говірці, але повторюються в інших говірках цього діалекту.

За мету нашого дослідження ставимо зробити панорамний огляд фонетичної варіативності слів у системі вокалізму в говірках подільського діалекту.

Обраний ареал наділений підвищеною евристичною цінністю щодо вивчення фонетичної варіативності, адже, по-перше, подільський діалект має унікальне розташування: він найбільш східний з-поміж усіх говорів південно-західного наріччя і межує із південно-східним наріччям, а на півдні має довгу смугу контактування із східнороманським мовним континуумом, по-друге, мовознавці помітили, що активізація фонетичних, зокрема субститутивних, процесів відзначається в зонах активної взаємодії, при зіткненні відмінних діалектних стихій (3, с. 58; 5; 11).

Предметом нашого аналізу є фонетичні варіанти назв одягу, страв та напоїв, меблів, посуду, кухонного начиння та інших хатніх речей у подільських говірках 86 населених пунктів Вінницької та Хмельницької областей.

Робота написана на емпіричній базі, сформованій у річищі діяльності Наукового діалектологічного центру при Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського.

А. Залеський відзначав, що саме голосні заслужили найбільшої уваги дослідників говорів з огляду, по-перше, на своєрідність походження українських голосних, що є наслідком різних фонетичних процесів та різними стадіями одного й того ж процесу, який охоплював колись ті ж самі звукові елементи, по-друге, на територіально строкату варіативність голосних в субстанціональному вираженні ідентичних функціональних одиниць різних говорів (7, с. 3).

Лексико-фонетичні варіанти слів аналізуємо слідом за П. Гриценком (3) у двох різновидах.

І. Модифікації, які відбуваються в межах фонемного складу слова.

У системі голосних засвідчені такі вияви звукового заступення:

[i] – [y]: *ш'к'ірка* (11) – *ш'курка* (14, 34-35, 47, 49, 63, 76) 'коричнева чи кремова

плівка, що виникає на молоці, довго пряженому на малому жару в печі’, *к’іл’чики* (46) – *кул’чики* (67, 70-71, 75-76, 79, 80) ‘сережки’, *кул’чики* (3, 67, 70-71, 76-75, 86) – *к’іл’чики* (82) ‘сережки’, *кад’іб* – *кадуб* (36) ‘велика, видовбана з липи чи верби діжка для зерна’, *ц’ілувати* (заг.) – *ц’улувати* (6, 44, 53, 62) ‘цілувати’, *зав’ір’уха* (3, 45, 67, 71, 75, 81, 86) – *завуір’уха* (82) ‘метелиця’.

[e] – [y]: *же^длудок* (8, 30, 67, 70-71, 76, 84) – *жу^длудок* (3) ‘шлунок’, *вер’вучка* (47) – *вер’вечка* (47) ‘мотузка для підвісної колиски’, *пур’га* (47) – *пер’га* (47) ‘продукт бджільництва’,

[a] – [y]: *кал’астра* (49) – *кул’астра* (18, 32, 63, 74) ‘молозиво, густе молоко корови та ін. перед пологами і в перші дні після пологів’,

[o] – [y]: *от’роба* (76) – *ут’роба* (40, 14) ‘начинка для пирогів і т. ін. із печінки, вишкварків’, *кост’ум* (71) – *кус’т’ум* (67, 73, 79, 80) ‘чоловічий костюм’. *кон’ки* (41, 51, 16, 85, 17, 48) – *кун’ки* (76) ‘ковзани’, *боже^н’іна* (30, 23) – *буже^н’іна* (23) ‘запечене м’ясо’, *коло^туха* (56, 30) – *кулу^туха* (56) ‘розтертий сир з сметаною та молоком’, *кол’іш* (23, 30, 52, 56) – *кул’іш* (23, 30, 52, 56) ‘куліш’, *гул’ї* (76, 84) – *гол’ї* (30, 23, 45, 70, 82) ‘олія’, *куц’уба* (3, 45, 70, 76) – *коц’уба* (3, 67, 71, 75, 84, 86) ‘кочерга’, *гор’іло* (заг.) – *гур’іло* (25, 62, 78) ‘процес знищення вогнем, випромінювання світла або тепла’, *Олег* (заг.) – *Улег* ‘Олег’ (73), *долон’і* (заг.) – *дулон’і* (46) ‘долоня, внутрішній бік кисті руки’, *жу^длудок* (3) – *жо^длудок* (46, 75) ‘шлунок, орган травлення людини’, *гом’ілка* (заг.) – *гом’ілка* (46) ‘відділ кінцівки тварин і людини, середня частина ноги’, *жолуб* (47) – *жолоб* (47) ‘видовбане з дерев’яної колоди корито для пиття води худобою’, *гулу^бий* (47) – *голу^бий* (47) ‘блакитний’, *бу^лмага* (заг.) – *бо^лмага* (1, 7, 50, 53) ‘папір’.

Фонетичне варіювання голосних [i], [e], [o], [a] – [y] сигналізує про виразну рису подільської діалектної фонетики – так зване «укання» (1, с. 216-217; 2; 4; 6, с. 235), натомість варіант *бо^лмага* ілюструє гіперичне «окання» як відштовхування від «укання», особливо коли зважати на локалізацію цього варіанта на порубіжжі із волинськими і покутсько-буковинськими говірками (8). [o] – [и]: *гло^тати* (33, 76) – *гли^тати* (35) ‘ковтати, проштовхувати пережовану їжу або питво в стравохід’, *кл’ришка* (22-23, 30, 45, 67, 70, 75-76, 86) – *кл’рошка* (84) ‘крихта’, *л’лишка* (45) – *л’лошка* (22, 45, 67, 70-71, 86) ‘дерев’яна ложка’, *либо^да* (47) – *лобо^да* (47) ‘рослина’, *риго^за* (47) – *рого^за* (47) ‘рослина’. У перших випадках спостерігаємо паралельне вживання в подільських говірках давніших форм із [o] як рефлекса Ъ та нормативних форм із фонемосполуками - РИ-, -ЛИ-.

[o] – [і]: *под^л’іва* (12) – *п’ід^ллива* (11, 18, 31, 33-34, 35, 40, 54, 66) ‘підлива, рідка приправа до страви, соус’, *л’мозок* (21, 22, 30, 79) – *л’м’ізок* (22) ‘назви для кістковго жиру’, *здор* (79) – *зд’ор* (82) – *зд’ір* (3, 45, 84) ‘назви для сала з кишок свині’, *по^лмостка* (41) – *по^лм’істка* (41) ‘нижня дошка у возі або гарбі’,

по^лмосниц'а (16, 17, 24, 37, 48) – по^лм'існиц'а (72) 'т.с.', кол'цо (41) – к'іл'це (41) 'залізний обідок на маточині колеса, біля спиць', п'ішо^лход (24, 48, 51, 72) – п'ішо^лх'ід (16, 37, 85) 'пішохід, той, хто йде пішки', наў^т'оки (17, 24, 37, 41, 48, 51, 85) – наў^т'іки (16) 'навтіки, бігом від кого, чого-небудь, швидко тікаючи', бур^лкоўка (16, 42) – бру^лк'іўка (17, 37, 41, 42) 'шосе', роздо^лрож:а (16, 85) – роздо^лр'іж':а (24, 37, 42, 48) 'роздоріжжя, місце, де розходяться дороги', ро^лс':ол (30) – ро^лс':іл (30) 'рідина у квашених продуктах', с'ік (23, 30) – сок (30) 'сік', ок^лроп (86) – ок^лр'ін (22-23, 45, 70-71, 75, 84, 86) 'окріп, кип'яток', л^лмозок (22, 45, 67, 70, 76, 84) – л^лм'ізок (22) 'кістковий жир', л^лнаволочка (22, 45, 70) – навол'ічка (84) 'наволочка на перину'.

[о] – [а]: гор^лбушка (47) – гар^лбушка (14, 18, 76) 'перший кусок хліба, відрізаний від цілої хлібини', ком^лпот (11, 33, 35, 47, 54) – кам^лпот (9, 14, 18, 28, 47, 60, 63, 65) 'узвар, солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді, компот', ц^лмокан':а (40) – ц^лмакан':а (12, 14, 40, 47) 'плямкання, голосне жування, прицмокування під час їди', ка^лрал'і (80) – ко^лрал'і (75) 'намісто', распа^лшонка (70) – роспа^лшонка (67, 80) 'сорочка (дит.)', л'ісо^лпед (76) – л'іса^лпет (3, 22-23, 30, 45, 52, 56, 67, 70, 75, 84, 86) 'велосипед', хол^л'ава (47) – ха^лл'ава (47) 'частина чобота'.

[и] – [і]: би^лйак (заг.) – б'і^лйак (47) 'частина ціпа, якою б'ють по колоссю', пол^лудник (12, 18, 47, 49, 76) – л^лполудн'ік (35) 'підвечірок, споживання їжі після обіду перед вечерею', ма^ллисник (31) – ма^лл'іс'н'ік (12, 31, 33, 54) 'налисник, тонкий млинець, у який загортають начинку, найчастіше з сиру', на^ллисник (34, 74) – на^лл'іс'н'ік (12, 14, 28, 60, 65) 'налисник, тонкий млинець, у який загортають начинку, найчастіше з сиру', ки^лс'іл' (11, 14, 28, 40, 60, 63, 65-66) – к'і^лс'іл' (32, 54) 'киселиця, драглиста страва із свіжих вишень, слив, груш або яблук та борошна або крупи', ц^лвисти (49) – ц^лв'істи (12, 40, 66) 'пліснявіти', портси^лгар (12, 31, 33-35, 40, 47, 49, 54, 66) – портс'і^лгар (28, 60, 65) 'портсигар', за^лтирка (31, 47) – за^лт'ірка (12, 28, 32-33, 40, 47, 54, 60, 65, 76) 'затірка, страва, зварена на воді або молоці з розтертого в дрібні кульки борошна з водою', сига^лрета (11, 33, 40, 47) – с'іга^лр'ета (12) 'цигарка', кип'я^лток (21, 82) – к'ін'я^лток (3, 8, 21-22, 39, 79, 86) 'окроп, кип'яток', к'ін'а^лток (3, 22-23, 30, 45, 67, 70-71, 75-76, 82, 86) – кип'я^лток (23, 30, 52) 'окріп, кип'яток', гуд^лзик (23, 67, 70) – гузи^лк (45, 56, 76, 84) – гуз'ік (86) 'гудзик', ки^лшен'а (70, 80) – ки^лшен'а (71, 79, 84) – к'і^лшен'а (46, 67) 'кишеня', пуговиц'а (79) – пуговиц'а (45) – пугов'іца (84) 'гудзик', бусинка (84) – бус'інка (67, 71) 'намистина', кирза^лки (79, 84) – к'ірза^лки (67, 71) 'кирзові чоботи', палиц'а (16, 37, 41, 51, 72) – пал'іц'а (51) 'палиця', рихва (16, 17, 24) – р'іхва (72) 'залізний обідок на маточині колеса, біля спиць', гру^лд'інка (24, 37) – гру^лдинка (51) 'м'ясо свині, яке знаходиться у грудній частині тіла', по^лв'ідло (24) – по^лвидло (37) 'зварені в цукровому сиропі ягоди або фрукти', ли^л (72) – л'і^л (заг.) 'козячий жир', кор^лз'іна (22-23, 67, 70, 86) – кор^лзина (30, 45, 71,

84) 'велика посудина, сплетена з лози і соломи для зберігання зерна', *по^lсудни^ец'а* (22, 76, 84, 86) – *по^yсудн'іца* (70) 'назви для коробки для складання ложок', *гудзик* (3, 22, 71, 75-76) – *гудз'ік* (22-23, 30, 70, 86) 'гудзик', *ком'ін* (47) – *комин* (47) 'димар', *кор^lз'іна* (70) – *кор^lзина* (71, 84) 'велика посудина, сплетена з лози й соломи для зберігання зерна', *по^lсудн'іца* (70) – *по^lсудниц'а* (84) 'пристрій для складання ложок', *йас'ік* (3, 70) – *йасик* (75, 84) 'маленька подушка', *за^lтирка* (47) – *за^lт'ірка* (47) 'приправа для засмачування страви', *челюсти* (47) – *челюст'і* (47) 'отвір у печі'.

[е] – [и]: *гле^yкий* (18, 32, 49, 66) – *гли^yкий* (12) 'глевкий, недопечений хліб', *де^lрун* (11, 14, 18, 32-35, 40, 47, 49, 54, 76) – *ди^lрун* (14, 18, 28, 32-34, 40, 47, 65-66, 74, 76) 'картопляник, оладка з тертої картоплі', *капе^lл'ух* (46) – *капе^uл'ух* (75-76, 84) – *капи^ел'ух* (45, 70, 75, 79) 'чоловічий капелюх', *шворин'* (37) – *шворен* (24) 'шворінь, залізний стрижень, що вертикально скріплює весь передок воза з розворою', *мо^lрожино* (23) – *мо^lрожено* (23) 'заморожена солодка їжа з вершків, соку, ягід і т.ін.', *пек^lти* (23, 30, 52, 56) – *пик^lти* (заг.) 'готувати їжу, нагріваючи, прокалюючи на вогні або на жару', 'викликати відчуття фізичного болю від дотику до вогню або до чого-небудь гарячого', *начин':а* (70, 75) – *начен':а* (3) 'кухонний посуд', *ци^lбер* (67) – *це^lбер* (45, 71, 76, 82, 86) 'дерев'яна посудина з клепок з двома вушками, яку використовують для приготування корму худоби', *реше^lто* (45, 67, 70, 84) – *ре^uши^ел'то* (30, 75) – *ри^еши^ел'то* (22-23, 71, 75, 86) – *риши^lто* (3) 'рідке сито', *кочер^lга* (64) – *кочир^lга* (84) 'залізна кочерга', *вер^ета* (3, 39) – *ви^ерета* (21) 'простирадло з домашнього полотна', *вер^lвичка* (47) – *вер^lвечка* (47) 'мотузка для гойдання дитячої підвісної колисочки', *нерист* (47) – *нерест* (47) 'період розмноження риби', *чир^lпак* (47) – *чер^lпак* (47) 'посудинка із ручкою (1 л) для пиття води'

Варіативність голосних [е] – [и] з проміжними позиційними алофонами [е^и] та [и^е] тільки підтверджує інтралінгвальну природу цього явища: повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [е], [и], [о] є визначальною рисою подільського говору на фонетичному рівні (1, с. 209; 2; 6, с. 236):

[е] – [а]: *безмен* (63) – *безман* (39) 'ручна вага з тягарцем на одному кінці маленького стрижня і з гачком на другому', *кантар* (81) – *канте^uр* (22, 70) 'ручна вага з тягарцем на одному кінці маленького стрижня і з гачком на другому',

[е] – [о]: *ве^uлоси^lпед* (23, 71, 84) – *волос'і^lпед* (82) 'велосипед',

[е] – [і]: *ки^lс'ел'* (47) – *ки^lс'іл'* (11, 14, 28, 40, 60, 63, 65-66) 'киселиця, драглиста страва із свіжих вишень, слив, груш або яблук та борошна або крупи', *кусен'* (9, 12, 33) – *кус'ін'* (47, 67) 'недоїдок, недоїдений або надкушений шматок чогось їстівного', *п^lрост'ін'* (66) – *п^lростен'* (67) 'наволочка на перину', *ж'іл'е* (40) – *же^lл'е* (34, 40) 'драглиста їжа, виготовлена з желатину та фруктово-ягідних соків', *м'ін'і^lралка* (23, 45, 67, 70) – *м'ен'і^lралка* (76) – *м'іне^uл'ралка* (22, 45, 71,

75, 84, 86) 'мінеральна вода', |ступ'іц'а (37) – |стунец'а (37) 'маточина, середня частина колеса у возі з отвором для осі та гніздами для спиць', шл'і'йа (41) – |шлейа (16-17, 24, 37, 42, 48, 51, 72, 85) 'шлея, широка лямка, що облягає передню частину тулуба коня і до якої прикріплені посторонки',

[і] – [а]: шатк'іу'ниці'а (75, 82) – шаткау'ниці'а (3) 'шатківниця',

[і] – [о]: ч'ін (75) – чоп (6) 'дерев'яна пробка для закривання отвору',

[и] – [а]: жи|ло (47) – |жало (47) 'бджолине жало', жи|кет (47) – жа|кет (47) 'піджак', кре|сило (47) – кре|сало (47) 'сталева пластинка для викресування вогню',

[е] – [а]: сер|дел'ки (30) – сар|дел'ки (23) 'товста коротка сосиска',

[е] – [и] – [і]: ц|вел (76) – ц|вил'іст' (82) – ц|в'іл' (12, 28, 60, 65) 'плісень (на застояному молоці, різних квашеннях і т.ін.)', коше^u|л'ок (71) – коши^l|л'ок (22, 67, 75-76, 84, 86) – кош'і^l|л'ок (55, 70) 'гаманець',

[і] – [о] – [е]: пл'і|ва (2-3, 10) – п|лова (4, 9) – п|л'ева (6, 8) – |пл'ова (3, 22) 'назви для плівки (на м'ясі і т.п.)', л'ід (1-2, 8, 10-11) – л'од (45, 84, 86) – лед (75, 82) 'лід',

[а] – [е] – [и]: жа|кет (71) – же|кет (67) – жи|кет (75) – жи^e|кет (79) 'літній жіночий піджак',

[а] – [і] – [о]: |вел'ан (75, 80) – |вел'ін (46, 67) – |вел'он (45, 67, 76) 'весільний головний убір молодої',

[е] – [о] – [у] – [а]: |канте^uр (22, 45, 70) – |кантор (86) – |кантур (71, 75, 84) – |кантар (82) 'ручна вага з тягарцем на одному кінці маленького стрижня і з гачком на другому'.

Спостерігаємо широку амплітуду фонетичних варіантів найбільше в запозичених словах – кантар, велін, жакет. Очевидно, що причиною варіативності іннонімів є екстралінгвальний чинник – їх походження. На українському мовному ґрунті, пристосовуючись до фонетичної системи української мови, лексеми набувають строкатої варіативності.

Відзначимо, що засвідчені фонетичні варіанти слів постали як результат субституції в системі вокалізму цілком закономірній для подільського говору, зумовленій екстра- та інтралінгвальними чинниками й закріпленій у писемних текстах із Поділля, зокрема в рукописах А. Свидницького, за свідченням Б. Коваленка (9, с. 218-220).

II. Зміни звуків, пов'язані з динамікою довжини слова.

Утрата етимологічних чи нових усталених звуків – процес, протилежний появі неетимологічних елементів структури слова, він охоплює різні за характером окремі звуки на початку чи в середині слова. У досліджуваних говірках фіксуємо явище афери – відпадання початкового голосного: а^l|джика (23, 30) – |джика (23, 30), 'гостра приправа, що має густу консистенцію, готується з томатів',

уз¹вар (23, 30) – з¹вар (23, 56) ‘солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді’, с¹іл’одка (12, 28, 33, 35, 47, 49, 60, 65) – ос¹іл’одка (63) ‘оселедець’. У подільських говірках відома незначна кількість випадків випадання голосного в середині слова, що спричиняє фонетичну варіативність: ¹смалец’ (8, 43) – ¹смал’ц’ (3) ‘топлене сало свині’, си¹роватка (11, 34-35, 40, 65) – ¹сирватка (14, 28, 66, 76) ‘сироватка з коров’ячого молока’, кисе¹лиц’а (30, 52) – кис¹лиц’а (23) ‘драглиста страва із свіжих вишень, слив, груш або яблук та борошна або крупи’, ¹наволочка (3, 64, 70) – ¹навл’ічка (71) ‘наволочка на подушку’.

Епентетичні голосні зафіксовано у варіантах: стел’но¹вага (41) – стен¹вага (51) ‘штельвага, довгий брусок з двома орчиками на кінцях для парокінної упряжки’, мото¹цикл (17, 37, 41-42, 51, 85) – мото¹цикол’ (16, 48) ‘мотоцикл’, гар¹ба (16-17, 24, 37, 41, 48, 51, 85) – га¹раба (42, 72) ‘гарба, довгий віз з глибоким широкодрабинчастим верхом для перевезення немолоченого хліба, сіна, соломи’, ¹метр (заг.) – ¹метер (49) ‘одиниця виміру довжини’, йач¹м’ін:иї (заг.) – йаче¹м’ін:иї (29) ‘виготовлений із ячменю’.

Отож, наші спостереження над фонетичною варіативністю у подільських говірках засвідчили, що окремі явища виявилися типовими для подільської діалектної фонетики, як-то «укання», окремі фонетичні варіанти є мало частотними, проте це не применшує ролі їх фіксації й аналізу для моделювання цілісної системи варіювання мовних одиниць різних структурних рівнів діалектної мови. Переконані, що представленні в роботі субститутивні ряди голосних, звукові зміни, що призвели до зміни довжини слова, встановлених на основі зіставлення лексико-фонетичних варіантів слів, дозволять наблизитися до окреслення репертуару можливих звукових змін з подальшим моделюванням напрямів і закономірностей формальної варіативності слова в українській діалектній мові.

Список умовних позначень населених пунктів¹

1. Бабчинці, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.
2. Бджільна, Теплицький р-н, Вінницька обл.
3. Березівка, Чернівецький р-н, Вінницька обл.
4. Берестівка Липовецький р-н, Вінницька обл.
5. Борівка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.
6. Бохоники, Вінницький р-н, Вінницька обл.
7. Буша, Ямпільський р-н, Вінницька обл.
8. Важне, Теплицький р-н, Вінницька обл.
9. Вазлуївка, Чернівецький р-н, Вінницька обл.
10. Велика Кириївка, Бершадський р-н, Вінницька обл.

¹ Районування подано за адміністративно-територіальним поділом України, чинним до реформи децентралізації 2020 р., з огляду на більшу евристичну цінність дрібнішого районування областей України.

11. Великі Пузирки, Ізяславський р-н, Хмельницька обл.
12. Вербка, Чечельницький р-н, Вінницька обл.
13. Виноградне, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.
14. Вороновиця, Вінницький р-н, Вінницької обл.
15. Гавришівка, Вінницький р-н, Вінницька обл.
16. Гибалівка, Шаргородський р-н, Вінницька обл.
17. Гордіївка, Тростянецький р-н, Вінницька обл.
18. Гриненки, Немирівський р-н, Вінницької обл.
19. Дашів, Гайсинський р-н, Вінницька обл.
20. Дзюньків, Погребищенський р-н, Вінницька обл.
21. Довгополівка, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
22. Довжок, Шаргородський р-н, Вінницька обл.
23. Дружелюбівка, Калинівський р-н, Вінницька обл.
24. Дубмаслівка, Немирівський р-н, Вінницька обл.
25. Жабокрич, Крижопільський р-н, Вінницька обл.
26. Жван, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл.
27. Журбинці, Козятинський р-н, Вінницька обл.
28. Заможне, Барський р-н, Вінницької обл.
29. Зятківці, Гайсинський р-н, Вінницька обл.
30. Іванів, Калинівський р-н, Вінницька обл.
31. Кацмазів, Жмеринський р-н, Вінницька обл.
32. Конишків, Мурило-Куриловський р-н Вінницької обл.
33. Копайгород, Барський р-н, Вінницька обл.
34. Корделівка, Калинівський р-н, Вінницька обл.
35. сел. Красилів, Красилівський р-н, Хмельницька обл.
36. Красне, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
37. Криштопівка, Іллінецький р-н, Вінницька обл.
38. Ксаверівка, Вінницький р-н, Вінницька обл.
39. Кукавка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.
40. Кусиківці, Літинський р-н, Вінницька обл.
41. Кустовець, Хмельницький р-н, Вінницька обл.
42. Липівка, Томашпільський р-н, Вінницька обл.
43. Липовець, Липовецький р-н, Вінницька обл.
44. Лісова Лисіївка, Калинівський р-н, Вінницька обл.
45. Лука-Лемешківська Вінницький р-н, Вінницька обл.
46. М'якохід, Бершадський р-н, Вінницька обл.
47. Малинівка, Літинський р-н Вінницької обл.
48. Маньківка, Бершадський р-н, Вінницька обл.
49. Мартинівка, Жмеринський р-н, Вінницька обл.
50. Махнівка, Козятинський р-н, Вінницька обл.
51. Медівка, Оратівський р-н, Вінницька обл.
52. Мирне, Калинівський р-н, Вінницька обл.
53. Мізяківські Хутори, Вінницький р-н, Вінницька обл.
54. Мурафа, Шаргородський р-н, Вінницької обл.
55. Надністрянське, Мурованокуриловецький р-н, Вінницька обл.
56. Нападівка, Калинівський р-н, Вінницька обл.

57. Нова Гребля, Калинівський р-н, Вінницька обл.
58. Носківці, Жмеринський р-н, Вінницька обл.
59. Озеро, Немирівський р-н, Вінницька обл.
60. Пенківка, Шаргородський р-н, Вінницької обл.
61. Переорки, Вінницький р-н, Вінницька обл.
62. Пиків, Калинівський р-н, Вінницька обл.
63. Писарівка, Ямпільський р-н, Вінницької обл.
64. Писарівка, Калинівський р-н, Вінницька обл.
65. Плацина, Барський р-н, Вінницької обл.
66. Рожична, Оратівський р-н, Вінницька обл.
67. Росоша, Липовецький р-н, Вінницька обл.
68. Садківці, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.
69. Сальник, Калинівський р-н, Вінницька обл.
70. Сербинівці, Жмеринський р-н, Вінницька обл.
71. Соболівка, Теплицький р-н, Вінницька обл.
72. Сокола, Чернівецький р-н, Вінницька обл.
73. Стрижавка, Вінницький р-н, Вінницька обл.
74. Студена, Піщанський р-н, Вінницька обл.
75. Сугаки, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.
76. Сутиски, Тиврівський р-н, Вінницька обл.
77. Тростянець, Тростянецький р-н, Вінницька обл.
78. Тростянчик, Тростянецький р-н, Вінницька обл.
79. Устя, Бершадський р-н, Вінницька обл.
80. Хмільник, Хмільницький р-н, Вінницька обл.
81. Чечелівка, Гайсинський р-н, Вінницька обл.
82. Чорна Гребля, Бершадський р-н, Вінницька обл.
83. Чуків, Немирівський р-н, Вінницька обл.
84. Щурівці, Гайсинський р-н, Вінницька обл.
85. Юхимівка, Шаргородський р-н, Вінницька обл.
86. Ямпіль, Ямпільський р-н, Вінницька обл.

Література

1. Бевзенко С. (1980). Українська діалектологія. Київ: Вища школа.
2. Гороф'янюк І. (2023). Подільський говір. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, URL: <https://esu.com.ua/article-880454> (дата звернення: 05.02.2026)
3. Гриценко П. Ю. (1990). Ареальне варіювання лексики. Київ: Наук. думка,
4. Гриценко П. Ю. (1994). Основні риси подільського говору. *Поділля: історико-етнографічне дослідження* / [Л. Ф. Артюх, В. Г. Балущок, З. Є. Болтарович та ін.]. Київ: Доля, С. 74–81.
5. Гумецька Л. Л. (1963). Морфематичні субституції в найдавніших українських запозиченнях з польської мови. *Питання слов'янського*

мовознавства. № 9. Львів. С. 52–56.

6. Жилко Ф. (1966). Нариси з діалектології української мови. Київ.
7. Залеський А. М. (1973). Вокалізм південно-західних говорів української мови. Київ: Наукова думка.
8. Інтерактивна платформа діалектних текстів URL: <https://interactive-dialect-texts.github.io/interactive-dialect-texts/> (дата звернення: 01.02.2026)
9. Коваленко Б.О. (2020). Від ідіолекту до літературної мови: Поділля кінця XIX – початку XX століття: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута».
10. Критенко А. П. (1967). Звукові варіанти слова. *Мовознавство*. № 1.
11. Назарова Т. В. (1961). Деякі фонетичні гіперизми в українських говірках Нижньої Прип'яті. *Діалектологічний бюлетень*. Вип. 8. Київ.

ІСТОРИК МИРОН КОРДУБА ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ЙОГО ЕТНОГРАФІЧНИХ РОЗВІДОК ПРО ПИСАНКАРСТВО

Людмила Ткач

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

Тетяна Чижевська

Опорний заклад Михальчанський ліцей Кам'янської сільської ради
Чернівецького району Чернівецької області

Ім'я історика Мирона Кордуби – одне з тих численних імен представників української гуманітарної науки, для яких початок 1990-х – 2000-х років став періодом повернення в українську національну пам'ять самих їхніх імен, їхнього наукового спадку. Так, зокрема, у 2004 р. Ірина Федорів захистила кандидатську дисертацію про наукову та громадсько-політичну діяльність М. Кордуби (10), вказавши при цьому й на інші галузі, у яких працював учений-історик: географія, етнографія, археографія, бібліографія, педагогіка, переклад та оригінальна літературна творчість тощо. І хоч відтоді постать М. Кордуби набула й енциклопедичного висвітлення (7), вивчення й актуалізація його праць та життєвого шляху триває й дотепер (5; 9).

М. Кордуба (1876 – 1947) належав до „невеликого числа найталановитіших учнів М. Грушевського,.. був видатним дослідником давньої й середньовічної історії та доби Хмельниччини, «плугатарем» національної історії, ученим з європейським іменем” (10, с. 1). Він був сучасником І. Франка, Лесі Українки, О. Маковея, які висловили схвальні оцінки про його літературні спроби (10, с. 5); входив до того самого кола вчених та громадських діячів, що й С. Смаль-Стоцький, С. Томашівський, В. Сімович. У студентські роки був президентом товариства „Січ” у Відні, згодом – дійсним членом НТШ, членом Історико-

філологічного товариства у Празі, Польського товариства любителів історії, Варшавського інституту дослідження національних справ; викладав у Варшавському та Львівському університетах тощо.

Певний час (у 1930-х рр.) М. Кордуба був професором української гімназії в Перемишлі, де серед його учнів був Петро Дудик – майбутній доктор філологічних наук, професор, автор академічних монографій із синтаксису та стилістики української мови, багатьох шкільних підручників. Значний відтинок свого життя й найбільш плідні роки наукової й педагогічної діяльності проф. П. Дудика пов'язані з Вінницею та Вінницьким педагогічним інститутом ім. М. Островського, а згодом – Вінницьким державним педагогічним університетом імені Михайла Коцюбинського.

Різночасовими лініями життя постаті М. Кордуби і П. Дудика поєднують у цілісний культурний простір Поділля (тут працював П. Дудик, гімназійний учень проф. М. Кордуби), Тернопілля (тут, у с. Острів, народився М. Кордуба), Галичину (зокрема, західну її частину, де в с. Косинь, тепер у Люблінському воєводстві Польщі, народився П. Дудик; де працював і похований у Львові М. Кордуба), Буковину (з якою пов'язаний важливий період життя М. Кордуби) (9).

У Чернівцях М. Кордуба з 1900 р. викладав світову історію та географію в Другій державній гімназії. Тут заснував Українське історичне товариство, до якого увійшли викладачі та студенти Чернівецького університету; друкував дослідження з топоніміки, етнографії та історії Буковини; написав і видав один із перших підручників з історії Буковинського краю – „Ілюстровану історію Буковини” (1906 р.); на сторінках газети „Буковина” опублікував переклади з творів Гі де Мопассана та власні оповідання. Історики вважають, що для М. Кордуби „чернівецький період” (1900–1918) був надзвичайно плідним – не тільки як для педагога, а також – і як для публіциста та громадсько-політичного діяча (9, с. 399).

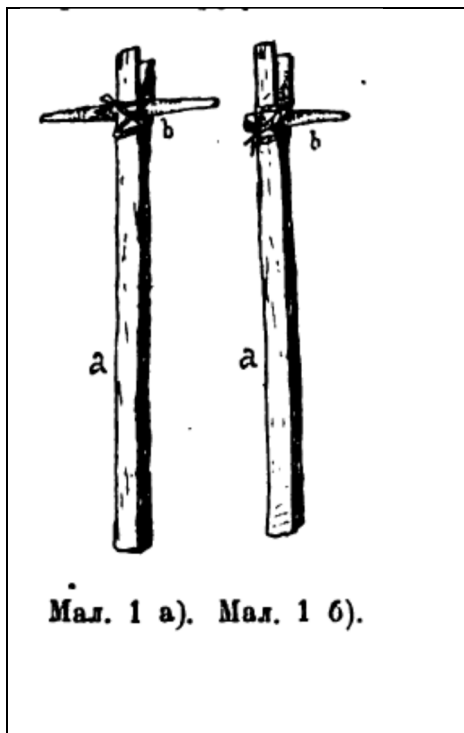
Варто відзначити, що за багатьма гранями діяльності М. Кордуби та його працями з історії України й Західної Європи ніби в тіні опинилася його надзвичайно цінна розвідка з галузі етнографії – „Писанки на Галицькій Волині”, що побачила світ 1899 р. у „Материялах до українсько-руської етнології” (6). Цю наукову працю перевидали вже в наш час – як окремий альбом, у якому міститься не лише текст тієї давньої статті, а й великий кольоровий додаток з ілюстраціями 154 писанок. В анотації видання підкреслено принципові моменти: 1) це одне „з перших ґрунтовних досліджень, присвячених українському писанкарству”; 2) „незважаючи на географічну локальність (Північна Галичина), автор використовує широкий науковий контекст – як всеукраїнський, так і європейський”; 3) „особливо цікавим є наочний морфологічний аналіз орнаментів писанок, що має не лише наукову, а й прикладну цінність” (5, анотація).

Відомості для цієї праці М. Кордуба збирав двома надійними способами –

експедиційним та анкетуванням, завдяки чому проник у той шар традиційної культури українського села, що пов'язана з обрядовістю та спеціальною лексикою народної культури. Описи технік, візерунків, знарядь писання, природної сировини, з якої добували фарби, звичаїв, пов'язаних з писанками та крашанками, не втратили своєї інформативної цінності. Вони могли б послужити доповненням до тих джерел, за якими сучасні дослідники знаків української етнокультури вивчають та розкривають різні складники того інформаційно-змістового комплексу, що його концентрує в собі світ української писанки, – мистецький, містичний, символічний, лінгвістичний тощо.

За нашими спостереженнями, сучасні етнографи та лінгвокультурологи виявляють неабияку цікавість до мистецтва писанки, пропонують класифікації назв писанок та інших лексико-семантичних груп лексики, що становлять тематичну групу „Писанкарство” (див. праці Юлії Датченко, Наталі Дьячок (1–4; Оксани Косміної (8)). Джерелами своїх досліджень Ю. Датченко називає такі: 1) альбом С. Кульжинського „Описание коллекции народных писанок” 1899 р., створений на підставі колекції писанок приватного музею К. Скаржинської (м. Лубни 2) рукописний альбом „Писанки”, який зберігають у фондах бібліотеки при Національному музеї українського народного мистецтва (м. Київ); 3) „Каталоги Екатеринославского областного музея им. А. Н. Поля” (1905, 1910) (із фондів Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д. І. Яворницького); 4) „Топографічний журнал відділу писанок” Національного музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття (м. Коломия); 5) посібник з писанкарства Ю. Датченко „Писанки Катеринославщини”; 6) альбом М. Верхової „Писанки Поділля”, до якого ввійшли матеріали з різних колекцій, зокрема Гелени Беліни-Бжозовської, Данила Щербаківського, З. Елієва тощо (1, с. 51). Як бачимо, праця М. Кордуби не фігурує в цьому переліку джерел, хоч М. Кордуба подає чималий ряд фітоморфних назв писанок: „маком”, „рожами”, „смеречки”, „яблуками”, „виноградом”, „деревом”, „барвінком”, „листочки”, „квіточки”, а також інші групи назв: скевоморфні: „ниточками”, „пасочками”, „поясками”, „решетом”, „решіткою”, „сіткою”, „clinцями”, „тафельками”, „вітрачком”, „кошичками”, „драбинками”, „грабельками”, „гребінкою”, „гребенями”, „лижками”, „кроквами”; зооморфні: „навучком”, „баранячими рогами”, „курячими лабами (лапками)”, „гусячими, качачими лапками”, „котячі лапки”, „мотильками (метеликами)”, „бузьками, горобцями, качками”, „стоногами”, „раками”.

М. Кордуба ретельно описав процес виготовлення знаряддя для писання, що його в сучасній українській мові називають словом *писачок*. Цікаво відзначити, що у своєму описі М. Кордуба жодного разу не вжив цього слова, а натомість подав ряд інших назв:

Мал. 1 а). Мал. 1 б).

„До малювання орнаменту на яйці – потрібний ще окремий прилад. В тій цілі бере ся патичок, звичайно кавалок березового прута з мітли, та розколює ся його з одного кінця. Тоненьку бляшку, задовжки у сантиметр або й півтора скручують на голці або шпильці у рурочку. Бляшку ту беруть з накривки дво-крейцарових глиняних файок, розклепавши її трохи, щоб була тоньша. Від тонкості сеї рурочки залежить делікатність ціліського малюнку, тонкість потягнених ліній. Сесю рурочку (б) вкладають в розколену частину патичка (а) (див. мал. 1) і перев'язують ниткою на вхрест, щоб ліпше держала ся. При тім рурка виходить лиш з одного боку або обох боків. Відповідно до того кажуть, що прилад сей має два носики (мал. 1, а) або лиш один носик (мал. 1, б). В першій разі – один із носиків буває тонший, до рисованя делікатніших частин десені [візерунку – Л. Т., Т. Ч.], другий грубіший, до витягання простих ліній. Сей прилад має кілька назв. Головною і всюди зною назвою є „кистка” або „кістка”, відповідно до вимову. По-при се має він ще льокальні назви: „кулька”, „дідик” в пов. Жовківськім, „мигулка” або „мігулка” пов. Кам'янецького і Брідського” (6, с. 172–173).

М. Кордуба привертає увагу до мотивації назв двох типів мальованих яєць, призначених для обрядодій під час Великодніх свят, – **писанки** і **крашанки**: „Писанкою зоветь ся яйце розмальоване по якомусь взорі, з рисунком (орнаментом). Орнамент той є зроблений двома або трема ріжними красками. Трапляєть ся орнамент зроблений лиш одною краскою на білїм тлі яйця, але таке буває рідко, .. Крашанкою зовуть яйце закрашене одностайно лиш одною барвою, без ніякого малюнку, або орнаменту. Саму чинність приготування яєць обрядових одного і другого типу називає нарід: .. «писанку писати», а «крашанку красити»” (6, с. 171). Цікавим є той факт, що у Жовківському повіті й у південній частині повіту Равського (від назви містечка Рава-Руська) слова *писанка* й *крашанка* означають те саме – „яйце з рисунком (орнаментом)”, а яйце без малюнка, зафарбоване однією барвою, називають „сливка”: „Відповідно до сего й говорять «сливки сливити». В повіті Золочівськім і декуди в повіті Сокальськім зовуть крашанки також «галунками»” (6, с. 171).

У сучасній українській мові назви **писанка**, **крашанка**, **галунка** – широко відомі, а от назва **сливка** – мало відома, хоч у словниках української мови ця назва зафіксована. У „Словарі української мови” за ред. Б. Грінченка для слова **сливка** – „назва фруктового дерева” – подано ще й такі вивідні значення: 2) = **писанка**; 3) рід орнаменту у вишивці, різьбі (Сл. Гр., 4, с. 150), а також у реєстрі подане й дієслово **сливити** – „розмальовувати писанки” (Сл. Гр., 4, с. 150). Джерелом таких значень іменника **сливка** та дієслова **сливити** послужили „Материяли до українсько-руської етнольоґії” за 1899 р. – саме те видання, де й була опублікована стаття М. Кордуби. Напевно, завдяки „Словареві...” за ред. Б. Грінченка значення слова **сливка** – „розм. те саме, що **писанка**” (хоч і без вказівки на джерело) – збережене й у „Словнику української мови” в 11-ти томах,

що виходив друком уже в 1970–1980 рр. (СУМ, IX, с. 351). Проте дієслово **сливити** до реєстру вже не потрапило; що ж до значення іменника, то, як бачимо, воно не відповідає тому, що про нього писав М. Кордуба: **сливка** – це не *писанка*, а *крашанка, галунка*.

У праці М. Кордуби подані цінні відомості про виготовлення барвників для писанок, оскільки на той час селяни використовували вже й готові фарби (їх купували), але для жовтого, зеленого й бронзового кольору фарбу (*краску*) добували самі – переважно з рослинної сировини завдяки давнім способам її обробки. Так, зокрема, жовту фарбу добували з кори яблунь – **дикої яблінки** (т. зв. **кислиці** або **квасниці**), для чого „кору з мізгою” (т. зв. **сумать**) намочували на якийсь час у теплій, а потім у гарячій воді – і фарба була готова: „Часами ту сумать сушать, товчуть і аж опісля запарюють. Подекуди додають сюди ще інші додатки. Так в Туринці пов. Жовківського кидають ще сюди рід ципрису, що його зовуть там **зеленицею**. А в селі Пристані того ж пов. хочаби одержать жовту краску, труть **бодливець (видлак)** і до того додають струганої мізги з **солодкої яблінки**. Із-за того жовту краску зовуть всюда „**яблінкою**” . Зовсім відмінно приготворюють ту краску в Хлівчанах Равського пов. – іменно з моху званого **пелешки**. Попри се розказують по всіх селах, що давніше діставали, а подекуди дістають й до нині жовту краску з цибуля (верхніх шкаралуп цибулі) через зварення їх з водою. Але така краска виходить більш рудава і ніколи не виглядає так гарно як **яблінка**. .. Незвичайно різномірний є спосіб добування краски зеленої. Її одержують з зеленої озимини (головно **жита**), **вимели** (*Viscum albidum*), **листя бобу, барвінку**, або й зілля званого **зоціль** [**жостіль, жостер** – *Rhamnus cathartica*]) – через заварення з водою” (6, с. 175).

М. Кордуба описав і спосіб традиційної гри в розбивання писанок, що її в досліджуваній місцевості називали **цоканкою**, а „на цілій Україні” та гра відома була під назвою **навбитки** (6, с. 181).

Лексика писанкарства, що зафіксована в праці М. Кордуби майже 130 років, заслуговує на увагу сучасних діалектологів та етнографів як матеріал для зіставних студій та розкриття загальних і локальних особливостей цієї давньої галузі українського народного мистецтва.

Література

1. Датченко Ю. В. Етнокультурні джерела назв писанок із фітоморфними елементами. *Дослідження з лексикології і граматики української мови. Вип. 17*. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2016. С. 50–58.

2. Датченко Ю. В. Лексика писанкарства як відображення мовно-культурного феномена українців. *Філологічні студії. Науковий вісник*

Криворізького державного педагогічного університету. Вип. 13. Кривий Ріг, 2015. С. 64–68.

3. Датченко Ю. В., Дьячок Н. В. Особливості комплексних назв писанкарської термінології. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2022. № 2. С. 5–13.

4. Датченко Ю. В., Дьячок Н. В. Особливості утворення назв писанок в українськомовній традиції. *Вісник Харківського національного університету імені В. М. Каразіна. Серія «Філологія»*. Вип. 87. Харків, 2020. С. 9–15.

5. Кордуба М. М. Писанки на Галицькій Волині / упоряд. О. Савчук; художн. оформ. О. Чекаль. / 2-ге вид. Харків : Вид. Олександр Савчук, 2026. 40 с. [177 іл.]

6. Кордуба М. Писанки на Галицькій Волині. *Материяли до українськоруської етнології*. Т. 1. Львів, 1899. С. 168–210; 13 табл.

7. Кордуба Мирон Михайлович / Ф. І. Стеблій. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-3511> (дата звернення: 25.03.2026).

8. Косміна О. Подільські писанки понад 100 років тому. Орнаменти та їхні назви. *Локальна історія*. 2023. URL : <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/podilski-pisanki-ponad-100-rokiv-tomu-ornamenti-ta-yikhni-nazvi/> (дата звернення: 28.02.2024).

9. Трубчанінов С. В. «Чернівецький період» в житті Мирона Кордуби (1900–1918): наукова та навчально-методична діяльність. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. Вип. 10: Присвячено 100-річчю Української революції 1917–1921 рр.* Кам'янець-Подільський, 2017. С. 398–413.

10. Федорів І. О. Наукова і громадсько-політична діяльність Мирона Кордуби (1876–1947 рр.) : Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / І. О. Федорів ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 20 с. (укр.).

ДІАЛЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ МОВ МЕНШИН І РЕГІОНАЛЬНИХ МОВ

Максим Карась

Київська поліграфічна фабрика “Зоря”

У науковій спадщині професора П. С. Дудика помітне місце займає діалектознавство. Визначний дослідник і вчений всебічно розглядав місце діалектів (говорів) у сучасній літературній українській мові. Положення, сформульовані професором Дудиком, актуальні і сьогодні. У цій доповіді розглянемо окремі аспекти функціонування закарпатських діалектів української літературної мови на сучасному етапі, зокрема у таких

сферах, як мова засобів масової комунікації, соціальні медіа, побутова, культурно-освітня, господарська, релігійна та деякі інші. Методами дослідження є: аналіз та інтерпретація даних, зокрема фрагментів сучасного діалектного писемного мовлення, інтерв'ю, історичний, порівняльний та деякі інші.

Як зазначає професор Дудик, майбутня доля діалектів - поступове відмирання, і це об'єктивний процес для сучасного соціолінгвістичного середовища. Бачимо поступове зникнення або розмивання діалектичних мовних пластів. Не можна не погодитися з твердженням П.С. Дудика, що “існування українських діалектів зумовлене особливостями минулого життя нашого народу... За сучасних умов діалектизми, становлячи своєрідний пережиток минувшини, поступово зникають” (1, с. 63). Наприклад, у науковій літературі описано старовинний самобутній діалект такої етнографічної групи українців, як горюни (територія проживання - прикордоння Сумської області України і Курської області Росії). Проте внаслідок російської війни цей діалект можна вважати зниклим, адже території носіїв стали непридатні для проживання.

Проте можливий і зворотний процес, коли діалект з часом не піддається асиміляції, а займає свою унікальну паралельну нішу в усному і писемному мовленні. Закарпатські діалекти в окремих територіальних громадах області мають певну сферу застосування, насамперед у культурно-мистецькій галузі, діяльності мас-медіа, релігії (мова богослужінь) та деяких інших. Також наявні значні масиви текстів та інших письмових документів 19-20 століття, що належать до різнопланових видів і жанрів, записані закарпатськими діалектами, і ці тексти становлять значну цінність з погляду загальнонаціональної культурно-освітньої і літературно-мистецької спадщини. Водночас використання закарпатських діалектів в Україні носить невизначений, а інколи навіть токсичний характер. Як для сучасних, так і для історичних текстів, записаних закарпатськими діалектами, відсутні єдині

державні редакційно-видавничі стандарти.

Європейську хартію мов меншин і регіональних мов було прийнято для запобігання асиміляції малих корінних та емігрантських народів, з метою підтримки їхньої національної культурної самобутності на урядових рівнях. Станом на 2022 рік в Україні статус національних меншин отримали білоруська, польська, угорська, словацька, румунська, гагаузька, кримськотатарська, іврит. Національним спільнотам гарантується всебічна підтримка з боку уряду України щодо їхніх культурно-мовних ініціатив, зокрема у освітній і видавничо-просвітницькій галузі.

Урядова підтримка мов національних меншин в Україні перебуває на високому рівні, проте регламентація статусу регіональних мов не є достатньою. Через об'єктивні і суб'єктивні чинники залишається невизначеною точна кількість носіїв діалектів як першої (основної) мови для носія. Переписи населення 1989 року в УРСР, 2001 року в незалежній Україні не містили такої опції, як закарпатський діалект, у графі "рідна мова або мова спілкування". Національний перепис 2020 року не відбувся. Згідно з Загальною декларацією прав людини ООН, особа має право сама назвати мову, якою спілкується, а не обрати варіант з обмеженого переліку мов (стаття Декларації щодо свободи сумління). У цьому зв'язку привертає увагу досвід, зокрема, Польщі і Латвії. У Польщі, на реалізацію Європейської хартії мов меншин і регіональних мов, однією з мов національних меншин є українська. Водночас регіональною мовою є лемківська мова. Під час перепису населення 2019 року громадянину Польщі було надано право самому вказати назву мови спілкування. Відтак близько 30 тисяч респондентів зазначили рідною мовою лемківську, ще близько 170 тисяч - українську. Польські вчені-лінгвісти чітко диференціюють "українську стандартну" мову і українську лемківську. Хоча ці дві мови близько споріднені і походять з одного кореня, але в силу географічної ізоляваності та історичних обставин наявні значні відмінності, що дозволяють польським мовознавцям визначати лемківську як окрему мову, відмінну від української. Водночас лемківський діалект, як відомо, входить до групи закарпатських діалектів сучасної української літературної мови; поширений у північно-західній частині Закарпаття. Але в Закарпатті він не має жодного статусу у відповідності до Європейської хартії. Таким чином, частина філологів визначає лемківську мову відмінною мовою від української, інша група філологів вважає її частиною, діалектом української мови. Тут є очевидна суперечність, і це природно виступає одним з завдань для подальших соціолінгвістичних експертиз.

У цьому зв'язку показовим є досвід Латвії. З часу відродження незалежності Латвії 1989 року заходи з державного регулювання у цій сфері викликали особливий інтерес, з огляду на поліетнічний склад республіки. На

початку 90-х років 20 століття близько 40% жителів країни належали до російськомовної громади, що призводило до численних як внутрішніх, так і зовнішніх загроз. Уряду Латвії продуманими діями вдалося нейтралізувати цей конфліктогенний чинник. Виборчі права громадянам надавалися тільки за умови обов'язкового володіння державною латиською мовою. Належні права в культурно-освітній сфері згодом отримали всі національні меншини - росіяни, українці, євреї, поляки та деякі інші, у чіткій відповідності до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

Привертає увагу, що у Латвії наявна особливість у імплементації у Хартії мов меншин і регіональних мов. Це місцева регіональна мова, якою у Латвії є латгальська мова. Цікаве лінгвістичне явище існує поряд з державною мовою, латиською. Латгалія - історична територія на сході Латвії, яка тривалий час, а саме упродовж 17-19 століття, перебувала під впливом Речі Посполитої і католицизму, на відміну від основної частини Латвії, яка перебувала під домінуванням Швеції і лютеранства. Це спричинило досить значні відмінності у мові латгальських латишів - лексичні, синтаксичні і граматичні, настільки значні, що деякі лінгвісти навіть вважають латгальську сьогодні третьою "живою" балтійською мовою. Також існує значна кількість письмових документів, зокрема літературних творів, латгальським варіантом, а це є частиною культурно-історичної спадщини цілої нації.

Отже, в результаті комплексної суспільної дискусії латгальська мова 2008 року була визнана історичною формою традиційної латиської мови, державою встановлено норми правопису, дозволено друк періодичних, краєзнавчих, художніх, етнографічних, наукових та інших матеріалів. Водночас ця форма не дозволена в офіційно-діловому мовленні і судочинстві. Згідно з проведенням 2010 року переписом населення, близько 1,5 мільйона жителів Латвії розмовляють латиською, близько 130 тисяч латгальською.

Цей досвід очевидно може бути корисним і в Україні. Стан вживання закарпатських діалектів сучасної української літературної мови залишається широким насамперед у побутовій сфері. До бізнесової сфери можна віднести вивіски у закладах торгівлі на зразок: *"Туй туніе ги усягде"* (тут дешевше, ніж деінде). Сферу красного письменства представлено багатьма місцевими літераторами і краєзнавцями, як аматорами, так і професіоналами. Написи закарпатськими діалектами присутні на сучасних пам'ятниках і музейних експонатах, поряд з державною українською, угорською, англійською мовами. Прикладом цього слугує пам'ятник жертвам політичного терору тоталітарних режимів періоду Другої світової війни, відкритий 2014 року у місті Виноградові. Меморіальні написи на "Камені пам'яті" виконано українською, угорською, єврейською і, як вказано в описі пам'ятного знака, наданому Виноградівською районною бібліотекою, "русинською мовою". Розгляньмо

цей текст:

"Памнятайме жителів сього файного варыша, де живе челядь шилиякої файты і віры. Їх убыврали, змусайили лишити Сивлюш, депортували, удправили на погыбиль, йих згирили. Зачинатилі другої світової войны, доєдна из прислуговочачами пак прийшого режиму, згирили тийтакты половку варыської челяди.

"За вчиненое са треба покаяти, абы маты будучность" (Аттила Йоежеф).

Потомкы сивлюських родын: Айклер, Хоккі, Перені, Вайс."

Підкреслимо, що хоча пам'ятник відкрито за нових часів, для громадськості виявився важливим напис саме місцевою мовною формою, що, на нашу думку, є маркером вживання місцевого діалекту у статусі регіональної мови, паралельно з державною (українською) та мовами меншин (угорською). Коротенький текст дуже показовий: містить не просто поодинокі діалектичні вкраплення, а виразні відмінності у лексиці, синтаксисі і граматиці, відносно норм сучасної української літературної мови. (Скажімо, впадає в око одночасне вживання літер *и, і, ы* на позначення різних фонем) Рівень засвоюваності (зрозумілості) поданих текстів носієм сучасної української літературної мови заслуговує на науковий експеримент: не більше 50-70 відсотків.

Окремого розгляду потребує доступність книжок і періодичних видань, опублікованих діалектами. Період початку появи творів (19-20 століття), далі період першої Чехословацької республіки, коли закарпатська форма української мови мала високий статус третьої державної, і нарешті книжок, датованих часом української незалежності. Становить інтерес науковців і громадськості доступність і наявність творів у публічних бібліотеках, систематизованість цих фондів, а також характер розгляду текстів літературних творів місцевими діалектами у закладах освіти Закарпаття.

Закарпатські діалекти досить обмежено, але представлені у мові засобів масової інформації. Гумористичні розважальні рубрики у друкованій періодиці та інтернет-виданнях часто публікуються діалектами. Це яскраво помітно на шпальтах та інтернет-ресурсах тижневика "Карпатський об'єктив"

та багатьох інших локальних видань, наприклад: "Рубрика: Анекдот дня. Текст: *На ховзьких гарадичох число культурної челяди нагле ся уменшать. Я бо вповів — наближаться до ноля!*" Загальні публіцистичні тексти у ЗМК, за критеріями публіцистичного стилю української мови, діалектичного мовлення не допускають. Водночас широке застосування закарпатські діалекти мають у мові соціальних мереж і блогосфері, що стало предметом низки досліджень (наприклад, розвідка чеського лінгвіста Міхала Вашичека щодо культивування

закарпатських говірок в інтернеті у цитованій нижче колективній монографії).

Науковий інтерес викликають дані інтернет-пошуку, згідно з яким близько десятка релігійних громад однієї з офіційно зареєстрованих християнських конфесій (“Свідки Єгови”) зазначають мовою богослужіння “закарпатську (русинську) мову”. Ці релігійні громади розташовані в Тячівському районі Закарпатської області у межах кількох об’єднаних територіальних громад (ОТГ) - Вільховецької, Дубівської, Углянської. У сучасному правовому полі держави закарпатської або русинської мови не існує, разом з тим Загальна декларація прав людини ООН гарантує людині свободу сумління і не обмежує особу у вживанні мови, наприклад, під час богослужінь. У християнської конфесії може виникнути потреба друкувати релігійні тексти (наприклад, Євангелія або інші) зазначеною у документах мовою. Проте норми правопису цією мовою відсутні; без орфографічної комісії з єдиними стандартами для видавничої справи і журналістики цей процес не виглядає доцільним. Згадана релігійна християнська спільнота також має багатомовний сайт jw.org, на якому є окрема інтернет-сторінка “закарпатською (русинською) мовою”. Проте останнє оновлення саме цією мовою датується 2016 роком, хоча численні сторінки іншими мовами оновлюються відповідними освітніми матеріалами регулярно. Очевидною причиною є саме напівлегальний статус діалекту (мови), а також насторожене ставлення до цього лінгвістичного феномену з боку органів державної влади. В подальших дослідженнях корисно розглянути також мовну практику інших віросповідань, представлених у Закарпатській області.

Перспективи досліджень у цьому напрямку сформульовано, зокрема, у працях Петра Семеновича Дудика: “Діалектне мовлення можна вивчати стилістично, зафіксувавши його на письмі: фонетично, фонологічно, орфоепічно, акцентно, морфемно, морфологічно, синтаксично, лексично, фразеологічно... Хоча такої галузі мовознавства, як стилістика діалектного мовлення, дотепер не створено, вона об’єктивно можлива” (2, с. 68). На думку групи сучасних вчених-українознавців, перспективним напрямком на сьогодні є “стандартизація та кодифікація діалектів, напрацювання нових підходів до територіальних різновидів мов і способів їх збереження; забезпечення говіркам живої присутності в комунікації (вітальності) через медійний простір” (1, с. 10). Мовознавцям у співпраці з органами державної влади буде корисно осучаснити термінологію, зокрема понять діалект, інтердіалект, мікромова, літературний стандарт, оскільки ці терміни часто корелюють з проблемами мовної політики, зокрема щодо регіональних мов та мов меншин. Деякі аспекти переходять з суто лінгвістичної у політичну площину, залишаючись дискусійними.

Література

1. Діалекти в умовах сучасних викликів: колективна монографія. Серія Діалектологічні студії, том 2(15). Львів-Варшава, 2024. 491 с.
2. Дудик П. С. (2005). Стилїстика української мови: Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр Академія, 368 с.

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ ГЕНРИКА СЕНКЕВИЧА «PAN WOŁODYJOWSKI»

Наталія Торчинська

Хмельницький національний університет

У сучасному мовознавстві, зокрема в межах літературної ономастики, дедалі більшої актуальності набуває вивчення функціонування власних назв у художньому тексті. Оними розглядають не лише як номінативні одиниці, а як повноцінні елементи художньої структури, що беруть участь у формуванні образної системи твору, стилю автора та ідейно-естетичного змісту. Ґрунтовне вивчення ономастикону передбачає аналіз принципів і механізмів авторської номінації, що відображають індивідуальний стиль письменника. Залежно від жанрової специфіки, ідейно-тематичного спрямування, а також просторово-часової організації тексту автор залучає різноманітні найменування для позначення персонажів і реалій художнього світу. Вибір тієї чи іншої іменної форми зумовлюється авторською оцінкою образу, комунікативними умовами, соціальним статусом персонажа, його роллю в сюжеті та загальним художнім задумом твору. Особливу цінність у цьому аспекті мають історичні романи, де оними виконують функцію локалізації подій, створення ілюзії достовірності та репрезентації національно-культурного простору.

Унікальним матеріалом для аналізу стилістичних можливостей власних назв є творчість Генрика Сенкевича, зокрема його роман «Pan Wołodyjowski», де письменник послідовно поєднує автентичні історичні оними з гіпотетичними й модифікованими назвами, використовуючи їх як інструмент характеристики персонажів, засіб гумору, сатири та ідеологічного впливу на читача. Вивчення стилістичних функцій власних назв у його ідіостилі дозволяє глибше зрозуміти механізми художньої семантизації онімів і їхню роль у побудові епічного наративу, що й зумовлює *актуальність* теми дослідження.

Метою дослідження є комплексний аналіз стилістичних функцій антропонімів у художніх творах Генрика Сенкевича та з'ясування їхньої ролі у формуванні індивідуального стилю письменника.

У статті застосовано описовий метод (для систематизації онімного матеріалу), контекстуальний аналіз (для з'ясування функціонування власних назв у конкретних художніх ситуаціях), семантико-стилістичний метод (для виявлення конотативного й експресивного потенціалу онімів), елементи порівняльного аналізу (для зіставлення польських та українських антропонімів у тексті).

Матеріалом дослідження став роман «Pan Wołodyjowski» Г. Сенкевича.

У художньому тексті, зокрема в романах Г. Сенкевича, власні назви проходять процес інтенсивної семантизації, набувають індивідуально-художнього значення, збагачуються асоціаціями й конотаціями, стають важливим елементом образної структури твору. Більшість використаних ним прізвищ є автентичними, тобто реальними, що свідчить про історичну обізнаність автора. Онім за своєю суттю має ідентифікувати й диференціювати об'єкт, і часто автор устами персонажів намагається «допомогти» читачеві з етимологією використаних у творі власних назв, пропонуючи власне трактування прізвищ, звертає увагу на їхнє творення, функції окремих афіксів. Наприклад, про одного з головних героїв Kmicica пише: «*Babiniczem zaś nazwał się pan Andrzej od miasteczka Babinicze leżącego niedaleko Orszy, które od prastarych czasów do Kmiciców należało*» (4), «*Są inni Kmicicowie, którzy się Chorągwiąmi pieczętują, ale ci idą od Filona Kmitę Czarnobyłskiego, a ten znów nie był z tego domu, z którego wielcy Kmitowie się wywodzili*» (4), додаючи також, що від однієї основи прізвища може формуватися багато прізвищ із різними суфіксами: «*Toż ja znam całą Litwę – mówił. Są tu wprowadzić domy podobnie się nazywające, jak: Babonaubków, Babillów, Babinowskich, Babińskich, ale o Babiniczach nie słyszałem [...] i mniemam, że to musi być nazwisko przybrane*» (4).

Водночас автор використовує прийом іронії, коли говорить про особливості творення антропонімів: «*Nie Zamojscy, Żółkiewscy, Chodkiewiczowie, Chmieleccy i Koniecpolscy – przerwał Chmielnicki – ale Tchorzowscy i Zajączkowscy, detyny w żelazo poubierane. Pomarli ze strachu, skoro nas ujrzeli i puciekali*» (4). Ці зауваження свідчать про те, що письменник знав механізм формування дворянських прізвищ (*Zamojski Sobiepan w Zamościu. Wiśniowiecki – pan na Wiśniowcu*). І ці знання, але вже в іронічно-сатиричному аспекті, вкладає в уста свого персонажа: «*Wyrobią ci w dodatku do herbu rogi albo przydomek do nazwiska przybierzesz: Sakowicz Rogaty! Ona z domu **Borzobohata**, a on **Bardzorogaty***» (4). Тут простежується паронимазія, де зіставляються різні за значенням, але близькі за звучанням прізвища для створення комічного ефекту, посилення виразності мови і водночас надання тексту подвійного змісту. І якщо перше прізвище / прізвище **Borzobohata** можна сприймати двояко – як позитивно (дуже багата людина) і як негативно (швидко розбагатіла людина), то **Bardzorogaty** – однозначно негативна іронічна конотація, яка теж може згодом по-різному

трактуватися, особливо якщо прізвище буде передаватися нащадкам. Такі «звукотвірні пари – це органічні складники ... творів ... і виконують функції метафоризації, римотворення, а також смислотвірну, образотворчу й людину (мовна гра) функції, утілюючи авторську інтенцію того чи того митця, що вказує на розширення можливостей реалізації аналізованого фоносемантичного явища» (2, с. 106).

Таку саму гру слів із козацьким прізвищами знаходимо і в реченні: «*Ale Krzywonos już pewnie się bije z nimi. – Krzywonos czy Prostonos, niechże go zaraza ukąsi!*» (4). Дворівнева будова українського прізвища підкреслена шляхом заміни першої частини слова на антонім, що й створює комічну ситуацію. Коли ж ідеться про Богдана Хмельницького, то персонаж віріає його прізвище і асоціює гетьмана з пивом: «– *Chmiel, Cóż to Chmiel, Kto tu sobie co robi z Chmielą? Idzie Chmiel, będzie piwo, beczka ortę! Drwijmy z Chmielą!... – trzepał pan Zagłoba tocząc przy tym groźnie i dumnie oczyma po obecnych*» (4), таким чином применшуючи значення його постаті в історії України. Отже, письменник активно застосовує ономастичні жарти, що ґрунтуються на дисавтоматизації, омонімії, полісемії та структурній деформації імен тощо. Проте такий підхід неоднозначно трактується безпосередньо польськими й українськими читачами (зауважимо, що в досліджуваному романі наявні глузливі іронічно-сатиричні висловлювання і щодо литовських та турецьких прізвищ). Якщо поляки це сприймають як показник гумористичного підходу, здатність бачити приємне в житті, намагання підняти національний дух та спонукати до більш-менш оптимістичного сприйняття ситуації, то для українського читача така трансформація прізвищ козацьких ватажків має інший відтінок: вона сприймається як приниження історичної пам'яті та знецінення символів національної гідності. Автор певною мірою маніпулює українськими власними назвами, мінімізує авторитет носія, тому замість сміху виникає відчуття образи й спротиву, адже прізвище козацького героя – це не просто слово, а знак честі та авторитету, який не терпить пародійного знецінення.

Показовими є також псевдоніми та прізвиська персонажів (*Nosacz* (вказівка на великий ніс Харлампя), *Beznogi* (під час козацької війни гарматна куля відірвала стопу Юзве Бутримі) тощо), які не лише індивідуалізують героїв, а й слугують засобом їхньої характеристики. Такі назви активізують етимологічне значення та посилюють експресивність мовлення.

Важливу роль у стилістиці творів Г. Сенкевича відіграють власні назви з античної, біблійної та міфологічної традицій. Антропоніми *Herkules*, *Hektor*, *Judas*, *Agamemnon* використовуються як онімні синоніми, що виконують функцію лаконічної, метафоричної характеристики персонажів. У таких випадках власна назва відривається від своєї первинної етимології й функціонує як символ певних рис або вчинків. Деякі імена, взяті з давніх культурних традицій,

виконують емоційно-експресивну функцію, набувають квалітативних ознак, символізуючи певні властивості, притаманні дійовій особі. Так, наприклад, іменем *Юда*, що означає зрадник, називають Януша Радзивіла. Гераклом автор іменує Єремію Вишневецького, Гектором – Володийовського та ін.

Як зауважує Б. Ніспорек (Niesporék), цілеспрямоване використання таких реальних і міфічних власних назв пояснюється історико-філософською концепцією письменника, який звертається до цієї героїчної епохи, незважаючи на багато темних плям. Він хотів створити не легенду XVII століття, а саме правду про нього, побудовану так, щоб підкреслити героїзм нації та показати, що під час занепаду Польської республіки вирішальним фактором для перемоги стала ідея і любов до країни (3, с. 121). Саме такий постійний паралелізм польських героїв з античними дозволяє вивищити представників шляхти, додати персонажам мужності, жертвності, патріотичності, величі шляхом використання власних назв, взятих з античності. Через систему власних назв письменник також вибудовує ідеологічну опозицію «свій – чужий». Спотворення українських онімів слугує засобом знецінення ворожого простору, тоді як польські антропоніми подаються як нормативні, престижні та культурно марковані. На думку дослідників, «в українській і польській історичній романістиці спостерігається глорифікація мілітарного аспекту власного етнообразу, а почасти і яскрава негачія Іншого як супротивника та ворога» (1, с. 112). Зрештою, українські письменники також використовували негативні стереотипні образи поляків у творах, чому сприяло постійне польсько-українське протистояння протягом століть.

Отже, антропоніми в ідіостилі Генрика Сенкевича є багатофункціональним стилістичним засобом, що бере активну участь у формуванні художнього простору, характерів персонажів і загальної ідейно-естетичної концепції творів. Оними виконують ідентифікаційну, характеризуючу, експресивну, комічну, соціологічну та ідеологічну функції, сприяючи створенню епічності та національного колориту. Система антропонімів у романі «*Pan Wołodyjowski*» не лише виконує ідентифікаційну функцію, а й відтворює історико-культурний контекст епохи, соціальну ієрархію, національні та ментальні особливості персонажів. Аналіз антропонімії дозволяє глибше зрозуміти авторську концепцію історичної особистості, специфіку характеротворення та ідеологічне навантаження імен у структурі художнього тексту.

У перспективі варто було б проаналізувати антропонімний пласт інших польських письменників, які пишуть на історичну тематику, пов'язану з українсько-польськими взаємовпливами.

Література

1. Кирильчук, О. М. (2014). Образ поляка в українській історичній

прозі кінця XIX сторіччя. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна, (50), 125–130.

2. Тележкіна, О.О., Берестова, А.А. (2022). Парономазія як фоностилестичний прийом (на матеріалі української поезії II половини XX – початку XXI століття). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія, 2022, (54), 106–110.

3. Niesporék, B. (1986). Ze stylistycznej problematyki nazewnictwa w «Trylogii» Henryka Sienkiewicza. *Język Artystyczny*, (4), 105–125.

4. Sienkiewicz, H. (n.d.). *Pan Wołodyjowski*. LitLife. Retrieved January 29, 2026, from <https://litlife.club/books/232446/read?page=1>

АНТРОПОНІМИ БІБЛІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Лариса Азарова, Людмила Горчинська

Вінницький національний технічний університет

Фразеологія є динамічним і виразно емоційним складником мовної системи, що відображає історичний досвід, культуру, традиції та звичаї народу. Фразеологічні одиниці виконують не лише мовну, а й культурно-репрезентативну функцію, оскільки акумулюють колективну мудрість поколінь і слугують важливим засобом пізнання національної ментальності та самобутності. Вони здатні передавати найтонші смислові й емоційні нюанси думок і почуттів, а також різноманітні характеристики мовленнєвої поведінки людини.

Одним із потужних джерел формування фразеологічного фонду багатьох мов світу є Біблія, яка постає основою духовних і моральних цінностей. Її розглядають як сакральний текст і визначну пам'ятку світової літератури. З огляду на те, що біблійні тексти репрезентують загальнолюдські універсалії, спільні для різних культур християнського світу, біблійна фразеологія виконує функцію збереження та передавання архаїчних смислів, сформованих у давньоєврейській картині світу та переосмислених у сучасному соціокультурному контексті (11, с. 83). Поширення християнства зумовило переклад Біблії багатьма мовами, що сприяло її винятковій популярності та активному входженню біблійних висловів не лише до літературної, а й до розмовної мови. Вона істотно вплинула на розвиток і збагачення мов та культур християнських народів. Біблеїзми становлять значний пласт фразеології різних мов і є цінним та своєрідним матеріалом для лінгвістичних досліджень.

Сучасна лінгвістика активно поповнюється науковими працями, присвяченими вивченню фразеології біблійного походження. Ці дослідження

сприяють формуванню та розвитку нового напрямку мовознавства – теолінгвістики, у межах якої фразеологічні одиниці біблійного генезису розглядають як важливі мовні та культурні маркери. Проблеми збагачення й еволюції фразеологічної підсистеми біблійних антропонімів стали предметом зацікавлення як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. У наукових працях увагу зосереджено на аналізі фразеологічних одиниць біблійного походження, зокрема здійснено лінгвостилістичний розгляд тексту Євангелія від Матвія (О. Кунін); розкрито специфіку функціонування мовних одиниць у релігійній фразеології (Н. Бабич, К. Дубровіна, А. Жолобова та ін.); описано стійкі поєднання із сакральним семантичним наповненням (А. Григор'єв, Л. Грановська); схарактеризовано особливості концептуального осмислення сакральної сфери в українській мовній картині світу (М. Скаб); простежено вживання антропонімів біблійного походження в українській фразеології (О. Камінська, А. Корнєєва,

Г. Белікова, Н. Іванова та ін.). Окремі наукові праці присвячено вивченню семантики антропонімів біблійного походження (А. Пономаренко), а також аналізу біблійних онімів у структурі фразеологічних одиниць (О. Сафронова, Н.

Пасік, С. Шабат, Н. Попович). О. Семенова розглядає антропоніми біблійного походження як особливу групу в системі образних засобів літературної мови. В. Мокієнко вважає, що біблійні антропоніми запозичені не лише з тексту Біблії, а й виникають на основі біблійних сюжетів та переказів. В. Белікова вирізняє такі біблійні фразеологічні одиниці мови: чисті біблійні цитати, фразеологізми, сформовані на основі вільних сполучень, фразеологізми-алюзії. В. Гак надає критерії класифікації біблеїзмів за ступенем їхнього зв'язку з Біблією, семантикою, типом формування та тематичним принципом. Фразеологізми з онімним компонентом біблійного походження, біблійні антропоніми у складі фразеологічних одиниць української мови, жаргонні фразеологізми в мові сучасної української періодики, використання інформаційних технологій під час вивчення фразеології в курсі української мови як іноземної розглянуто в працях (1–4, 12).

Дотепер українська біблійна фразеологія з онімним компонентом залишається недостатньо вивченою в національній лінгвокультурології. Це зумовлює необхідність подальших розвідок, спрямованих на глибше осмислення символічного потенціалу текстів Священного Письма, що й зумовлює актуальність теми.

Мета дослідження полягає в аналізі біблійних антропонімів у складі фразеологічних одиниць української мови та з'ясуванні їхньої ролі в репрезентації різних аспектів мовної картини світу. У тезах використано описовий метод, що передбачає детальний аналіз власних назв і їх систематизацію; метод спостереження, який дає змогу виявити та узагальнити мовний матеріал; порівняльно-зіставний метод, спрямований на з'ясування

спільних і відмінних особливостей уживання біблійних антропонімів, а також лінгвокраїнознавчий підхід.

Дослідження виконано на матеріалі фразеологічних словників і довідкових видань, зокрема праць Ж. Колоїз і З. Бакум «Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження» (8), А. П. Ковалю «Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові» (7), а також «Словника фразеологізмів української мови» за редакцією В. М. Білоноженка (5) та інших джерел.

«У сучасних лінгвістичних дослідженнях біблійні антропоніми трактують як мовні одиниці з універсальним конотативним потенціалом, символічна семантика яких формується під впливом біблійного сюжету та контексту» (10, с. 63).

Вивчення власних назв осіб належить до сфери ономастики, у межах якої антропоніми становлять один із найчисленніших і найрепрезентативніших класів, оскільки саме людина є центральною фігурою в осмисленні історичних, побутових і культурних реалій. Антропонімний компонент фразеологічних одиниць біблійного походження має особливий статус імені-символу. Переважна більшість біблійних імен у складі фразеологізмів зазнає семантичного переосмислення, унаслідок чого набуває узагальненого значення.

Фразеологічні одиниці, до складу яких входять власні назви, утворюють самостійну й структурно визначену підсистему в межах української фразеології.

За результатами аналізу біблійні антропоніми можна класифікувати на такі групи: а) антропоніми, що вживаються в первісному значенні; б) імена, які використовуються для номінації інших осіб; в) антропоніми або їх похідні, уживані в переносному значенні чи як загальні назви; г) одиниці, що функціонують у спеціальній термінології. «Біблійні антропоніми, що увійшли в українську мову і функціонують у текстах, можна поділити на прецедентні імена (індивідуальні імена, пов'язані із загальновідомим текстом чи ситуацією; імена-символи (вказують на еталонну сукупність певних якостей), фразеологізми (стійкі лексично неподільні сполуки слів) та крилаті вирази (стійкі афористичні вислови)» (6, с. 21). При цьому значна їхня частина виявляє ономастичну конотацію.

Фразеотвірний потенціал виявляють численні біблійні антропоніми, зокрема: *Адам і Єва, Каїн і Авель, Ісав і Яків, Марфа і Марія, Самсон і Даліла, Давид і Голіаф, Соломон, Іов, Іуда, Лазар, Ієремія, Ной, Мойсей, Марія Магдаліна* та ін. У бібліофраземах антропонім реалізується у формі власного імені або присвійного прикметника. Так, вислови *за Адама, від Адама, за часів Адама* позначають дуже давній час; *адамове ребро* в сучасній мові має жартівливе значення; *скинути ветхого Адама* означає духовне оновлення; *Валтасарів бенкет і жити Валтасаром* символізують безтурботне життя напередодні катастрофи; *воскресіння Лазаря* вживається для позначення відновлення після занепаду; *Іов многостраждальний* репрезентує образ людини, що зазнала

численних страждань; *Іудин поцілунок*, *Іудині срібняки* символізують зраду.

Фразеологізми з біблійними антропонімами різняться за структурно-семантичними характеристиками. Найбільш поширеними є субстантивні бібліофраземи, серед яких виокремлюються одиниці з розподільним значенням, утвореним поєднанням двох бібліонімів *Адам і Єва*, *Каїн і Авель*, *Марфа і Марія*, *Давид і Голіаф*.

Ад'єктивні фразеологічні одиниці слугують засобом оцінної характеристики особи чи предмета й формуються в результаті експресивно-узагальненого переосмислення біблійного наративу. Їхня образність зумовлена передусім наявністю ономастичного складника. До таких одиниць належать: *терплячий як Іов*, *премудрий як Соломон*, *підлий як Іуда*, *сміливий як святий Петро*, *бідний як Лазар*, *махнув рукою як Христос на Карпати*, *чистий як Йосиф*.

Дієслівні фразеологічні одиниці з біблійним ономастичним компонентом репрезентують значення дії або внутрішнього стану, зокрема: *посилати від Понтія до Пілата*, *зректися як Іуда*, *ходити од Шавла до Павла*, *скинути з себе ветхого Адама*, *мати Христа у душі*, *жахатися як жид Христа*. Натомість адвербіальні фразеологізми використовують для опису умов перебігу дії в якісному або кількісному аспекті, окреслюючи часові чи способові обставини, як-от: *за часів Адама*, *жити Валтасаром*, *у костюмі Єви*. «Фразеологічні одиниці релігійної семантики пов'язані не лише з біблійним першоджерелом, а й з живим народнорозмовним ужитком, що засвідчує глибокий рівень інтеріоризації та вторинного осмислення біблійної символіки в українській мовній свідомості» (9, с. 176).

У фразеології біблійного походження найбільшою фразеотвірною активністю характеризуються антропоніми, які виступають маркерами біблійності. Вони виконують інформативну функцію, забезпечуючи тісний зв'язок фразеологічних одиниць із біблійним першоджерелом, і становлять найчисленнішу групу онімів у складі біблійної фразеології. Основним типом семантичного переосмислення є метафора, що ґрунтується на аналогії з учинками та рисами біблійних персонажів. Наявність антропонімного компонента посилює експресивність фразеологічних одиниць. Біблійні антропоніми, що активно використовують у сучасній українській літературній мові, характеризуються високою стилістичною продуктивністю та представлені майже в усіх функціональних стилях, за винятком офіційно-ділового. У художньому стилі вони реалізують прагматичну та експресивну функції, у науковому – входять до складу галузевих термінологій, у публіцистичному – часто використовують у заголовках як смислові домінанти.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у виопрацюванні єдиної універсальної класифікації біблійних фразеологізмів з урахуванням специфіки

функціонування в мовному просторі, а також з огляду на їхній дериваційний потенціал.

Література

1. Азарова Л. Є. (2021). Жаргонні фразеологізми в мові сучасної української періодики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Т. 32 (71). № 1. С. 1–6.
2. Азарова Л. Є., Пустовіт Т. М., Горчинська Л. В. (2020). Використання мультимедійних технологій у вивченні фразеологізмів на заняттях з української мови як іноземної. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 13. Т. 1. С. 7–12.
3. Азарова Л. Є., Горчинська Л. В., Пустовіт Т. М. (2024). Біблійні антропоніми у складі фразеологічних одиниць української мови. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 33. Т. 1. С. 9–13.
4. Азарова Л. Є., Пустовіт Т. М., Горчинська Л. В. (2025). Фразеологізми з онімним компонентом біблійного походження в українській мові. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 39. Т. 1. С. 9–14.
5. Білоноженко В. М. (2003). Словник фразеологізмів української мови. Київ : Наукова думка, 786 с.
6. Єщенко Н. О., Бондаренко Ю. С. (2017). Біблеїзми в художньому тексті // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. № 30(1). Т. 1. С. 21–25.
7. Коваль А. П. (2001). Спочатку було слово: крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 312 с.
8. Колоїз Ж. В., Бакум З. П. (2002). Слово Благовісті: словник-довідник фразем біблійного походження. Кривий Ріг : Видавництво «І.В.І.», 195 с.
9. Кузь Г. (2020). Біблійна фразеологія з ономастичним компонентом у лемківських говірках Східної Словаччини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 1(43). С. 174–179.
10. Решетняк О. О. (2016). Антропонім як маркер провідних біблійних концептів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. № 25. Т. 1. С. 62–64.
11. Решетняк О. О. (2021). До питання семантичних механізмів фразеотворення. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 32 (71). № 1. Ч. 1. С. 83–87.
12. Azarova, L., Pustovit, T., Radomska, L., & Horchinska L. (2020). USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN STUDYING PHRASEOLOGY IN THE COURSE OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE. *ADVANCED EDUCATION*, 16, 39-48.

ОНОМАСТИКОН РОМАНУ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»: СЕМАНТИКО-МОТИВАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ

Марія Яновська

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Дослідження ономастичного простору художніх творів є важливим напрямом сучасної лінгвістики та літературознавства, оскільки система власних назв у тексті відображає не лише мовні особливості, а й історичні, культурні та соціальні реалії зображеної епохи. Особливої актуальності набуває аналіз онімів у творах сучасної української літератури, де власні назви виступають важливим засобом створення художнього світу та репрезентації культурної пам'яті. У цьому контексті роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія», у якому відтворено багатонаціональне середовище галицького міста початку ХХ століття, становить цінний матеріал для ономастичних досліджень. Однак, попри значну увагу дослідників до творчості письменниці, ономастичний простір цього твору, зокрема його семантико-мотиваційні особливості, потребує більш ґрунтовного наукового осмислення. Саме тому актуальність цієї розвідки зумовлена необхідністю комплексного аналізу ономастикону роману «Фелікс Австрія», що дозволяє простежити функціонування різних типів власних назв у художньому тексті та визначити їхню роль у формуванні історико-культурного й художнього простору твору.

Метою дослідження є аналіз ономастикону роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія», зокрема виявлення та характеристика основних груп власних назв, а також визначення їхніх семантичних і функціональних особливостей у художній структурі твору.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і лінгвістичних методів, зокрема описовий метод для систематизації та характеристики власних назв, метод контекстуального аналізу для з'ясування їх функціонування у тексті, а також елементи семантико-мотиваційного аналізу для визначення значення та походження онімів. Крім того, застосовано метод класифікації, що дозволив розподілити оніми роману за основними типами.

Джерельну базу емпіричного матеріалу дослідження становить текст роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія», з якого було відібрано та проаналізовано власні назви різних типів. Додатково використано наукові праці з ономастики та дослідження, присвячені творчості письменниці й особливостям функціонування онімів у художньому тексті.

Софія Андрухович – сучасна українська письменниця, перекладачка та есеїстка, народилася 17 листопада 1982 року в Івано-Франківську в родині

письменника Юрія Андруховича. Освіту здобула в Українській академії друкарства у Львові, займається літературною та перекладацькою діяльністю. Її творчість поєднує історичну тематику, психологічну прозу та елементи постмодернізму, а окремі твори відзначені престижними нагородами, зокрема преміями «Книга року ВВС» та «ЛітАкцент року» за роман «Фелікс Австрія» (2).

Роман «Фелікс Австрія», опублікований у 2014 році, відтворює атмосферу багатонаціонального галицького міста Станіслава початку XX століття. Події твору описані через щоденникову оповідь головної героїні Стефи та її взаємини з Аделею Ангер, що дозволяє глибше розкрити психологію персонажів і соціальні взаємозв'язки серед українців, поляків і австрійців того часу (Андрухович, 2014).

Особливу увагу в романі привертає ономастичний простір, який включає антропоніми, топоніми, гідроніми, урбаноніми та інші оніми. Власні назви виконують не лише номінативну функцію, а й художньо-семантичну, локалізують події, характеризують персонажів та відтворюють історико-культурний контекст. Вони демонструють багатонаціональність та соціальну структуру галицького суспільства, поєднуючи українські, польські, німецькі та єврейські імена й прізвища.

Після окреслення загальних особливостей ономастичного простору роману доцільно перейти до детальнішого аналізу окремих груп власних назв, представлених у тексті. Найбільш численною та семантично значущою групою є антропоніми, які безпосередньо пов'язані з характеристикою персонажів і відображають етнічну, соціальну та культурну специфіку зображеного середовища. Не менш важливу роль відіграють топоніми, що локалізують події твору та формують історико-географічний простір художнього світу роману. Поряд із ними у тексті функціонують також гідроніми, урбаноніми та інші різновиди онімів, які допомагають відтворити реалії міського життя Станіслава початку XX століття. У зв'язку з цим доцільно розглянути кожен з цих груп власних назв окремо, зосередивши увагу на їхніх семантичних особливостях, мотивації та функціонуванні в художній структурі роману.

У системі власних назв роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія» провідне місце посідають антропоніми, які становлять найбільш численну групу онімів у тексті. Вони відіграють важливу роль у формуванні художнього простору твору, оскільки не лише ідентифікують персонажів, а й відображають етнічну, соціальну та культурну різноманітність населення Галичини початку XX століття. Через систему антропонімів письменниця демонструє багатонаціональний характер міського середовища Станіслава, у якому співіснували представники різних етнічних спільнот. Найбільш показовими в цьому контексті є такі антропоніми персонажів роману:

– Стефанія (Стефа) Чорненко – головна героїня твору, від імені якої

ведеться оповідь. Вона українка за походженням і служить у домі лікаря. Її ім'я має традиційне слов'янське походження та є поширеним у християнській антропонімічній традиції. Використання зменшеної форми імені – Стефа – підкреслює близькість і буденність оповідної манери, а також допомагає передати соціальний статус персонажа (Толковець, 2018, с. 105).

– Аделя (Адель) Ангер – подруга дитинства Стефи та донька лікаря Ангера. Її ім'я має німецьке походження й походить від слова Adel, що означає «шляхетність». Така номінація відображає її соціальний статус та належність до культурного середовища австро-угорської інтелігенції.

– Доктор Ангер – батько Аделі, лікар і представник міської інтелігенції. Його прізвище має німецьке походження, що є характерним для багатонаціонального населення Галичини, де поряд із слов'янськими іменами функціонували також німецькі антропоніми.

– Петро – чоловік Аделі. Це традиційне християнське ім'я грецького походження, яке широко поширене серед слов'янських народів. Його використання в тексті підкреслює належність персонажа до місцевого культурного середовища.

– Йосиф – ще один персонаж роману, ім'я якого має біблійне походження і є поширеним у різних європейських культурах.

Таким чином, антропоніми роману відображають багатонаціональну структуру населення Галичини, адже в тексті співіснують українські, польські, німецькі та єврейські імена. Це відповідає історичній реальності Австро-Угорської імперії та відображає складні соціальні взаємини між різними етнічними групами, що населяли регіон.

Важливу роль у структурі ономастикону твору відіграють також топоніми, які забезпечують локалізацію подій і формують історико-географічний простір роману. Власні назви географічних об'єктів сприяють створенню реалістичної картини зображеного середовища та допомагають відтворити атмосферу галицького міста початку ХХ століття (Громова, с. 76). Серед топонімів, що функціонують у тексті, можна виокремити такі:

– Станіславів – основне місце дії роману, сучасний Івано-Франківськ. У період, описаний у творі, місто входило до складу Австро-Угорської імперії та було важливим культурним і адміністративним центром Галичини.

– Відень – столиця Австро-Угорської монархії, що згадується у творі як політичний і культурний центр імперії.

– Галичина – історичний регіон Центрально-Східної Європи, до складу якого входив Станіславів.

Топоніми виконують у романі насамперед функцію історичної локалізації подій, допомагаючи відтворити реальний географічний простір та підсилити

ефект достовірності художнього світу твору.

Окрім антропонімів і топонімів, у тексті роману представлені також гідроніми, хоча їх кількість є порівняно невеликою. Вони виконують допоміжну функцію у відтворенні географічного середовища та конкретизації топографії міського простору. Прикладом такого оніма є Бистриця – річка, що протікає через Станіславів. Згадки про неї дозволяють уточнити географічне розташування подій та створити більш реалістичну картину міського простору.

Гідроніми у структурі твору виконують переважно локалізаційну функцію, допомагаючи читачеві уявити реальний географічний контекст подій.

Крім зазначених груп власних назв, у романі функціонують також інші різновиди онімів, які відтворюють соціально-побутове та урбаністичне середовище міста. До них належать, зокрема, урбаноніми та ергоніми. Урбаноніми позначають різноманітні об'єкти міського простору, серед яких:

- площі;
- вулиці Станіславова;
- міські будівлі.

Використання таких назв сприяє формуванню детальної картини урбаністичного середовища, у якому розгортаються події твору.

Ергоніми позначають назви установ і закладів, що функціонують у міському просторі. До них належать:

- крамниці;
- кав'ярні;
- медичні заклади.

Згадки про подібні об'єкти допомагають відтворити соціально-побутовий контекст життя мешканців міста та створюють уявлення про повсякденну культуру галицького суспільства початку XX століття. Отже, різні групи онімів у романі «Фелікс Австрія» утворюють цілісну систему власних назв, яка сприяє формуванню художнього простору твору та відображає історичні, культурні й соціальні особливості зображеної епохи.

У результаті проведеного аналізу ономастичного простору роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія» встановлено, що система власних назв у творі відіграє важливу роль у формуванні художньої картини світу та відображенні історико-культурного контексту зображеної епохи. Ономастикон роману представлений різними групами онімів, серед яких провідне місце займають антропоніми, топоніми, гідроніми, а також урбаноніми та ергоніми. Їх функціонування у тексті сприяє створенню реалістичного образу багатонаціонального галицького міста початку XX століття та відтворює соціальні, культурні й історичні особливості тогочасного суспільства.

Аналіз антропонімів засвідчив, що імена персонажів відображають етнічну

та культурну різноманітність населення Галичини, адже в романі поєднуються українські, польські, німецькі та інші європейські антропонімічні традиції. Вони виконують не лише номінативну, а й характерологічну функцію, сприяючи розкриттю соціального статусу, культурного середовища та індивідуальних особливостей персонажів. Топоніми у творі забезпечують історико-географічну локалізацію подій та формують просторову організацію художнього світу роману, тоді як гідроніми та інші групи онімів деталізують зображуваний простір і підсилюють ефект достовірності описаних подій.

Отож, ономастикон роману «Фелікс Австрія» є важливим елементом художньої структури твору, оскільки через систему власних назв авторка створює багатовимірну модель історичної реальності та відтворює культурне різноманіття галицького середовища початку XX століття. Використання різних типів онімів сприяє глибшому розкриттю тематики твору, а також виконує важливу стилістичну та семантичну функцію в структурі художнього тексту.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з поглибленим аналізом окремих груп онімів у романі, зокрема детальнішим семантико-мотиваційним вивченням антропонімів та їхньої ролі у характеристиці персонажів. Окрім того, перспективним напрямом є дослідження функціонування урбанонімів і культурно-історичних реалій у творі, а також порівняльний аналіз ономастичного простору роману «Фелікс Австрія» з іншими творами сучасної української історичної прози. Подібні дослідження сприятимуть глибшому розумінню ролі власних назв у формуванні художнього тексту та розширять наукові уявлення про особливості ономастики сучасної української літератури.

Література

1. Андрухович, С. (2014). *Фелікс Австрія*. Львів: Видавництво Старого Лева. <https://uabook.com.ua/wp-content/uploads/2024/03/feliks-avstriya.pdf>
2. Андрухович, С. (n.d.). *Софія Андрухович*. Laboratory. <https://laboratory.ua/author/sofiya-andruhovich>
3. Громова, Н. В. (2023). Функціонально-семантичні особливості ономастичного простору в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія». *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*, (4), 74–78.
4. Толковець, К. В. (2018). До проблеми ідентичності в романі «Фелікс Австрія» Софії Андрухович. *Наукові записки НАУКМА. Літературознавство*, 1, 104–109.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ВІДТВОРЕННІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ОБРАЗУ ПРОСКУРОВА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ ОЛЬГИ САЛІПИ «БУДИНОК НА АПТЕКАРСЬКІЙ», «БРОШКА ГІМНАЗИСТКИ»)

Інна Приймак

Хмельницький національний університет

На межі ХХ-ХХІ ст. актуальними є студії з літературної ономастики. У сучасному мовознавстві особливої уваги набуває аналіз ономастиконів українських митців слова, серед яких – Тарас Шевченко, Іван Нечуй-Левицький, Панас Мирний, Ольга Кобилянська, Василь Стефаник, Григій Тютюнник, Валерій Шевчук, Марія Матіос та інші.

Літературний процес постійно оновлюється: на культурному просторі з'являються нові художні твори й імена авторів, що зумовлює потребу їх системного наукового осмислення. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження творчості сучасних письменників у площині функціонування власних назв, оскільки аналіз ономастичного простору тексту дає змогу глибше простежити індивідуально-авторські стратегії номінації, стилістичні особливості та механізми формування художньої картини світу.

Як зазначає Леонід Белей, «сучасний стан української літературно-художньої антропоніміки виявляє гостру потребу збору, систематизації численних українських літературно-художніх антропонімів (ЛХА), різнобічного вивчення їх функціонально-стилістичних можливостей, виявлення загального та індивідуального в принципах номінації персонажів, з'ясуванні ролі літературно-художньої антропонімії у процесі становлення національної антропосистеми та національної літературної мови» (1, с. 3–5).

Функціонування власних назв у сучасній гуманітаристиці розглядається як засадничий компонент художнього тексту, що забезпечує реконструкцію історико-культурного простору та формування ефекту документальної достовірності. В ономастичній системі художнього твору оніми виконують не лише номінативну, а й текстотворчу, локалізаційну та культурно-репрезентативну функції.

Одним із нових імен в історії української літератури ХХІ ст. є Ольга Саліпа. Її перу належить низка поетичних збірок, книги прози. Окрему сторінку у творчому доробку письменниці становить серія книг про життя Проскурова (сучасного Хмельницького) межі ХІХ–ХХ століть. Місто у цих творах є не просто фоном подій, які відбуваються, а й активним учасником нарації. Сама авторка вибір міста пояснює так: *«Проскурів – це місто, котре завжди зберігало своє обличчя – не було гіршим і не було кращим за інші, але було унікальним»* (4).

За словами авторки, ідея циклу виникла під впливом розповідей краєзнавців про родину Деревосєдів, що згодом переросло у масштабне художнє дослідження міських легенд та спогадів. Наукове осмислення творчості подільської письменниці здійснюється спорадично й не має системного характеру. Зокрема, функціонування власних назв у її ретророманах досі не стало предметом спеціального лінгвістичного аналізу, що зумовлює наукову новизну та визначає перспективність запропонованого дослідження. Метою нашої статті є аналіз ролі власних назв у відтворенні цілісного образу міста на матеріалі романів «Будинок на Аптекарській» та «Брошка гімназистки».

Топонімічний пласт творів, представлений назвами Проскурів, річками Плоска та Південний Буг, визначає географічні межі дії. Ці назви допомагають автору реконструювати просторову організацію міста, де річкові краєвиди часто стають фоном для душевних колізій героїв. Важливе значення мають урбаноніми, які структурують міський міф. Мандрівка персонажів вулицями Олександрівською, Комерційною та Дворянською перетворює місто на емоційний символ, що впливає на життєвий вибір героїв. Олександрівська вулиця постає ключовим комерційним центром, де зосереджені магазин Яніни Яцемірської, аптека Деревосєда та готель Петербурзький. Саме тут розгортаються знакові зустрічі, як-от знайомство Ганни Харюзової з художником Розвадовським, що маркує соціальну активність тогочасного Проскурова. Місто позаминулого століття постає перед читачами роману «Будинок на Аптекарській» через погляд юної Михайлини, яка після заміжжя опиняється в Проскурові: «Це вулиця Олександрівська, [.....] Серце міста» (2, с. 32). Дві магістральні вулиці міського простору репрезентують відмінні соціальні моделі: Олександрівська постає осередком культурного життя, тоді як Кам'янецька віддзеркалює соціальну строкатість міста та слугує простором активної взаємодії між представниками різних суспільних верств.

Ергоніми, зокрема назви готелю «Континенталь», ресторану «Слон» чи будинку дантиста Хеселева, фотосалон Герші Голованевського, виконують історико-документальну функцію, формуючи відчуття автентичності епохи. Також окремо у творі представлено першого міського голову Миколу Сікору та його родину.

Водночас переміщення героїні Кам'янецькою вулицею набуває екзистенційного значення. Ця локація втілює соціальне поєднання різних верств населення, зокрема через колоритні описи єврейських кварталів: «З вікна другого поверху будинку Берка Штера визирнула його дружина. ...Сара Гузманова, примруживши очі, зиркнула вниз і переконавшись, що Ганна не збирається завертати до їх меблевої крамниці, зникла в будинку. Біля крамниці товарів для рибальства Шмуля Вілера трійко його сухоребрих малих хлопців плели сітку» (3, с. 48). Кам'янецька у ретророманах письменниці постає центром торгівлі та

щоденної метушні, де сусідять театр Шильмана та міські купальні, готуючи читача до переломних моментів у долі персонажів.

Антропонімічна система романів, що включає імена Людвіга Деревоса, Лейби Гольдмана чи мадам Бетті, ілюструє полікультурність міста. Кінна та Вокзальна площі в романі виступають просторами соціальної динаміки. Кінна площа з її гамором, іржанням коней та продавчинями перепічок створює контраст до витонченого світу гімназисток: «З боку Кінної площі чувся звичний для цього місця гамір: іржали коні, сміялися чоловіки, перекрикувалися між собою продавчині перепічок» (3, с. 55). Залізничний вокзал символізує відкритість Проскурова до зовнішнього світу: «Двоповерхова будівля вокзалу була такою собі брамою між площею і коліями. Пахло вугіллям, димом і смолою» (3, с. 56).

Ольга Саліпа створює багатогранний образ міста, яке виступає одночасно тлом подій, символом міжнаціональної взаємодії та ключовим учасником культурної й історичної спадщини.

Таким чином, ономастичний простір ретророманів Ольги Саліпи є ефективним інструментом відтворення історико-культурного образу міста, де власні назви стають кодами пам'яті, що поєднують художній вимисел із реальною історією.

Література

1. Белей Л. О. (2002). Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород,
2. Саліпа О. (2021), Будинок на Аптекарьській. Харків: «Фоліо», 318 с.
3. Саліпа О. Брошка гімназистки. Харків: «Фоліо», 2022. 316 с.
4. Серія ретророманів про Проскурів Ольги Саліпи поповнилася: нові книги авторка представила у бібліотеці URL: <https://www.kult.km.ua/news/view/826-seriya-retroromaniv-pro-proskuriv-ol-gi-salipi-popovnilasya-novi-knigi-avtorka-predstavila-u-biblioteci>.

НАРОДНА ТОПОНІМІЧНА ПРОЗА С. ПУКЛЯКИ (КАМ'ЯНЕЧЧИНА): ФОЛЬКЛОРИСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Валерій Щегельський

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

З'ясування мотивної основи походження топонімічної прози (легенди, перекази) Поділля стало можливим, завдяки результатам накопичення емпіричного матеріалу.

Реконструювання духовної культури подільського краю, зокрема вивчення друкованих, рукописних та уснословесних джерел, які висвітлюють мотивні питання появи та побутування топонімічної прози окремішнього населеного пункту, її розвиток на різних етапах еволюції українського соціуму є актуальним питанням сучасної української фольклористики.

Метою роботи є аналіз топонімічної неказкової прози с. Пукляки (Кам'янецьчина), з'ясування її мотивної бази крізь призму усної народної творчості.

Увагу дослідженню національного топонімікону в його локальних проявах зосереджено у наукових працях подільських фольклористів, краєзнавців, зокрема Т. Колотила [1], М. Крищука [2], В. Прокопчука [3], Т. Сис-Бистрицької [4], В. Шевчука [5], В. Щегельського [6; 7] та ін.

Основу фольклорних матеріалів складають тексти двох жанрово-тематичних різновидів – топонімічної легенди і топонімічного переказу. Помічено, що значна кількість назв населених пунктів подільського краю – відантропонімічного походження. Вони беруть початок від певного імені, прізвища, прізвиська, зазвичай особи, яка найбільш проявила себе у розбудові цього поселення. Прикладом є давня назва села Пукляки – Хрунівка. На сьогодні у вимові мешканців с. Пукляки апелятив звучить як Хронівка – «куток села, на північний схід, межує з Вилами і Грабником. Одна з версій, що назва походить від того, що тут жив Хрунь і дотепер живуть його нащадки». Зі слів респондентів назва Пукляки походить від того, що «колись була корчма, біля криниці Журавель, і понад річку козаки возили сіль. Такий шлях у них був. Вони заходили в корчму випити горілки, відпочити. Та у того корчмара було прізвисько Пукля, від того і пішла назва села».

Ще одна версія, яка має соціальне підґрунття, означена топонімічним переказом: «У Заліщиках був пан і там були раби. Коли той пан знущався з них, три людини втекли. Вони перейшли річку, і звідти почалося село. Вони почали будувати його, та у одного з будівників було прізвище Пукляк, звідти пішла назва села».

Отже, нами помічено, що основна мотивна база походження ойконіму Пукляки є власні імена/прізвища/прізвиська його першопоселенців чи засновників.

Нашим дослідженням виявлено вісім мікротопонімів, які сукупно територіально формують макротопонім Пукляки. За сучасним умовним територіальним розмежуванням с. Пукляки поділяють на дві частини: Нову та Стару. До Нової частини входять мікротопоніми Вила, Хронівка, Грабник, а до Старої – Долина, Кут, Корчмиско, Помірки, Попів город. На сьогодні про кордон по річці Збруч нагадують не тільки рештки споруд застав, що тягнуться по обидва береги річки, а також у досліджуваному нами населеному пункті Пукляки одна з

його частин, маркована мікротопонімом Застава – «гора, яка знаходиться біля Збруча. Топонім походить від того, що в цьому місці розташовувалася прикордонна застава».

У помежів'ї із Заставою є яр Зігон (Вігон). Оронім походить від того, що «в цьому місці зганяли худобу до річки Збруч, до водопою».

Ще одним «рукотворним» мікротопонімом с. Пукляки є Корчмиско. Корчмиско знаходиться перед Кутом (частина села Пукляки) із зазначенням координатів розміщення (у центрі села). Люди старшого віку переповідають, що в «давні часи була на цьому місці корчма. Кажуть, що тоді ще козаки з-за Збруча перебирались на цю сторону до корчми».

У досліджуваному нами населеному пункті побутує мікротопонімічна група онімів з чіткою мотиваційною ознакою, походження яких пояснюють особливостями рельєфу, наприклад: Долина – куток села, який оточують гори, розташований у долині біля Збруча, знаходиться на південь поселення, межує з Корчмиском; Вила – куток села, північний схід поселення, вулиці на кутку розходяться, як двозубі вила, вїзд–виїзд із села, межує з Поповим городом і Корчмиском; Кут – куток села, південний захід, межує з Корчмиском. Знаходиться в куті між річкою і скалами. Оскільки одним із найважливіших компонентів ландшафту є рослинність, то очевидним є те, що саме її відсутність мотивувала походження мікроороніму Лиса – «гора, розташована в сторону Малої Бережанки. Назва від того, що гора безліса».

Вказані ороніми побутують в усному мовленні мешканців населеного пункту Пукляки, а також вони відомі і сусідам, завдяки комунікативним зв'язкам. Історичні джерела свідчать, що всі кращі землі у селі належали поміщикам і церкві. Після скасування кріпосного права у 1861 році поміщицька та церковна землі були поділені між бідними селянами. У нашій класифікації назв за об'єктами номінації виокремлюємо ті, що походять від власних назв та соціального стану людей. Невипадковим на мапі досліджуваного населеного пункту є агроонім Попів город – «куток села, південний захід, межує з Кутом. Назва походить від того, що хати були побудовані біля і на поповому городі».

У народній топонімічній прозі досліджуваного нами населеного пункту зберігся переказ із фітонімічним мотивом Грабник. Найменування походить від географічної апелятивної лексики на позначення лісу та його частин за певним видом (домінантом) дерев. Як зазначають респонденти, назва «походить від того, що тут ріс грабовий ліс».

Вважаємо, що вивчення топонімічної прози українського фольклору є важливе у проєкції на узагальнення в масштабах всього масиву етнологічних знань про Україну.

Література

1. Колотило Т.І. Історична основа етимологічних легенд Західного Поділля. *VII Подільська історико-краєзнавча конференція: тези доповідей*. Кам'янець-Подільський, 1987. С. 33–35.
2. Кришук М. Топоніміка Тернопільщини : навч.-метод. посіб. Тернопіль, 2011. 192 с.
3. Прокопчук В.С. Топоніми рідного краю : метод. посіб. на допомогу керівникам краєзн. гуртків шкіл. та позашкіль. осв. закладів. Київ : Рідний край, 1999. 96 с.
4. Сис-Бистрицька Т. Перлини Кам'яниччини. Кам'янець-Подільський, 1992. 45 с.
5. Шевчук В. Топонімічна проза Центрального та Західного Поділля (фольклористично-ономастичне дослідження). Кам'янець-Подільський : Заріцький, 2008. 60 с.
6. Народні географічні назви в легендах і переказах (с. Рихта, с. Слобідка Рихтівська (Рихтецька) на Кам'яниччині) / уклад.: Валерій Щегельський, Антоніна Свирида. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. 60 с.
7. Легенди та перекази с. Пукляки (Кам'яниччина): топонімічна номінація / уклад. : Валерій Щегельський, Яна Райська. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. 58 с.

НІКНЕЙМ У СИСТЕМІ ВІРТУАЛЬНОГО ІМЕНУВАННЯ

Рябінчук Анна

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У сучасних умовах трансформації суспільної комунікації та стрімкого розвитку соціальних мереж зростає значущість дослідження специфіки інтернет-імен – нікнеймів – як засобів ідентифікації та самопрезентації особистості у віртуальному просторі. Нікнейм формує перше враження про користувача у віртуальному світі й стає складовою частиною досягнення комунікативної мети. З огляду на особливу природу інтернет-дискурсу, існує потреба в комплексному аналізі ролі та функцій нікнеймів, а також узагальненні наявного досвіду з їх вивчення. Крім того, суперечливість лексикографічних визначень нікнейму та наявність суміжних понять (псевдонім, прізвисько тощо) зумовлюють необхідність чіткого окреслення термінології й зіставлення нікнейму з іншими ономастичними одиницями.

Метою розвідки є аналіз еволюція підходів до визначення поняття «нікнейм» та окреслення його основних функцій. Це передбачає вивчення наявних дефініцій нікнеймів, порівняння поняття нікнейма з близькими онімами (псевдонімом, прізвиськом, логіном тощо) і визначення ролі віртуальних імен у сучасних соціальних мережах.

У дослідженні застосовано типово лінгвістичні методи: описовий, структурний і компонентний аналіз, а також елементи порівняльного методу. Також використано метод спостереження та узагальнення наявних лінгвістичних даних.

Емпіричну базу дослідження становлять автентичні нікнейми з відкритих інтернет-ресурсів. Теоретичне підґрунтя роботи становлять наукові праці українських і зарубіжних дослідників.

Із поширенням цифрових технологій активізуються дослідження імен користувачів в Інтернеті. У зарубіжній літературі підкреслюється різноманітність термінології: поняття «nickname» також уживається як «username», «account name», «screen name» тощо. Поняття «нікнейм» походить від англійського nickname, що історично означало «накличне ім'я» або «прізвисько», проте в сучасному лінгвістичному вжитку воно набуває спеціалізованого значення й трактується як мережеве ім'я користувача інтернет-спільноти (4, с. 244).

У науковій літературі нікнейм визначають як мережевий псевдонім, який використовується користувачем в Інтернеті (часто у чаті, на форумі, у блозі тощо). Він виступає як віртуальне ім'я (слово, словосполучення або речення), індивідуальний «код» користувача для ідентифікації та самовираження в мережі (1, с. 78).

Основним мотивом створення нікнейма є прагнення самовиразитися та сконструювати сприятливий образ власної віртуальної особистості. Мережеве ім'я підбирається так, щоб підкреслити привабливі риси чи ідеї: воно може передавати позитивне уявлення про власника, відображати його інтереси чи характерні властивості (1, с. 81).

З іншого боку, нікнейм забезпечує відносну анонімність – він дає змогу замінити справжнє ім'я на нове, невідоме для інших, що відповідає функції приховування особистості (1, с. 81). Зважаючи на це, мотивація вибору нікнейма зазвичай поєднує бажання «презентувати себе» (створити впізнаваний образ) і можливість дистанціюватися від реального імені.

Нікнейм можна розглядати як різновид псевдоніма. Псевдонім традиційно означає вигадане ім'я (прибране ім'я), яке особа бере для публікацій чи діяльності, часто щоб створити новий імідж або зберегти анонімність (2, с. 6). У цьому сенсі мережевий нікнейм – це специфічний цифровий псевдонім.

Однак між цими поняттями існують відмінності: псевдонім найчастіше

пов'язаний із творчою або офіційною діяльністю (література, медіа, мистецтво), тоді як нікнейм – із повсякденним онлайн-спілкуванням та іграми. На відміну від псевдоніма, нікнейм формується в умовах інтернет-комунікації й не обов'язково підкоряється традиційній структурі власних імен.

Нікнейм і псевдонім відрізняються за семантичною спрямованістю. Зазвичай у нікнеймі міститься зашифрована інформація про користувача: крім імені чи прізвища, він може передавати вік, стать, професію, хобі чи риси характеру особи. Тобто семантичне навантаження нікнейма часто вказує на реальні чи бажані властивості власника. Псевдонім же зазвичай менш «персоніфікований» – він служить насамперед для відокремлення від справжнього імені і не обов'язково містить інформацію про реальне «я» носія, а покликаний створити уявлення про нього за власним задумом. Таким чином, псевдонім має семантичне забарвлення «номінативної маски», тоді як нікнейм – «віртуальний образ» користувача.

Часто нікнейм є похідним від власного імені чи прізвища користувача, імені міфологічного персонажа, тварини, рослини тощо, або ж має символічний (образний) характер (1, с. 78). Наприклад, користувач може обрати нікнейм, що містить фрагмент його справжнього імені або натякає на його хобі.

Нікнейм зазвичай є однокомпонентним онімом – найчастіше іменником або прикметником, який у процесі творення може доповнюватися різними графічними елементами (літерами, цифрами, символами), що виконують функцію словотвірних модифікаторів. Так, мережеві імена можуть бути одно- чи багатокомпонентними, наприклад: *Nata*, *malboro0*, *Yaroslava_is_me*, *vladka_.chocolate* (3, с. 19). Нікнейм може включати підкреслення, цифри чи графічні знаки з метою урізноманітнення форми. Таким чином, нікнейм є більш «вільного» словотвору та часто гнучкішим у графічному оформленні, тоді як псевдонім підпорядковується правилам формування власних імен.

Нікнейми та псевдоніми виконують подібні функції ідентифікації та самовираження. Відомо, що нікнейм є основним засобом самопрезентації віртуальної особистості і формує перше враження про користувача (1, с. 82). У цьому сенсі він функціонально дуже подібний до псевдоніма, який також використовують для унікальної ідентифікації особи поза її реальним ім'ям.

Віртуальне ім'я дає змогу виділитися та привернути увагу: їхня оригінальна форма чи звучання виконує демонстративну функцію. Зовнішній вигляд нікнейму та використані символи можуть інтенціонально підкреслювати його оригінальність і емоційну насиченість.

Нікнейми використовуються переважно віртуально, у цифровому просторі Інтернету. Їх задають користувачі чатів, форумів, соціальних мереж, онлайн-ігор тощо (4, с. 244). У цих сферах нікнейм виконує роль облікового імені чи псевдоніма користувача, необхідного для спілкування. За межами інтернету

нікнейми майже не вживаються (хіба що як жаргон молоді чи в ігровій культурі). Псевдоніми натомість зустрічаються переважно в мистецтві та публічній сфері: їх уживають письменники, актори, художники, публічні особи тощо (4, с. 43).

Проведений аналіз показує, що нікнейми мають усталене місце в системі віртуальних найменувань і вирізняються низкою особливих властивостей. Семантично й функціонально вони близькі до традиційних псевдонімів, проте відрізняються походженням і умовами вживання. Нікнейми формуються в умовах онлайн-комунікації та зазвичай пов'язані з особистим іменем користувача, тоді як псевдоніми можуть існувати повністю окремо від реальної ідентичності.

Перспективним напрямом подальших досліджень є докладніший опис функційно-семантичного потенціалу нікнеймів з урахуванням особливостей різних соціальних мереж. З огляду на швидкий розвиток віртуального спілкування, подальша лінгвістична робота над мережевими іменами є важливою для розуміння мовних феноменів онлайнової ідентичності.

Література

1. Омелюх, І. В. (2024). Поняття нікнейма: сутність, основні функції. *Acta Academiae Beregsasiensis, Philologica*, (1), 77-88.
<https://doaj.org/article/d2428c6bc6e7420c9327951488bce1c9>
2. Павликівська, Н. М. (2009). *Питання української псевдонімії ХХ століття*. Вінниця: Глобус-Прес, 388.
3. Шитик, Л. В., & Омелюх, І. В. (2021). Структура нікнеймів у соціальних мережах. *Мовознавчий вісник*, (31), 18–26.
<https://eprints.cdu.edu.ua/4855/>
4. Aleksiejuk, K. (2014). Internet names as an anthroponomastic category. In *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques*, 238–246.
https://www.researchgate.net/publication/309374350_Internet_Names_as_an_Anthroponomastic_Category

ДІАЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС: ГРАМАТИЧНІ МАРКЕРИ ПОГРОЗИ

Тамара Слободинська

Вінницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС
України

На сучасному етапі розбудови України як правової держави все тіснішими стають зв'язки юридичної та лінгвістичної наук, зокрема прикладної лінгвістики

(тут – кримінальної лінгвістики), яка розв’язує практичні завдання аналізу, функціонування та вивчення мови/мовлення, застосовуючи при цьому напрацьовані теоретичні знання для потреб соціуму. Висновок експерта за результатами проведення лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи дає змогу підтвердити чи спростувати певну мовленнєву дію (а це необхідно вирішити під час досудового розслідування та судового процесу), досить часто підтвердити або спростувати наявність у досліджуваному діалогічному дискурсі мовленнєвого акту погрози. З огляду на це пропонується наукова розвідка є актуальною.

Мета дослідження: окреслити деякі граматичні особливості погрози, яка може бути зафіксована в усномовленнєвих або ж письмових повідомленнях учасника спілкування, адресованих опонентів.

Методи дослідження: у процесі лінгвістичного дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціально-лінгвістичні методи лінгвостилістичного, дискурсивного та інтент-аналізу, лексико-семантичного, структурно-системного та прагматичного аналізу.

Проблемами мовлення займається, зокрема, комунікативна лінгвістика, яка є одним із напрямів сучасної лінгвістики, і саме вона пов’язана із міждисциплінарними проблемами.

Предметом комунікативної лінгвістики є процеси спілкування людей із використанням живої природної мови та урахуванням усіх складників комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, гендерних, контекстних, ситуативних, семіотичних та ін. (2, с. 346). Одним із центральних понять комунікативної лінгвістики є мовний/мовленнєвий, а також комунікативний акт.

Відповідно до лінгвістичних джерел, мовний акт – це базова одиниця вербальної комунікації, інтенційно й ситуативно зумовлене, граматично й семантично організоване висловлювання, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію. Іллокутивна сила мовленнєвого акту (погрози, пропозиції, вимоги, прохання, заклику, наказу, попередження тощо) реалізується і прямими, і непрямыми формами. **Прямими вважають мовленнєві акти (МА)**, мовна семантика яких відповідає іллокутивній спрямованості, тобто в яких інтенція погрози, пропозиції, вимоги, прохання, заклику, наказу, попередження тощо виражена прямо (експліцитно), за допомогою перформативних дієслів (*я погрожую, я пропоную, я вимагаю, я прошу, я закликаю, я наказую, я попереджаю* тощо). Ці прямі МА зазвичай мають форму спонукальних або стверджувальних речень, вони є, переважно, директивними висловленнями. Якщо ж мовна структура висловлювання не відповідає комунікативній інтенції мовця, то йдеться про реалізацію **непрямого мовленнєвого акту**. Зазвичай непрямі МА характеризуються невідповідністю

лексико-граматичної структури речення та його іллокутивної спрямованості. Непрямі МА можуть бути інтерпретовані адресатом лише в конкретній комунікативній ситуації й в конкретних умовах спілкування; вони є контекстуально залежними, оскільки інтенційний зміст таких висловлювань не розпізнається без контексту. Непрямі форми погрози, пропозиції, вимоги, прохання, заклику, наказу, попередження тощо – це імпліцитні МА, що характеризуються асиметрією прагматичного змісту та форми й мають конкретні приховані смисли, які адресат може кодифікувати при наявності достатньої комунікативної компетенції. Комунікативний акт – це сукупність мовленнєвих актів, здійснюваних комунікантами назустріч один одному. Комунікативний акт – найзагальніше поняття комунікативної лінгвістики й теорії спілкування; процес, який відбувається в певному місці, на пересіченні осей простору і часу, результатом якого є дискурс (текст). Кожен комунікативний акт має дві складові: комунікативну ситуацію і дискурс. *Ситуація* – фрагмент об'єктивно існуючої реальності, складовою якої є вербальний акт. *Дискурс* – вербалізована мовленнєво-мисленнєва діяльність, складовими якої є лінгвістичні (засоби мовного коду) й нелінгвістичні (засоби інших семіотичних систем) компоненти. Складові комунікативного акту, у свою чергу, мають свої компоненти. Погроза ж як акт залякування, що спрямований на придушення волі людини або викликання в неї почуття страху, реалізується, передусім, у діалогічному дискурсі.

Мовленнєвий акт погрози позначений складністю й різноманітністю своєї лексико-граматичної вербалізації і тому став предметом дослідження багатьох науковців. На особливу увагу сьогодні заслуговують праці Є. Ковкіної, Н. Войцехівської, Л. Свиридової, К. Коротич, Л. Ажнюк, О. Пономаренко, М. Алоян, Л. Авоян та інших дослідників. Погроза – обіцянка заподіяти яке-небудь зло, неприємність [7]. Погроза як мовленнєві дії (мовленнєві акти) поділяється на два основні типи: погроза-покарання: «*Та я тобі за сую шкоду ти знаєш, що зроблю?... Як муху, задавлю!*» (Л. Глібов) і погроза-попередження: «*Я тебе попереджаю, не буде грошей – пушу в расход*», «*Якщо не виконаєш того, про що я кажу, то на цвинтар або в реанімацію*». Погроза-покарання реалізується в ситуаціях, коли адресат зробив щось небажане для мовця і він попереджає адресата про покарання, яке за цим відбудеться. Дослідники (зокрема Л. Свиридова) виділяють п'ять конститутивних ознак, що характерні для мовленнєвого акту погрози: 1) наявність двох суб'єктів (адресант і адресат, оскільки погрожування собі неможливе; 2) темпоральна маркованість дії (в майбутньому часі); 3) прив'язаність дії до суб'єкта (виконавець дії – адресант або пов'язані з ним особи); 4) тип дії (спричинення шкоди); 5) адресованість дії об'єктові (об'єктом дії є адресат чи пов'язаний із ним суб'єкт у широкому значенні – людина, тварина, майно, явище. Найтиповішими для вираження менасиву

(погрози) виступають емоційні прості/складні (підрядні) розповідні речення з дієсловами доконаного виду майбутнього часу, інвективною, образливою лексикою, а також словами на позначення фізичної розправи, насилля над співрозмовником [4]. Зазвичай характер досліджуваної мовленнєвої ситуації, компонент якої – погроза, є конфліктним, сам мовленнєвий акт агресивним, адресат представлений у явній формі, також у висловлюваннях мовця вербалізовано вкрай негативне ставлення до адресата, у тексті міститься обіцянка заподіяння неприємностей адресатові (фізичного насилля або ж фізичної розправи над людиною чи то знищення якогось об'єкта – тварини, майна тощо).

Найчастіше у структурі мовленнєвого акту натрапляємо на репліки, які містять прямі погрози: *Я тебе приб'ю (уб'ю, пристрелю, доб'ю ногами тощо).* У таких репліках функціонують дієслівні лексеми (часом у складі фразеологізмів), які позначені семантикою пошкодження, завдання фізичної шкоди, тілесних пошкоджень, знищення, руйнації об'єкта, як-от: *знищити, розтрощити, розбити, зруйнувати, ліквідувати, спалити, спопелити, стерти з лиця землі, підірвати, понівечити, зрівняти із землею* тощо. Такі мовні засоби вказують на втрату функціональності об'єкта, його цілісності або ж на повне зникнення. Основним граматичним маркером прямої погрози є дієслівна лексема у формі майбутнього часу доконаного виду.

Одним із прикладів непрямой, прихованої (завуальованої) погрози є, наприклад, семантико-синтаксична конструкція спонукального характеру «*А ти – йди, бійся та оглядайся*», оскільки в цьому мовленнєвому акті не вербалізовані ні той, хто реалізуватиме таку погрозу, ні сам вид заподіяння неприємностей чи шкоди об'єктові погрози.

Отже, при дослідженні мовленнєвого акту погрози, зважаючи на складність об'єкта дослідження, має бути зреалізований лексико-граматичний та прагматичний підходи. Перспективи дослідження вбачаємо в розширенні горизонтів вивчення мовних засобів погрози, які в українській мові є, по суті, невичерпними.

Література

1. Ажнюк Л.В. (2017). Лінгвістична експертиза як юридичний інструмент. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. Вип. 66. С.11.
2. Бацевич Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*. Київ: Видавничий центр Академія. 344 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) (2007). / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 1736 с.: іл. ISBN 966-569-013-2.

4. Войцехівська Н.К. (2014). Засоби вираження погрози в українському конфліктному дискурсі. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. Вип. 30. С. 17-30.

5. Гаврилів О. (2019). Непряма вербальна агресія. *East european journal of psycholinguistics*. Vol.6, Iss.2. С. 7-20.

6. Ковкіна Є., Алоян М., Авоян Л. (2022). Актуальність лінгвістичної експертизи мовлення у кримінальних справах щодо інкримінування погрози. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 3 (28). С.98-108.

7. Словник української мови: академічний тлумачний словник (1970 – 1980). URL: <http://sum.in.ua/>.

ЛЕКСИЧНІ МАРКЕРИ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ В СУСПІЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Ніна Кухар

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Зростання проявів вербальної агресії зумовлено загостренням соціальних, ідеологічних та ціннісних конфліктів у сучасному соціумі. Вивчення феномену конфліктогенної комунікативної поведінки має важливе значення для трансформації теоретичних засад культури мовлення та комунікативної етики суспільного дискурсу в умовах російсько-української війни, розширення медіапростору, переходу до цифрових комунікацій. Метою розвідки є систематизація поглядів науковців на лексичні маркери вербальної агресії в суспільному дискурсі.

Дослідники кваліфікують мовленнєву агресію як складний комунікативно-прагматичний феномен, засобами його реалізації є система різнорівневих мовних одиниць. Російсько-українська війна активізувала використання емоційно-експресивних та оцінних компонентів мовлення, внаслідок чого вербальна агресія стала не лише деструктивним комунікативним явищем, а способом формування громадської думки, засобом вираження солідарності та спротиву. Конфліктогенні засоби комунікації є важливим інструментом символічного протистояння, формування колективної ідентичності української спільноти та конструювання образу «свого» і «чужого» в суспільному дискурсі. Зауважимо, що значущим є розмежування легітимних форм мовного спротиву, спрямованих на протидію агресорові, та проявів власне деструктивної комунікації, зорієнтованих на посилення конфліктності в суспільстві.

Аналіз використання вербально-агресивних засобів у медіапросторі виявляє механізми маніпулятивного впливу, прояви мови ворожнечі, дискримінації, інших

форм деструктивної комунікації. «Поширення конфліктогенних мовних тактик у медіатекстах зумовлене глобальними суспільно-політичними змінами, російсько-українською війною та її трагічними наслідками, зростанням інформаційних потоків і їхнього впливу на велику аудиторію, трансформаційними процесами в сучасній українській мові та мовленні, зокрема спрощенні етикетних норм спілкування, створенні особливих комунікативних тональностей, у яких переважає агресія» (3, с.92).

Експліцитну вербальну агресію – безпосереднє вираженням негативного ставлення мовця до адресата / предмета мовлення – репрезентує інвективна лексика, пейоративи, образливі номінації, а також синтаксичні конструкції з підсиленням емоційним забарвленням (окличні висловлення, риторичні запитання, наказові форми). Такі мовні засоби прямо сигналізують про конфліктну інтенцію мовця та легко ідентифікуються в дискурсі.

Реалізуючи типові функції – негативної оцінки, вираження емоційного напруження, формування конфліктного комунікативного простору, – маркери мовленнєвої агресії демонструють семантичну та структурну різноманітність. Т. Храбан, К. Самойленко проаналізували основні форми вербальної агресії в англomовних соціальних мережах та виокремили описові лексико-семантичні засоби її реалізації, зокрема образи (висловлення оцінки, алюзії, інвективні слововживання), звинувачення в порушенні соціальних норм, глузування (насмішка, сарказм), ворожі зауваження, осуд, погрозу, вживання знижених слів та виразів (7, с. 134-136).

Важливим складником експресивного ресурсу мови є інвективна лексика, у вузькому сенсі її потрактовують як типовий засіб вираження вербальної агресії. Досліджуючи інвективний фонд сучасної української мови, Л. Топчій кваліфікує інвективи як різнорівневі мовні одиниці, що виконують функцію негативної характеристики адресата або об'єкта мовлення та слугують засобом вербалізації агресивних або зневажливих оцінок. За семантико-функційними ознаками науковиця виокремила особистісно-оцінні інвективи – слова й вислови, що позначають інтелектуальну неспроможність, моральні вади або соціальну неповноцінність адресата; соціально-марковані інвективи – назви певних професій, соціальних статусів, негативна семантика яких пов'язана із знеціненням окремих соціальних груп чи стереотипними уявленнями про конкретну спільноту. Давню традицію використання в українському суспільному дискурсі мають також зооморфні інвективи, утворені в результаті асоціативного перенесення рис, приписуваних певним тваринам, на поведінку або особливості характеру людини. Окрему групу становлять фізіологічно (соматично) мотивовані інвективи, які акцентують на зовнішніх рисах, фізичних вадах чи тілесних характеристиках адресата. У межах інвективного фонду сучасної української мови також

функціонують обценні одиниці, що мають підвищений рівень експресивності й часто використовуються у ситуаціях конфліктної комунікації (6, с.79-80).

Аналізуючи мовленнєву стратегію дискредитації в масмедійному дискурсі, А. Скорофатова виокремила такі групи інвектив у текстах видань «Українська правда» та «Український тиждень» (2013-2024 рр.): «інтелект-інвективи, соціоморальні інвектики, політ-інвективи, націонал-інвективи, професіонал-інвективи, зоо-інвективи, секс-інвективи, жаргон-інвективи, евфемізм-інвективи, каламбур-інвективи, мат-інвективи, інвективи-порівняння з історичними одіозними особистостями та літературними персонажами та ін» (4, с.34). Науковиця наголошує, що в медідискурсі «засобом морального знищення є не стільки лайка та пряма негативна оцінка, скільки прийоми когнітивного й семантичного плану, що сприяють бажаному сприйняттю політичних фактів і фігур» (4, с.34), зокрема використання метафор, алюзій, прихованих антитез, одиниць із позитивною конотацією в негативному контексті.

Для з'ясування рівня усвідомлення здобувачами вищої освіти проявів конфліктогенної комунікативної поведінки, виявлення її специфіки в освітньому середовищі та оцінки частотності використання засобів мовленнєвої агресії ми провели анонімні анкетування (2023-2025 рр.). Запитання анкети були зорієнтовані на когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти мовленнєвої діяльності майбутніх педагогів і журналістів. Аналіз відповідей здобувачів освіти виявив типові комунікативні ситуації, в яких актуалізується мовленнєва агресія, також встановлено «ієрархію форм вербальної агресії: неповажні коментарі, висміювання (глузування), погрози (залякування), вони стосувалися передовсім зовнішності, поведінки, стилю одягу комунікантів; мовними засобами реалізації агресії визначено образливі висловлювання, обценнню лексику, жарти (переважно без конкретизації)» (2, с. 104).

Специфіка прихованої мовленнєвої агресії полягає в маскуванні агресивної інтенції за допомогою стилістичних чи дискурсивних механізмів, що дозволяють мовцеві формально зберігати комунікативну коректність. На лексичному рівні прихована агресія реалізується у формі іронії, сарказму, евфемізмів або конотативно знижених номінації, на синтаксичному рівні її маркерами є непрямі висловлення, натяки, конструкції, які забезпечують ефект двозначності. К. Тараненко, вказуючи на актуальність проблеми прихованої агресії, виокремлює з-поміж її типових форм такі: знецінення співрозмовника та його досягнень, вираження хибного (або непотрібного) співчуття, маніпулятивні висловлювання, провокаційні дії, кепкування, іронію, «дружню» критику, маскування ворожого ставлення під етикетними формулами та засобами показної ввічливості (5, с.38).

Активізація засобів прихованої агресії в медіадискурсі зумовлена дією екстралінгвальних чинників. Н. Єльнікова проаналізувала окремі групи лексичних маркерів прихованої агресії, зокрема пейоративні номінації й інвективи,

політично вмотивовані пейоративи, анімалістичні метафори, слова з мілітарним і траматичним конотаційним забавленням, і наголошує на складних семантичних трансформаціях таких одиниць у сучасних медіатекстах (1, с. 38).

Проблема вивчення конфліктогенної комунікативної поведінки є однією з важливих у сучасній психолінгвістиці. Незважаючи на значну увагу дослідників до маркерів вербальної агресії, потребує доопрацювання і систематизації методологія виокремлення вербально-агресивних одиниць та уточнення механізмів імпліцитної агресії.

Література

1. Єльнікова, Н.І. (2025). Вербальна агресія в українськомовному медіадискурсі: лексико-семантичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*, 42 (1), 38-43. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.6>
2. Кухар, Н.І. (2022). Вербальні вияви агресії в соціальних мережах (на матеріалі анкетування здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 36, 99-106. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2022-36-99-106>
3. Кухар, Н. (2025). Проблема вербальної агресії в сучасному мовознавчому дискурсі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*, 39, 87-96. <https://doi.org/10.31652/2521-1307-2024-39-08>
4. Скорофатова, А. О. (2024). Інвективний дискурс: стратегія дискредитації та мовленнєві тактики її реалізації (на матеріалі статей українських ЗМІ «Українська правда» та «Український тиждень» (2013-2024 рр.)). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 35 (74), ч. 2, 29-35. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/05>
5. Тараненко, К. В. (2019). Засоби вираження прихованої агресії в комунікації. *Закарпатські філологічні студії*, 7 (1), 35-38. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5068ad4a-ea25-46f9-945a-7cc9e7d8fe06/content>
6. Топчій, Л. М. (2023). Про інвективний фонд сучасної української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 59 (3), 79-82.
7. Храбан, Т.Е. & Самойленко, К.О. (2017). Вербальна агресія як навмисна деструктивна поведінка в соціальних мережах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*, 29 (2), 133-136.

ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ЩОДО МОДЕЛЮВАННЯ СТРУКТУРИ

ДВОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ З ПРОСТИМ ДІЄСЛІВНИМ ПРИСУДКОМ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Ніна Іваницька

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Проблематика двоскладного речення як базового різновиду простого речення в українській мові залишається однією з центральних у сучасній синтаксичній теорії. Попри значний доробок у цій галузі, низка аспектів структурної організації речення, зокрема моделювання його компонентного складу з урахуванням валентнісних властивостей дієслова-присудка [1, 2, 3, 4], потребує подальшого уточнення й систематизації. Сучасний український дискурс, представлений різностильовими текстами художньої літератури, демонструє значну варіативність реалізації двоскладних речень із простим дієслівним присудком, що зумовлює необхідність їхнього моделювання як системи структурно-семантичних мікромоделей. Актуальність дослідження визначається також потребою поєднання традиційних синтаксичних підходів із сучасними теоретичними положеннями про дієслівну валентність та автосемантиці синсемантизму лексичних одиниць, що дає змогу глибше описати механізми формування реченнєвих структур у реальному мовленні.

Мета дослідження полягає у виявленні та системному описі структурно-семантичних моделей двоскладного речення з простим дієслівним присудком у сучасному українському дискурсі, а також у з'ясуванні ролі валентнісних властивостей дієслова у формуванні мікромоделей (далі іменуємо їх моделями).

Найголовнішим методом у досягненні мети вважаємо своєрідний «компроміс» лінгвістів у наукових підходах до спірних питань, який базуємо на зміні кількісних показників відповідних теоретичних положень, що їх фіксують мовленнєві реалізації, утворюючи суттєві зміни в базі досліджуваного матеріалу. Цей метод передбачає постійне поповнення бази, зокрема авторської картотеки аналізованого матеріалу (5). Користуємося усіма іншими, традиційно апробованими й усталеними методами аналізу.

Зважаючи на багатопроблемність дослідження, ми максимально звужуємо обсяг завдань, а отже, й необхідних до викладу змісту статті терміноназв. Мету розвідки фокусує ядерна сема «модель» («моделювання»). Термін «модель» увиразнюють українські відповідники «зразок», «схема» як назви, що слугують для пояснення відповідних денотатів предметів, явищ, процесів у природі чи суспільстві. До зазначеної семи словоназви «модель» ми долучаємо, на нашу думку, головну сему, якій у дослідженні надаємо статус ядерної. Модель у нашому дослідженні ми розглядаємо як категорію, що виступає узагальненням

відповідної кількості варіантів чи мікромоделей двоскладного речення з простим дієслівним присудком.

Надійну теоретичну базу для моделювання реченнєвої структури на нових засадах інтерпретації, розвитку й практичного втілення склали положення й праці про дієслівну валентність (І.Р. Вихованець) та про розмежування повнозначних слів у ракурсі міжрівневої категорії «автосемантизм / синсемантизм» (Н.Л. Іваницька).

Аналізована модель об'єднує непоширені речення з присудком, вираженим особовою формою дієслова, і поширені речення, структуру яких поширюють обов'язкові прислівні компоненти в приприсудковій позиції: *Собака гавкає; Кінь їрже; Корова мукає*. Пор.: *Педагоги цікавилися проєктом; Нам дала Вітчизна крила орлі; Цар Одисей пригнав свої човни на сонні плеса тихого лиману* (5). Предикативна ознака в таких реченнях концентрується в одному синтаксичному компоненті – присудку. У мовленнєвих реалізаціях позицію присудка заповнює автосемантичне чи синсемантичне дієслово, що безпосередньо впливає на конкретну модель як варіант загальної моделі двоскладного речення дієслівного типу (з дієслівним присудком). Такий підхід забезпечує поділ конкретних моделей на дві групи: моделі двоскладних речень дієслівного типу без обов'язкових прислівних приприсудкових компонентів та моделі з обов'язковими прислівними приприсудковими компонентами.

Аналіз проведено на базі емпіричного матеріалу, що включає в себе окремі речення, частини складних речень, словосполучення, відібрані з художньої, наукової літератури, газетних текстів (авторська картотека всього 700 зразків).

Узагальнена модель двоскладного речення з простим дієслівним присудком включала в себе 7 основних варіантів (мікромоделей): предикативну, предикативно-одноб'єктну, предикативно-обставинну, предикативно-двохоб'єктну, предикативно-об'єктно-обставинну. Надалі в тексті називаємо їх моделями.

Подаємо коротку інформацію про кожну з цих моделей.

Дієслівний автосемантизм простого дієслівного присудка спричиняє утворення й кількісно-якісну різноманітність речень, об'єднаних моделлю під назвою «предикативна модель». Варіанти речень у цій моделі можуть означати: а) короткочасний стан особи: *Мати мовчала; Вона зітхнула; Старий усміхнувся*; б) процесуальний стан предмета (переважно явищ природи): *Вечір тихо спадав; Десна шуміла; Степ дихав*; в) початок чи продовження відповідного стану, в якому перебуває предметна субстанція в підметовій позиції речення: *Почалася гроза; Тиша настала*; г) перехід предметного денотата з одного стану в інший: *Суперечка стихла; Гнів минув; Небезпека зростала*; г) конкретну дію особи як її постійне заняття (фах, спеціальність, кваліфікацію: *Брат візникує; Чоловік хазяйнує; Вона вчителює* (5).

Семантичний характер зазначених варіантів предикативної моделі може частково змінюватися за наявності в присудку дієслівних сем неденотативного змісту, які відтворюють суб'єктивне враження від денотата (емоційну оцінку, асоціації і т.д.): *Хлопчина напарабкувся* – відтінок сативності; *Він же докерувався* – відтінок пейоративності.

Отже, предикативна модель репрезентує найбільш елементарний тип двоскладного речення з простим дієслівним присудком, у якому предикативна семантика реалізується через автосемантичне дієслово без структурно обов'язкових залежних компонентів.

Предикативно-об'єктна модель об'єднує двоскладні речення, у яких дієслівний присудок реалізує свою валентність через обов'язковий об'єктний компонент, виражений додатком. Такий компонент перебуває у відношенні прямої або опосередкованої залежності від дієслова-присудка і становить необхідний структурний елемент речення, без якого предикативний центр не може повністю реалізувати свою семантико-синтаксичну потенцію. У межах цієї моделі дієслово виступає синсемантичним носієм предикативної ознаки, оскільки його лексичне значення передбачає обов'язкову наявність об'єкта дії або процесу. З позицій теорії валентності такий додаток репрезентує об'єктну валентність дієслова, що в синтаксичній структурі речення реалізується у вигляді залежного компонента. Об'єктні відношення при цьому можуть мати різні семантичні відтінки: спрямованість дії на предмет, результат дії, адресат дії, зміст сприйняття або мовлення тощо.

Формально об'єктний компонент найчастіше виражається іменником або займенником у знахідному, родовому чи давальному відмінках; У цій моделі визначальною є не морфологічна форма, а семантико-синтаксична обов'язковість об'єкта, зумовлена валентністними властивостями дієслова: *Мати подала вечерю*; *Учень вивчив правило*; *А він все проклинає свою долю* (5). Об'єктний компонент у таких конструкціях завершує реалізацію валентнісного потенціалу дієслова-присудка. Усунення його призвело б до семантичної неповноти речення або до зміни моделі.

Предикативно-обставинна модель узагальнює двоскладні речення з обов'язковим компонентом обставинного значення. Однозначним щодо виділення такої моделі є критерій синсемантизму дієслівної словоназви в простому присудку в критерійних вимірах: друга частина моделі, узагальнена обставиною в її семантичних вимірах другої частини моделі: локалізації, напрямку поведінки: *Ми пливли Десною*; *Дитина примостилась біля столу*; *Хлопець поводився напружено* (5). У таких конструкціях обставинний компонент, прогнозований валентністю дієслова-присудка, виступає в різних варіантах.

Орієнтація на валентністні показники дієслова-присудка зумовлює також

виділення предикативно-двох-об'єктної моделі, яка типізує синтаксичну структуру двоскладного речення із двома обов'язковими прислівними компонентами приприсудкової залежності. Позицію присудка в таких реченнях заміщують трьохвалентні дієслова, що виражають дію (стан), спрямовану на дві предметні субстинції: *дарувати щось комусь, переконувати когось у чомусь, навчати когось чомусь, радувати когось чимось* (5). Проведене експериментальне дослідження таких речень дозволяє виявити переваги одного з обов'язкових компонентів моделі.

Врахування семантичного потенціалу в двох обов'язкових придієслівних компонентах сприяє виділенню ще однієї моделі – предикативно-об'єктно-обставинної: *Автобус довів його до роботи* (5) – вираження локалізованого відношення; *Він зустрів мене вороже* (5) – вираження оцінки.

Зважаючи на поставлену мету та основні завдання, є підстави позитивної оцінки доцільності заявленого напрямку, що в поєднанні традиції та деяких елементів інноватики забезпечує поглиблене вивчення сучасного українського слова в його «різномірному втручанні» в усі розділи науки про мову. Проведений аналіз підтверджує доцільність моделювання двоскладних речень із простим дієслівним присудком як системи структурно-семантичних мікромоделей, формування яких безпосередньо пов'язане з валентнісними властивостями дієслова. Виокремлення предикативної, предикативно-об'єктної та предикативно-обставинної моделей дає змогу точніше описати механізми організації синтаксичної структури речення в сучасному українському дискурсі та простежити закономірності функціонування залежних компонентів у приприсудковій позиції. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розширенні корпусу фактичного матеріалу, залученні текстів різних функціональних стилів та застосуванні кількісних параметрів аналізу, що дозволить глибше висвітлити закономірності моделювання синтаксичних структур української мови.

Література

1. Вихованець, І. Р. (1993). Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ: Либідь, 368 с.
2. Іваницька, Н. Б. (2011). Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: монографія. Вінниця: СПД Главацька, 636 с.
3. Іваницька, Н.Л. (1980). Двоскладне речення в українській мові: монографія. Київ: Наукова думка.
4. Іваницька, Н. Л. (1985). Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка. *Мовознавство*, №1. С. 39- 43.
5. Картотека емпіричного матеріалу (близько 700 прикладів).
6. Турко, О. (2025). Формально-граматичні та комунікативні чинники моделювання простих речень української мови. *Актуальні питання*

МОВНІ МАРКЕРИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ В ПУБЛІЧНОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Вікторія Сікорська, Вікторія Ногай

Одеський національний морський університет

Український національний дискурс у сучасних умовах постає як складний багатовимірний феномен публічної комунікації, у межах якого відбувається репрезентація, артикуляція та переосмислення колективних цінностей, історичної пам'яті, ідентифікаційних моделей і суспільних смислів. Він формується не лише як сукупність тематично пов'язаних висловлювань, а як динамічна комунікативна практика, що функціонує в просторі публічного мовлення та спрямована на конструювання спільного символічного поля, здатного забезпечити соціальну згуртованість і національну солідарність. У публічному комунікативному просторі національний дискурс реалізується через різні жанри й форми мовлення – політичні промови, офіційні звернення, громадянські виступи, меморіальні тексти, публічні декларації, – які, попри жанрову різноманітність, об'єднані спільною прагматичною настановою: впливом на колективну свідомість і формування уявлень про національну спільноту. Саме публічна комунікація створює умови для легітимації певних смислів як «загальнонаціональних», водночас витісняючи альтернативні або маргінальні інтерпретації на периферію дискурсивного простору.

Як феномен публічної комунікації український національний дискурс характеризується підвищеним рівнем інтенційності, оскільки кожен публічний виступ є не лише актом інформування, а й актом символічної дії, спрямованої на консолідацію адресатів навколо спільних ідей, емоційних настанов і ціннісних орієнтирів. У цьому контексті мова виконує не лише номінативну чи описову функцію, а насамперед функцію соціального інтегратора, що забезпечує відчуття належності до єдиного національного простору.

Особливої актуальності український національний дискурс у публічній комунікації набуває в умовах суспільних криз і воєнних викликів, коли мовлення стає одним із ключових інструментів мобілізації, підтримки моральної стійкості та формування колективної відповідальності. За таких умов публічний дискурс посилює свою нормативну функцію, окреслюючи рамки допустимого, прийнятного й ціннісно значущого, а також формуючи образ «свого» як носія позитивних характеристик і «чужого» як джерела загрози. Як зазначає

Т. ван Дейк, «...контроль над дискурсом передбачає регулювання того, хто, коли, де і про що може говорити в публічному просторі» (1, с. 26).

Публічний комунікативний простір функціонує як ключове середовище, у межах якого українське суспільство формує, закріплює та транслює національні смисли, пов'язані з колективною ідентичністю, історичною пам'яттю та системою цінностей. Через публічні виступи політичних лідерів, громадських діячів, інтелектуалів і представників культурної сфери національний дискурс набуває конкретних мовних форм, які, за спостереженням дослідників дискурсу, визначають способи інтерпретації соціальної реальності.

На відміну від приватної комунікації, публічний комунікативний простір передбачає наявність чітко окресленого адресата та усвідомлену інтенцію мовця, який орієнтується на суспільний резонанс і прагне вплинути на колективне сприйняття подій. Саме тому публічне мовлення не лише відображає національні смисли, а й активно їх конструює, використовуючи мовні засоби, що апелюють до спільного досвіду, емоційної пам'яті та ціннісних орієнтирів аудиторії, адже, за визначенням І. В. Гамової, «до маніпуляцій відносяться спеціальні дії для формування стереотипів і створення певного враження або ставлення до того чи іншого факту, події» (2, с. 159).

У публічному комунікативному просторі мовці свідомо добирають лексичні, синтаксичні та прагматичні засоби, які сприяють формуванню образу колективного «ми» та закріпленню уявлень про національну спільноту як єдине ціле. Дослідники українського національного дискурсу наголошують, що саме регулярне відтворення таких мовних моделей у публічних виступах забезпечує стабілізацію національних смислів і перетворює їх на елемент повсякденної мовної свідомості, оскільки, за зауваженням В. Іванова, «засоби масової комунікації, з одного боку, відображають факти і події, а з другого – самі впливають на їх формування» (3, с. 46).

Водночас публічний комунікативний простір не залишається статичним, оскільки він реагує на соціально-історичні виклики та зміну суспільних пріоритетів. У періоди криз і війни публічне мовлення посилює свою консолідаційну функцію, а мовні маркери національного дискурсу набувають більшої експресивності та нормативності, що сприяє формуванню спільної позиції та відчуття відповідальності за колективне майбутнє.

Як зазначає А. Пехник: «В інформаційному суспільстві сформувався особливий інформаційний тип культури, який, у свою чергу, дає поштовх до культурних перетворень. Специфіка інформаційного типу культури полягає в діалозі екранного тексту зі споживачем інформації. Інформаційно-комунікативний простір – це простір, який охоплює певний обсяг реального світу» (5, с. 166), що дозволяє розглядати публічне мовлення як чинник активного впливу на суспільні процеси, особливо в умовах кризових

трансформацій.

У зв'язку з цим особливої ваги набуває аналіз конкретних мовних засобів, за допомогою яких національний дискурс реалізується та закріплюється в публічному комунікативному просторі. Одним із таких засобів є мовні маркери, що виконують роль індикаторів соціально значущих смислів і дозволяють простежити механізми формування колективних уявлень, ціннісних орієнтацій та ідентифікаційних моделей. Саме через систематичне використання певних мовних маркерів публічне мовлення набуває здатності не лише відображати соціальну реальність, а й активно впливати на її інтерпретацію в масовій свідомості.

У сучасних лінгвістичних і дискурсивних дослідженнях мовний маркер розглядається як мовна одиниця або сукупність мовних засобів, що виконує функцію смислового, прагматичного або ідеологічного сигналу в межах певного комунікативного простору (4). Мовні маркери фіксують домінантні настанови дискурсу, відображають соціальні очікування та слугують засобом ідентифікації позиції мовця й адресата. Характерними ознаками мовних маркерів є їхня контекстуальна зумовленість, повторюваність у публічному мовленні та підвищена семантична навантаженість. Вони не лише позначають певні поняття чи явища, а й актуалізують оцінні, емоційні та ідеологічні компоненти, що набувають особливого значення в умовах суспільних трансформацій. У публічному комунікативному просторі мовні маркери часто функціонують як стійкі дискурсивні формули, здатні швидко зчитуватися аудиторією та викликати передбачувану реакцію.

Функціонально мовні маркери реалізують ідентифікаційну, консолідаційну, нормативну та мобілізаційну функції. Вони сприяють формуванню образу колективного «ми», окреслюють межі національної спільноти та закріплюють уявлення про спільні цінності й цілі. В умовах криз і воєнних викликів мовні маркери національного дискурсу набувають підвищеної експресивності, перетворюючись на інструмент символічної єдності та засіб формування відповідальності за колективне майбутнє.

Динамічність публічного комунікативного простору, зумовлена соціально-історичними викликами та трансформаціями інформаційного типу культури, актуалізує необхідність емпіричного аналізу мовних механізмів конструювання національних смислів. У цьому контексті практична частина дослідження спрямована на виявлення специфіки функціонування мовних маркерів українського національного дискурсу в публічному комунікативному просторі в умовах війни, а також на з'ясування ролі соціальних мереж як одного з ключових середовищ продукування та поширення дискурсивних смислів.

У воєнних умовах публічний комунікативний простір характеризується суттєвою інтенсифікацією смислотворчих процесів, що зумовлено необхідністю

швидкого реагування на події, високим рівнем суспільної напруги та потребою в постійному підтвердженні колективної єдності. Мовлення в такому просторі набуває ознак стратегічної комунікації, де кожне висловлювання виконує не лише інформативну, а й символічну, регулятивну та мобілізаційну функції. Саме в цьому контексті мовні маркери постають як ключові елементи організації дискурсу, що забезпечують стабільність і впізнаваність національних смислів.

Таблиця 1

Мовні маркери українського національного дискурсу в публічному
комунікативному просторі

Джерело / платформа	Особа / подія	Фрагмент мовлення (приклад)	Тип мовно го маркера	Функція маркера
Офіційний сайт Президента України	Володимир Зеленський, щоденні відеозвернення	«Ми робимо все, щоб Україна вистояла»; «Ми продовжуємо боротьбу за свободу»; «Ми обов'язково переможемо»	колективний суб'єкт (ми)	Консолідаційна, інтегративна
Офіційна сторінка Президента у Facebook	Повідомлення про воєнну ситуацію	«Наша єдність — це наша сила»; «Наш народ не зламається»; «Разом ми захищаємо майбутнє України»	лексематичність (єдність)	Мобілізаційна, символічна
Офіційний Telegram-канал Генерального штабу ЗСУ	Зведення з фронту	«Українські захисники утримують позиції»; «Наші воїни стримують наступ»; «Підрозділи Сил оборони виконують завдання»	оцінний о-нормативна номінація (захисники)	Легітимізаційна, нормативна

Загальнонаціональні онлайн-медіа	Масовані ракетні обстріли РФ	«Російський агресор здійснив масовий обстріл»; «Ворог атакував цивільну інфраструктуру»; «Окупанти зазнали втрат»	бінарна опозиція (агресор)	Регулятивна, оцінна
Facebook / X (Twitter), офіційні акаунти	Міжнародна підтримка України	«Разом із партнерами наближаємо перемогу»; «Світ підтримує Україну»; «Ми не самі в цій боротьбі»	маркер спільної дії (разом)	Консолідаційна, стратегічна
Коментарі користувачів у Telegram	Повідомлення про оборону міст	«Тримаємо стрій»; «Перемога буде»; «Вистоймо, як і раніше»	ритуалізована формула	Підтримувальна, мобілізаційна
Коментарі під новинами у Facebook	Звільнення територій	«Слава захисникам України!»; «Дякуємо нашим воїнам»; «Горді за своїх»	символічна формула	Ідентифікаційна, емоційна

У публічних зверненнях представників державної влади в умовах війни простежується систематичне використання мовних маркерів єдності та колективної відповідальності, зокрема лексем і займенникових конструкцій *ми, наш народ, наша держава, всі разом*, які функціонують як інструменти символічного включення адресата до спільного простору дії. Наприклад, у регулярних офіційних зверненнях домінує формула колективного суб'єкта, що знімає дистанцію між мовцем і аудиторією та актуалізує ідею спільної участі у воєнних подіях.

У медійному дискурсі ці мовні маркери доповнюються оцінно-нормативними одиницями, спрямованими на закріплення чітких ціннісних орієнтирів. Лексеми типу *боротьба, спротив, захист, свобода, незалежність* використовуються в поєднанні з позитивною оцінкою власної спільноти та негативною номінацією противника, що формує бінарну модель інтерпретації реальності. Таке протиставлення виконує регулятивну функцію, задаючи рамки допустимого трактування подій у публічному просторі.

Особливо наочно процес інтенсифікації смислотворення виявляється в соціальних мережах, де мовні маркери національного дискурсу поширюються з високою частотністю та набувають ознак ритуалізованих формул. У дописах офіційних сторінок державних інституцій і публічних осіб регулярно відтворюються стійкі мовні конструкції на кшталт тримаємо стрій, разом до перемоги, кожен на своєму місці, які виконують мобілізаційну функцію та спрямовані на підтримку відчуття стабільності в умовах невизначеності. Аналіз коментарів користувачів у соціальних мережах засвідчує, що ці ж мовні маркери активно відтворюються в горизонтальній комунікації, що свідчить про їхню інтеріоризацію масовою аудиторією. Повторюваність таких формул у коментарях виконує функцію соціального маркування позиції: використання усталених мовних маркерів сприймається як підтвердження лояльності до національного дискурсу, тоді як відхилення від них часто викликає коригувальні або осудливі реакції з боку інших учасників комунікації.

Поряд із цим у воєнному комунікативному просторі чітко простежується нормативно-регулятивна функція мовних маркерів. Через повторювані оцінні формули, метафоричні номінації та бінарні опозиції «*свій – чужий*», «*герой – ворог*», «*захисник – загарбник*» формується система моральних координат, у межах якої адресат орієнтується в подіях і власній позиції щодо них. Соціальні мережі в цьому контексті виступають простором не лише трансляції, а й санкціонування дискурсивних норм: відхилення від усталених мовних моделей часто викликає осуд або корекцію з боку інших учасників комунікації.

Окремої уваги заслуговує експресивно-емоційний потенціал мовних маркерів, який значно посилюється в цифровому середовищі. Використання

інтенсифікаторів, повторів, емоційно забарвленої лексики, а також поєднання вербальних і графічних засобів сприяє підвищенню емоційної насиченості повідомлень. У таких умовах мовні маркери перетворюються на інструмент емоційної мобілізації, здатний підтримувати моральну стійкість суспільства та сприяти формуванню спільної емоційної реакції на події війни.

Важливою характеристикою воєнного публічного комунікативного простору є процес дискурсивної стандартизації, коли окремі мовні маркери набувають статусу очікуваних і нормативних. Їх регулярне відтворення в офіційних зверненнях, медіатекстах і дописах у соціальних мережах сприяє формуванню стабільного смислового каркасу, який забезпечує передбачуваність інтерпретацій і зменшує рівень комунікативної невизначеності. У цьому сенсі соціальні мережі виконують функцію каталізатора процесів закріплення дискурсивних норм.

У межах дослідження мовних маркерів українського національного дискурсу в публічному комунікативному просторі доцільним видається застосування мовної параметрії як аналітичного інструменту, що дозволяє системно описати й зіставити особливості публічного мовлення в умовах війни. Мовна параметрія розглядається як метод комплексного аналізу мовлення за сукупністю формально-структурних, семантичних, прагматичних та дискурсивних параметрів, які відображають специфіку комунікативної ситуації та інтенції мовця.

Аналіз публічних звернень представників державної влади засвідчує домінування лексико-семантичних параметрів, пов'язаних із колективною відповідальністю, єдністю та опором (ми, народ, держава, боротьба, перемога). У межах прагматичного параметра такі тексти орієнтовані на легітимацію рішень і стабілізацію суспільних настроїв, що зумовлює використання чітко структурованих мовних маркерів із мінімальним рівнем варіативності.

Натомість у соціальних мережах мовна параметрія фіксує зсув акцентів у бік експресивно-емоційного та прагматичного параметрів. Дописи офіційних сторінок і коментарі користувачів характеризуються підвищеною емоційною насиченістю, активним використанням інтенсифікаторів, повторів і ритуалізованих формул. У цьому середовищі мовні маркери швидше набувають символічного значення, а їхня регулярна актуалізація сприяє формуванню ефекту колективної участі в подіях війни.

Особливо показовим є нормативно-дискурсивний параметр, який демонструє високий рівень уніфікації мовлення в умовах війни. Практичний матеріал засвідчує, що відтворення усталених мовних маркерів у публічному мовленні сприймається як показник лояльності до національного дискурсу, тоді як відхилення від них часто викликає негативну реакцію аудиторії. Таким чином

мовна параметрія дозволяє зафіксувати процеси дискурсивної нормалізації та символічного контролю в публічному комунікативному просторі.

Отже, публічний комунікативний простір в умовах російсько-української війни зазнає істотних трансформацій, набуваючи ознак високої інтенційності, нормативності та смислової насиченості. У таких обставинах публічне мовлення виходить за межі суто інформативної функції й постає як інструмент стратегічної комунікації, спрямованої на консолідацію суспільства, мобілізацію громадян і підтримку колективної ідентичності.

У дослідженні встановлено, що мовні маркери є ключовими елементами організації українського національного дискурсу, оскільки забезпечують стабільність, впізнаваність і відтворюваність національних смислів у публічному мовленні. Їх визначальними характеристиками виступають контекстуальна зумовленість, повторюваність, підвищене семантичне та прагматичне навантаження, а також здатність поєднувати раціональні й емоційні механізми впливу на адресата.

Практичний аналіз матеріалів офіційних звернень, медіатекстів і соціальних мереж засвідчив, що в умовах війни мовні маркери реалізують передусім ідентифікаційну, консолідаційну, нормативну та мобілізаційну функції. Регулярне використання формул колективного суб'єкта, оцінно-нормативних номінацій і ритуалізованих висловів сприяє формуванню образу колективного «ми», чіткому розмежуванню ціннісних позицій і стабілізації суспільних настроїв.

Таким чином, мовні маркери українського національного дискурсу в публічному комунікативному просторі під час війни доцільно розглядати не лише як мовні засоби, а як важливий соціокультурний механізм конструювання колективної свідомості, підтримки національної солідарності та формування відповідальності за спільне майбутнє.

Література

1. Van Dijk, T. A. (2008). Discourse and power. Macmillan Education UK. Palgrave Macmillan. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-137-07299-3_3
2. Гамова, І. В. (2022). Інформаційні війни : підручник. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 184 с.
3. Іванов, В. (2008). Визначення масової комунікації. Актуальні питання масової комунікації. 2008. Вип. 9. С. 39-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2008_9_10
4. Калужинська, Ю. (2018). Негативнооцінна лексика в мові сучасної української газетної періодики. У Л. Струганець (Ред.), Лексика на перетині наукових парадигм (с. 166–185). URL:

5. Пехник, А. (2024). Тренди інформаційно-комунікативного простору в аспекті сучасних соціально-політичних процесів. Діалог: Медіастудії, 30, 165–174. URL: <https://doi.org/10.18524/2308-3255.2024.30.318430>

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ ТВОРІВ ПОЛЬСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ВІННИЧЧИНИ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РЕЦЕПЦІЇ

Олексій Павлюк

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

У сучасному мовознавстві та перекладознавстві спостерігається зростання інтересу до дослідження рецептивних процесів як складової міжкультурної комунікації. Переклад у цьому контексті постає як інтерпретаційна практика, що формує нові смислові горизонти в іншому культурному середовищі. Особливої актуальності набуває аналіз перекладів літератури культурного пограниччя, де взаємодія мов і традицій зумовлює появу унікальних моделей художнього мислення, тобто пояснення та інтерпретації письменником пограниччя фактів реального буття, актуальних питань, які нуртували в тогочасному суспільстві.

Об'єктом дослідження є українські переклади творів польських письменників ХІХ-ХХ століть, пов'язаних із Вінниччиною як регіоном культурного пограниччя.

Предмет дослідження становлять особливості їхньої рецепції в сучасному українському культурному просторі.

Метою є окреслення сучасного стану перекладів та виявлення основних проблем української рецепції цих текстів.

Матеріалом дослідження слугують українські переклади творів польських письменників Поділля ХІХ-ХХ століть, зокрема тексти Яна Бжехви, Северина Гоцинського, Стефана Вітвіцького, Ярослава Івашкевича та ін.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексного осмислення українських перекладів польської літератури письменників з Вінниччини як цілісного явища культурного пограниччя, а також у виокремленні системних проблем рецепції цих текстів у сучасному українському гуманітарному просторі.

Проблема рецепції польської літератури Поділля в Україні є актуальною в контексті сучасних досліджень культурного пограниччя та міждисциплінарної комунікації. Польські письменники, пов'язані з територією Вінниччини, становлять важливу частину спільної українсько-польської культурної спадщини,

однак їхня присутність в українському перекладацькому просторі залишається нерівномірною.

Аналізуючи творчість понад 30 митців слова, які походять з Вінниччини, але мають польське коріння, можна виокремити лише кілька особистостей, які привернули до себе увагу перекладачів і твори яких можемо прочитати українською мовою.

Стефан Вітвіцький (1801-1847) – поет і публіцист, народжений у селі Іванів на Вінниччині. Після розгрому повстання 1830-1831 років виїхав за кордон, де зблизився з Міцкевичем. Перші твори Вітвіцького носять виразний вплив поезії Міцкевича, то наступні – позначені більшою самостійністю й оригінальністю. До вірша Вітвіцького *Жадання* написав музику Фридерик Шопен і цим значною мірою забезпечив йому популярність. Саме ліричні твори поета, в основі яких були зразки народної поезії, збагачені фольклором й релігійними мотивами, залишили слід у польській літературі (4, с. 82). З 1824 до 1942 року опубліковано майже десяток його збірок, переклад українською трьох віршів (*Мандрівка, Жадання і До польської сосни на чужині*) знайдемо в *Антології польської поезії* (1, с. 175-177).

Северин Гоцинський (1801-1876) – поет-революціонер і ключовий представник «української школи», уродженець Іллінців. У поемі *Канівський замок* інтерпретував гайдамацький рух як героїчний протест народу, поєднавши романтичну поетику з глибоким знанням українського фольклору (4, с. 124). Северин Гоцинський писав свої твори, натхненний подорожами Україною та спілкуванням з місцевими жителями, що ділилися історіями про тяжку долю і боротьбу за незалежність. Через свою творчість представляв тему національної свободи, звертаючись до історії козаків і їхньої боротьби. Декілька віршів і фрагмент поеми *Канівський замок* можемо прочитати в *Антології польської поезії* (1, с. 165).

Леонард Совинський (1831-1887) – поет, драматург і літературознавець, уродженець села Березни на Хмельниччині. Один із головних популяризаторів творчості Тараса Шевченка в польському середовищі та посередник між двома культурами (3, с. 425). Поетичну, перекладацьку й наукову діяльність Совинського, особливо його драму *На Україні*, високо оцінював Іван Франко такими словами: «Для нас, українців, Совинський є і буде одною з найсимпатичніших постатей на польським Парнасі» (1, с. 370). В *Антології польської поезії* можемо прочитати три його вірші

Ярослав Івашкевич (1894-1980) – письменник, есеїст і дипломат, уродженець села Кальник, Гайсинського району. У його творчості європейський модернізм поєднався з елегійним «подільським текстом», що сформував особливий тип психологічної прози й філософської лірики. Його збірки поезій перекладаються українською й до цього часу, а проза була ще перекладена в

радянські часи, за життя письменника (2, с. 80).

Значну роль у популяризації польської літератури відіграють переклади творів уродженця Жмеринки **Яна Бжехви** (1898-1966), зокрема дитячої поезії та прози. Українські видання, як-от переклади повісті *Академія пана Ляпки*, що кілька разів була перевидана українською мовою, та поетичних творів, представлені у виданнях провідних українських видавництв, свідчать про стабільний інтерес до його творчості. Перекладачі його віршів для дітей забезпечують високий рівень адаптації текстів до українського мовного й культурного середовища, зберігаючи водночас їхню ігрову та ритмомелодичну природу (5, с. 21). Вірші увійшли канон шкільних підручників з навчання польської мови в Польщі й в Україні, а остання перекладена збірка дитячих віршів *На землях бергамоту* (2005) перемогла в конкурсі *Книжка року 2005*.

Водночас рецепція перекладів інших представників польської літератури Вінниччини, зокрема **Аполлона Коженювського**, **Александра Грози**, **Юліана Волошиновського** залишається обмеженою. Їхні твори представлені переважно в антологіях (зокрема *«Антологія польської поезії»*) і фрагментарних перекладах, що звужує коло читачів і не сприяє повноцінному входженню цих авторів до українського літературного канону.

Отже, проведений аналіз засвідчує, що українські переклади творів польських письменників з Вінниччини XIX-XX століть формують специфічний сегмент міжкультурної комунікації, у межах якого відбувається трансляція та переосмислення подільського культурного досвіду.

Зокрема, встановлено, що сьогодні найбільш репрезентованою є дитяча література, представлена перекладами творів Яна Бжехви, тоді як творчість інших авторів залишається периферійною та представлена переважно в антологійних виданнях чи окремих книгах, перекладених відданими перекладачами, наприклад збірку віршів Ярослава Івашкевича *Вежі* у 2018 році переклав його багатолітній перекладач і товариш – Дмитро Павличко.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ключові проблеми української рецепції полягають у недостатній систематизації перекладацького доробку, обмеженості видавничих практик та складності відтворення культурно-історичного контексту пограниччя.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у:
розширенні корпусу перекладів;
аналізі перекладацьких стратегій у лінгвостилістичному аспекті;
поглибленні вивчення рецептивних моделей функціонування подільського тексту в українській культурі.

Таким чином, переклад постає не лише як засіб міжмовної трансляції, але як один із ключових чинників формування спільного українсько-польського культурного простору, що відкриває нові можливості для інтерпретації літератури

пограниччя в сучасному гуманітарному дискурсі.

Література

1. Булахівська, Ю., & Ведіна, В. (Уклад.). (1979a). *Антологія польської поезії* (Т. 1). Дніпро.
2. Булахівська, Ю., & Ведіна, В. (Уклад.). (1979b). *Антологія польської поезії* (Т. 2). Дніпро.
3. Єршов, В. (2008). *Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності*. Полісся.
4. Колесник, В. (2007). *Відомі поляки в історії Вінниччини: Біографічний словник*. ВМГО "Розвиток".
5. Кравець, О. (2023). Вивчення та популяризація польської дитячої літератури в Україні. *Султанівські читання*, (XII), 15–25.

МІЖМОВНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ТА СПЕЦИФІКА ПОМИЛОК: ПРАВООХОРОННИЙ ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОЮ ТА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВАМИ

Анастасія Кісельова

Національний університет «Одеська юридична академія»

В умовах реформування правоохоронної системи та інтенсифікації міжнародної взаємодії систематизація мовних помилок, характерних для української та англійської професійної лексики, набуває практичної значущості для підвищення кваліфікації кадрів. Актуальність дослідження, отже, зумовлена критичною роллю мовної точності в правоохоронній діяльності, де якість професійного мовлення безпосередньо впливає на юридичну визначеність, ефективність комунікації та довіру суспільства до інституцій правопорядку.

Метою наукової розвідки є систематизувати типові лексичні, термінологічні, граматичні та стилістичні помилки у мовленні фахівців правоохоронної сфери українською та англійською мовами, виявити механізми їх виникнення та запропонувати шляхи усунення.

Наукова новизна полягає в комплексному порівняльному підході до класифікації помилок, що інтегрує лінгвістичний, комунікативний і правовий аспекти, з акцентом на специфіку професійного дискурсу правоохоронців.

Аналіз джерел дозволяє виділити такі ключові групи помилок, спільні для української та англійської мови, але що мають специфічні вияви:

1. Термінологічні помилки. Вони є найкритичнішими, оскільки ведуть до юридичної двозначності.

Українська мова: Використання наближених або некодифікованих формулювань замість точних термінів (напр. «*провадження по справі відкрито*» замість

«кримінальне провадження відкрито»; відсутність посилання на статтю закону при кваліфікації).

Англійська мова: Некоректне використання термінів, що відображає нерозуміння правової системи (напр. «*taken to prison for questioning*» замість «*taken to the police station*»; «*accused in murder*» замість «*charged with murder*»).

Помилка часто полягає в плутанині понять різних юридичних процедур.

2. Семантико-лексичні помилки (помилкові кальки, полісемія).

Українська мова: Дослівне запозичення значень або конструкцій з інших мов (напр. калька «*нарушник*» замість «*порушник*»; «*злочин проти власності*» без уточнення).

Англійська мова (в мовленні не-носіїв): Створення «штучних» конструкцій на основі дослівного перекладу з рідної мови (напр. «*conducted operative actions*» замість «*carried out investigative measures*»; «*gave explanations*» замість «*provided a statement*»). Це свідчить про інтерференцію рідної мови.

3. Англіцизми та невиправдані запозичення.

В українській мові актуальною постає проблема технократизації мови – вживання англомовних слів без потреби чи адаптації (напр. «*скринінг*», «*бріфінг*», «*офісер*»), що ускладнює розуміння та порушує системність національної термінології.

4. Стилистичні помилки (порушення офіційно-ділового реєстру).

В обох мовах застрічають використання розмовної, емоційно забарвленої або жаргонної лексики в офіційних документах або комунікації. Наприклад, в українській мові, «*підозрюваний утік, ми його прикрили*» замість «*підозрюваний залишив місце події; вжиті заходи щодо його розшуку*», а в англійській «*the guy was acting weird*» замість «*the suspect was behaving suspiciously*».

5. Граматичні помилки, пов'язані з термінологією.

Українська мова: Неправильне відмінювання аббревіатур, узгодження (напр. «*керівник СБУі*», «*адмінпорушення*»).

Англійська мова: Помилки часто носять семантико-граматичний характер і пов'язані з неправильним використанням прийменників або словосполучень (напр. «*prosecuted*» замість «*testified*»).

6. Помилки у використанні аббревіатур та акронімів.

Українська мова: Вживання без розшифровки при першій згадці (напр. «*ППС виїхав*»).

Англійська мова: Незнання конвенцій написання або структури міжнародних організацій (напр. «*Interpol organization*» замість «*INTERPOL*»).

7. Логічні та прагматичні помилки є спільними для обох мов. Цей тип помилок є таким, що веде до правової невизначеності.

- Недостатня конкретизація, двозначність формулювань («за даним фактом слід провести перевірку»).

- Логічні суперечності в описі (напр. «*the witness confirmed the suspect's innocence and guilt*»).

Виникнення зазначених вище помилок є системним явищем, зумовленим такими взаємопов'язаними чинниками:

1. Контамінація професійного та розмовного дискурсів. Стирає межі між офіційним та побутовим спілкуванням, призводить до вживання жаргону, емоційної лексики у службових текстах.

2. Мовна інтерференція та інерція. В українському мовленні в таких випадках існує вплив російськомовних структур та калькування, а в англійському мовленні україномовних фахівців – пряме перенесення граматичних і лексичних моделей з рідної мови, що породжує «українську англійську».

3. Невизначеність та відсутність уніфікації в термінологічній політиці. Відсутність офіційних, закріплених глосаріїв та стандартів для нових явищ призводить до варіативності та суб'єктивізму у вживанні термінів.

4. Технократизація мови, яка проявляється у масовому, часто безсистемному запозиченні англіцизмів без адаптації, що підриває цілісність національної термінологічної системи.

5. Недостатній рівень мовної підготовки та відсутність постійного навчання. Орієнтація на «власне відчуття мови» та мовні зразки колег замість норм офіційно-ділового стилю.

Наведені механізми мають прямі негативні наслідки, що включають юридичну невизначеність, яка проявляється у ризику некоректної кваліфікації діяння, визнання доказів недопустимими та оскарженні судових рішень. До того ж, виникає ерозія професійного авторитету та довіри, оскільки непрофесійне мовлення сприймається громадськістю та колегами як ознака некомпетентності. Наведене також може спричинити комунікаційні збої, які призводять до непорозумінь між підрозділами, судами та міжнародними партнерами, знижуючи ефективність співпраці.

Стратегічні напрями профілактики та корекції включають цілу низку заходів. По-перше, це розробка та обов'язкове впровадження уніфікованих українсько-англійських глосаріїв термінів для різних підрозділів із чіткими визначеннями та прикладами вживання. По-друге, введення обов'язкових мовних тренінгів, які концентруватимуться на відмінностях офіційно-ділового та розмовного стилів, типових помилках і механізмах їх усунення, а також основах юридичного перекладу та міжкультурної комунікації. По-третє, це створення бібліотеки еталонних шаблонів документів (рапортів, протоколів) із лінгвістичними коментарями, що пояснюють вибір термінів і конструкцій. По-четверте, запровадження системи редакторського та лінгвістичного супроводу ключових документів разом із регулярним аудитом якості мовлення. Нарешті, важливим напрямом є стимулювання розвитку мовної культури як складової професійної

етики та корпоративної культури правоохоронних органів.

Мовна компетентність правоохоронця є невід'ємною частиною його професійної кваліфікації. Порівняльний аналіз помилок українською та англійською мовами виявляє як універсальні комунікативно-прагматичні проблеми, так і специфічні, зумовлені інтерференцією та станом термінологічної системи. Подолання цих проблем вимагає комплексного інституційного підходу, спрямованого на стандартизацію мови, системне навчання та формування мовної свідомості як основи ефективної та легітимної правоохоронної діяльності.

Література

1. Мацько, Л. І., Сидоренко, О. М., & Мацько, О. М. (2003). *Стилістика української мови*. Київ: Вища школа.
2. Сербенська, О. А. (2004). *Антисуржик: словник-довідник з українського літературного мовлення*. Видавництво Львівського національного університету ім. І. Франка.
3. Український правопис. (2019). Київ: Наукова думка.
4. Haworth, K. (2010). Police interviews as evidence: Interactional problems of clarity and comprehension. *Applied Linguistics*, 31(2), 259–279. <https://doi.org/10.1093/applin/amp016>

НАЗИВНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ДІЙСНОСТІ В ПОЕЗІЇ ТЕТЯНИ ЯКОВЕНКО

Олена Похилюк

Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Сучасні лінгвопоетичні студії дедалі частіше фокусуються на когнітивно-дискурсивних параметрах синтаксису, розглядаючи мовні структури як інструменти ментального моделювання художньої дійсності. Пропонована розвідка є логічним продовженням нашого попереднього дослідження «Репрезентація односкладних речень в поетичному дискурсі Михайла Каменюка» [6], у якому було виявлено закономірності функціонування номінативних одиниць у контексті подільської поетичної школи. Розширення об'єкта аналізу за рахунок творчості Тетяни Яковенко дозволяє глибше простежити специфіку індивідуально-авторської концептуалізації світу через призму називних речень. Якщо в ідіостилі М. Каменюка номінативні структури тяжіють до експресивного виокремлення деталей сільського побуту та пейзажу, то в поезії Т. Яковенко вони набувають виразного філософсько-екзистенційного

забарвлення, стаючи точками фіксації емоційних станів та духовних візій ліричної героїні.

Матеріалом дослідження послужила книга поезій Тетяни Яковенко «У глибині небес...» [7], яка репрезентує зрілий етап творчості авторки. Для аналізу було відібрано корпус номінативних односкладних речень (понад 50 синтаксичних одиниць), вилучених шляхом суцільної вибірки з усього обсягу видання (224 с.). Матеріал охоплює широкий спектр структурних різновидів: від непоширених екзистенційних речень (*Паморозь*; *Місто*) до розгорнутих метафоризованих конструкцій (*Нічного шляху золота змія*) та називних уявлення (*Невдячна тема*; *Екзистенційність грудня*). Такий вибір джерельної бази дозволяє системно проаналізувати когнітивні механізми перетворення граматичної предметності на художні концепти, що формують унікальний ліричний простір авторки.

В аналізованій поезії Тетяни Яковенко натрапляємо на надзвичайно активне вживання номінативних односкладних речень. З погляду когнітивної лінгвістики, ці конструкції є не просто граматичними одиницями, а потужними засобами концептуалізації дійсності. Як зазначає Т. Вавринюк, такі речення є засобами експресивного синтаксису й виразниками суб'єктно-об'єктивної модальності [3, с. 155]. Граматичний центр цих конструкцій – іменник у називному відмінку – фіксує ключові образи-концепти, стверджуючи їхнє буття в ментальному просторі авторки: *Вишні і чебреці* [7, с. 3]; *Квітка мороз* [7, с. 6]; *Паморозь* [7, с. 194].

Номінативні речення в художньому мовленні Т. Яковенко мають «найбільш виразну функцію самостійного вживання, виражають внутрішню здатність мови до репрезентації судження в абстрагованій формі» [7, с. 168]. Лаконізм цих структур дозволяє поетесі «надзвичайно точно зацентувати увагу на важливих поняттях, уникаючи багатослівності» [4, с. 37]. Це миттєве фокусування на предметі створює особливий когнітивний ефект: субстантив виражає одночасно і візуальний образ, і ідею його існування. Наприклад: *Місто. Життя. Ми* [7, с. 48]; *Літо. Робота. Треба* [7, с. 150]; *Зима... Зима...* [7, с. 200]. С. Бузько зазначає, що в поетичних творах подібні конструкції допомагають авторові лаконічно й водночас глибоко «відтворити свій уявний, однак «спровокований» дійсністю світ» [2, с. 11].

Екзистенційні (буттєві) речення в поезії Т. Яковенко часто вживаються для створення пейзажних замальовок, де авторка «намічає контури картини, які читач «домальовує» відповідно до своєї творчої уяви» [3, с. 164]. Такі речення мають здатність малювати картини «не суцільними мазками, а наче пунктиром» [4, с. 39]. Це твердження вдало ілюструють приклади: *Левада. Верби. Обміліла річечка. Квасоля. Бурячиння* [7, с. 71]; *Туман дитинства. Осока* [7, с. 75]. Дослідники слушно зауважують, що подібні структури «створюють живописні

візуальні картини, тому їх часто подибуємо в описах тла, на фоні якого розгортаються зображувані події» [5, с. 51].

Особливу групу складають поширені номінативні речення, де концепт деталізується через означення. У поезії авторки вони часто набувають оцінного характеру. Як зазначають І. Бабій та співатори наукової розвідки, оцінні номінативні речення поєднують назву предмета та його характеристику, що «збагачує корпус зображально-виражальних засобів поетичної мови, наснажує оповідь емоційністю та психологічністю» [1, с. 61]. У Т. Яковенко це виявляється через метафоричні епітети: *Свято густої тиші, тепло-пухнасте* [7, с. 76]; *Золотий піщаний поясок І прибою пустотливі губи* [7, с. 44]; *Нічного серця невидгойна рана* [7, с. 123]. У наведених поетичних рядках «велика семантична місткість, лаконізм та особлива напруженість» роблять синтаксис надзвичайно експресивним [4, с. 41].

Як засіб експресивного синтаксису ми також розглядаємо конструкції з називним уявлення (називним теми). Ужитий у препозиції, такий називний «викликає в читача уявлення про реалію, якій присвячений подальший виклад думок» [3, с. 166]. У поезії Т. Яковенко ця конструкція стає «відправним пунктом, від якого уява читача домальовує картину власними барвами» [4, с. 40]. За нашими спостереженнями, вона реалізується у таких когнітивних формах:

1. Введення у філософську або емоційну тему: *Невдячна тема* [7, с. 81]; *Екзистенційність грудня* [7, с. 191]; *Русалчин великдень!* [7, с. 76].

2. Текстоутворювальна функція, де називний речення стає концептуальним ядром: *Туман дитинства. Осока. Моя щоденна Батьківщина* [7, с. 75]. У цьому ланцюжку образи-символи інтегруються у вищий концепт – «Батьківщина».

Крім того, називні речення в авторки можуть передавати «змінні картини, динаміку подій, явищ», де змінність «імпліцитно виражена в часі і просторі» [3, с. 164]. Прикладом такої динамічної статичності є рядки: *Сніги і ніч. Дерева і хрести* [7, с. 211]; *Завуальована печаль, І гострий біль, і щирий жаль* [7, с. 163]. Тут кожен іменник є окремим когнітивним фокусом, що в сукупності створює ефект «заключного акорду» або емоційного піку [4, с. 41].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що називні речення в поезії Тетяни Яковенко – це особливі експресивні конструкції, які моделюють художню реальність через фіксацію буття предметів та почуттів. Їхня стилістика зумовлена «семантичною спеціалізацією ствердження буття (наявності, існування) предметів або явищ» [3, с. 167], що дозволяє авторці створювати лаконічні, але семантично насичені образи, які активно взаємодіють із творчою уявою читача.

Література

1. Бабій, І. М., Лушпинська, Л. П., & Свистун, Н. О. (2022). Типологія та естетичні навантаження односкладних речень у поетичному дискурсі Марії Матіос. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*, 13(81), 61–65. [https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-13\(81\)-61-65](https://doi.org/10.25264/2519-2558-2022-13(81)-61-65)
2. Бузько, С. А. (2021). Односкладні речення іменного типу в поетичних творах Ірини Жиленко (структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти). У *Philological sciences, intercultural communication and translation studies: An experience and challenges: Conference proceedings International scientific and practical conference* (Vol. 1, pp. 10–12). Baltija Publishing.
3. Вавринюк, Т. І. (2012). Односкладні речення в художньому тексті. *Філологічні студії*, (8), 155–168.
4. Конторчук, Г. К., & Косяк, Т. (2010). Стилістичне навантаження односкладних речень у поетичних текстах В. Стуса. *Студентські лінгвістичні студії*, (1), 37–42.
5. Малишева, Д. І., & Христіанінова, Р. О. (2023). Елементарні прості односкладні речення мінімальної структури в поезії Ліни Костенко. У *Запорізькі філологічні читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (16–17 листопада 2023 року)* (с. 50–53). Liha-Pres.
6. Похилюк, О. М., & Касіяненко, О. М. (2024). Репрезентація односкладних речень в поетичному дискурсі Михайла Каменюка. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 35(5, Ч. 1), 52–59. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.1/09>
7. Яковенко, Т. В. (2020). *У глибині небес...: поезії*. Вінниця. Твори.

АКРОТЕЗА ЯК МЕХАНІЗМ СМИСЛОВОГО ФОКУСУВАННЯ В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ

Людмила Юлдашева

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Сучасна українська поезія формується в полі підвищеної смислової та ціннісної напруги, зумовленої історичними зламами й переорієнтацією культурних координат. У цій ситуації контраст стає базовим механізмом інтерпретації досвіду. Водночас поетичне мовлення дедалі частіше використовує фокусовані опозиції, ієрархічні моделі протиставлення, де один компонент

сприймають як хибний, а інший утверджують як релевантний (3). Саме до таких моделей належить акротеза – асиметричний різновид антитези, що виконує функцію смислового й аксіологічного фокусування. Попри активне використання у новітній поезії, акротеза в описах мовного контрасту не має достатньо чіткого статусу, що й визначає актуальність пропонованої студії.

Метою дослідження є системний аналіз акротези як фокусованої антитетичної конструкції в сучасному українському поетичному мовленні. У роботі використано структурно-семантичний, контекстуально-інтерпретаційний і лінгвокогнітивний методи аналізу, а також елементи прагматичного моделювання. Емпіричну базу становить корпус сучасної української поезії кінця XX – першої чверті XXI століття (понад 250 поетичних фрагментів).

Акротеза функціонує в системі засобів контрасту як модель із чіткою внутрішньою ієрархією і відповідає формулі *не X, а Y*. Заперечуваний компонент виконує роль семантичного фону, активізує стереотипне очікування, яке відтак коригується. Стверджуваний компонент концентрує зміст і задає інтерпретаційний напрям. На відміну від симетричної антитези, де обидва полюси рівнозначні, в акротезі один конституент відкидають, натомість фокусують інший. Саме тому вона не розширює поле альтернатив, а звужує його.

Це особливо виразно видно на тлі інших антитетичних моделей. У симетричній антиметаболі обидва члени рівноправні: *Живі слова ніколи не вмирають, / А неживі ніколи не жили* (В. Калашник). Тут сенс виникає з дзеркальної побудови, а не з пріоритету одного полюса (2). В амфітезі протиставлення розгортається як каскад заперечень: *Україна не пляма на мапі / І не просто родюча земля, / Не в хатках краєвид на пленері, / Не князька установчий указ, / Не провінція зниклих імперій, / А той рай, що всередині нас* (Ю. Рибчинський). У цій моделі сенс формують за допомогою послідовного нехтування низкою версій. Акротеза ж мінімізує ланцюг і максимізує фокус: один хибний варіант – одна істинна корекція. В асиметричних антитетичних конструкціях заперечуваний елемент виконує фонову функцію, а стверджуваний – смислотворчу. Це чітко простежено у рядку Т. Власової: *...де захист – це життя, а не робота. Робота є лише редукованим тлом, потрібним для підсилення поняття життя*.

Емпіричний аналіз засвідчує, що акротеза продуктивно реалізована в різних структурно-семантичних типах – залежно від того, який компонент стає акцентованим. В атрибутивних моделях ядром є прикметник, що переозначає стереотип ознаки: *Любов теж не солодка, а гірка* (В. Коваль). Тут *солодка* відсилає до культурного автоматизму, який цілеспрямовано знімається, натомість *гірка* стверджується.

В обставинних моделях акротеза змінює координати дії або переживання: *Ні, наші руки спліталися не в обіймах, а у бою* (В. Амеліна). Заперечене *в обіймах*

маркує мирний сценарій близькості, натомість у бою стає новою нормою зв'язку. Подібний механізм характерний для фрази *Не солодко чомусь, а солоно* (О. Слоньовська), де сенсорна корекція водночас несе емоційно-тілесний підтекст.

У предикативних конструкціях фокус переноситься на дію й часовий режим: *Уже пора не сіяти, а жати...* (В. Калашник). Тут акроте́за виконує директивну функцію – фіксує зміну етапу й етичної вимоги часу. В іменникових моделях можуть протиставляти ціннісні номінації: *...не молитви я зачитував, а вірші* (П. Вишебаба), де очікувана сакральна реакція замінюється мовно-особистісною формою присутності.

У всіх типах повторюється спільний механізм: перший компонент окреслює зону очікування, другий – здійснює її смислову корекцію. Акроте́за в сучасній поезії спрацьовує як інструмент інтерпретаційного акцентування: вона не демонструє контраст заради контрасту, а *дисциплінує* прочитання, переводячи опозицію в режим ціннісного вибору. Саме ця фокусувальна властивість визначає її високу продуктивність у новітньому українському поетичному мовленні.

У семантичній організації акроте́зи визначальною є операція керованої корекції очікування. Заперечуваний компонент у ній майже завжди апелює до впізнаваних культурних і мовних шаблонів – тих готових тлумачень, які не потребують розгортання, бо вже наявні в колективній свідомості. Поет вводить їх не як предмет аналізу, а як об'єкт необхідного скасування. Стверджувальний елемент конструкції, натомість, виконує функцію смислового уточнення або переозначення: саме він містить нову інтерпретаційну домінанту. У результаті акроте́за є семантичним фільтром: відсікає поверхове й залишає сутнісне. Її ціннісна сила полягає у вибірковості – вона не пропонує зіставлення, як симетрична антитеза, а встановлює пріоритет. Це протиставлення не діалогічне, а директивне: не дві можливості, а одна релевантна версія. Така модель особливо характерна для текстів, що відображають граничний досвід – війни, втрати, відповідальності, – де багатозначність сприймалася б естетично виправданою, але етично хибною. Мінімальне заперечення поєднується з максимально концентрованим утвердженням, так що коротка формула *не X, а Y* замінює розгорнуте пояснення актом вибору. На аксіологічному рівні це зазвичай корекція базових поетичних опозицій – *зовнішнє / внутрішнє, роль / покликання, форма / сутність, очікуване / справжнє*, – але на відміну від класичною антитези, акроте́за закриває опозицію, фіксуючи один член як нормативний. Водночас вона виконує функцію інтерпретаційного випередження: заперечуваний елемент засвідчує можливе хибне читання і відразу нейтралізує його.

Функційно акроте́за виходить далеко за межі стилістичної фігури. Вона діє як інструмент смислового фокусування. Передусім це акцентуаційний механізм

– утверджуваний компонент посилюється не образною надмірністю, а логіко-семантичною різкістю відсікання. Використання акротези робить поетичну мову жорсткішою й контурнішою, особливо там, де йдеться про етичні моменти. Друга її роль – аргументативна: вона доводить не за допомогою пояснення, а за допомогою усунення альтернативи, створюючи в межах одного рядка ефект стислого доказу. Третя – нормативно-ціннісна: установлює ієрархію суттєвого й похідного, правди й неправди. Четверта – експресивна, але побудована не на емоційному вибуху, а на зламі очікування. П'ята – деміфологізувальна: завдяки заперечувальному компоненту часто знімаються кліше й офіційні формули, а стверджуваний повертає явищу реальний зміст. Нарешті, акротеза може виконувати композиційну функцію як момент смислового перелому або підсумковий вузол.

Когнітивно її ефект ґрунтується на фокусуванні за допомогою заперечення. Модель *не X, а Y* запускає послідовність операцій: коротка активація стереотипної версії – її скасування – встановлення нової домінанти. Заперечувальний компонент не зникає безслідно, а на мить актуалізується як можливий сценарій, що підсилює сприйняття корекції. Тому стверджуваний елемент набуває значення прояснення, а не просто додаткової ознаки. Цей механізм забезпечує когнітивну економію: складна аргументація стискається до двочленної формули, причому частину інтерпретаційної роботи виконує сам читач, але в заданому напрямі. Акротеза також пов'язана з категорією релевантності: вона створює максимальний смисловий ефект за мінімальної форми й водночас виконує прагматичну функцію керування адресатом – випереджає його можливе тлумачення й одразу його коригує. У випадках ціннісно насичених понять вона виконує функцію переозначення, переводячи їх із соціально звичного регістру в екзистенційно істинний.

Результати аналізу дають підстави трактувати акротезу як стійкий семантико-аксіологічний і когнітивно-прагматичний механізм сучасної української поезії, що забезпечує фокусоване ствердження сенсу, інтерпретаційне керування та ціннісне впорядкування тексту. Висновково акротеза постає не периферійним різновидом антитези, а окремою моделлю контрасту, орієнтованого на точність називання та пріоритет сутності. Перспективним є подальше корпусне вивчення акротези в різних жанрових підсистемах новітньої поезії та її зіставний аналіз із суміжними формами асиметричного контрасту.

Література

1. Губарева, Г. А., & Калашник, Ю. І. (2022). Антитетичність інтимної лірики Ірини Фотуйми. *Лінгвістичний вісник*, 32, с. 110–115. DOI:

10.31651/2226-4388-2022-32-110-115.

2. Гуйванюк, Н. В. (2011). Антитетичні семантико-синтаксичні відношення у надфразній єдності та тексті. *Studia Linguistica*. Вип. 5, с. 43–50.

3. Юлдашева, Л. (2025). Антоніміїні опозиції в сучасному воєнному дискурсі. *Лінгвістичні студії*, 50, с. 134–150. <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2025.50.8>

МОВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вікторія Сахацька

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що мовні процеси, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, набувають не лише лінгвістичного, а й виразного соціокультурного та політичного виміру. Мова дедалі чіткіше виконує функцію маркера національної ідентичності, інструмента суспільної консолідації і символу опору в умовах російської агресії. Одночасно цифровізація комунікації, активне поширення соціальних мереж, інтенсивні міжмовні контакти і глобалізаційні впливи формують нові мовні практики, що проявляються у появі неологізмів, розширенні сфери англіцизмів, трансформації комунікативних норм та зміні мовних уподобань різних поколінь (4, с. 2).

У такому контексті осмислення характеру та напрямів мовних трансформацій стає важливим для розуміння сучасних процесів розвитку української мови, її функціонування в публічному просторі та ролі у формуванні культурної ідентичності українського суспільства.

Нижче наведено таблицю, що систематизує ключові напрями мовних трансформацій сучасного українського суспільства. Вона подає трансформації, прояви та наслідки у стислому вигляді, доповнюючи наведені вище відомості.

Систематизація ключових мовних трансформацій українського суспільства у XXI столітті

Трансформація	Прояви	Наслідки
Державна мовна політика	Ухвалення закону 2019 р., перехід на новий правопис 2024 р., державна програма до 2030 р. з курсами для деокупованих територій, жорсткий контроль за володінням державною мовою держслужбовців	Зміцнення статусу української як державної, збільшення частки використання мови в освіті та медіа; сприйняття мови як ресурсу безпеки; формування ідентичності та зниження впливу російської
Цифрові трансформації	Інтернет-комунікація покоління Z: використання емодзі, мемів, індивідуалізовані стилі, відхилення від норм; поширення цифрового сленгу	Становлення нових норм письма, розмиття меж між стандартною та розмовною мовою; категоризація користувачів за мовними практиками; виклики для кодифікації
Військові неологізми	Слова «сепари», «ватники», «кіборги», «азовці»; дієслова «байрактарити», «джавелініти», топонімічні заміни («московія»)	Посилення патріотизму та морального опору; формування спільної мовної пам'яті; жартівливе знецінення ворога; новий пласт

		лексики із сильним емоційним зарядом
Запозичення та англіцизація	Масове проникнення англіцизмів з IT, бізнесу, мас-культури: <i>hardware, startup, stream, hype</i>	Розширення словникового складу, підвищення комунікаційної здатності; ризик витіснення питомих слів; виклики для адаптації і стандартизації
Суржик та міжмовні контакти	Змішані форми мовлення, позитивне або нейтральне ставлення молоді; суржик як «мовна гібридність» або етап переходу від російської до української	Відображення соціальної мобільності та контакту мов; потреба у підвищенні мовної грамотності; потенційний чинник мовної диверсифікації на регіональному рівні
Соцмережі та політичний вибір	Масовий перехід користувачів X/Twitter з російської на українську, зростання англійської після 2022 р. та політична інтерпретація мовного вибору	Підсилення української ідентичності, нові наративи в публічному просторі; соціальні медіа як інструмент мовної політики «знизу»

Джерело: систематизовано автором на основі (1-4)

Аналіз інформації, представленої у таблиці, дає підстави стверджувати, що мовні трансформації сучасного українського суспільства мають комплексний характер і зумовлені взаємодією інституційних, соціокультурних, технологічних та політичних чинників. Насамперед, наведена інформація демонструє, що мовні зміни вже не обмежуються лише внутрішньою еволюцією мовної системи, а формуються під впливом ширших суспільних процесів: державної політики, цифровізації комунікації, війни і глобалізаційних контактів.

Наведена інформація показує, що мовні зміни в Україні не виникають спонтанно, а є прямою реакцією на конкретні суспільні процеси. Найпомітніший чинник – державна мовна політика, яка через закон 2019 року, мовні квоти і вимогу використання української у сфері послуг фактично розширила її

присутність у публічному просторі: на телебаченні, у державних установах, у сфері обслуговування. Водночас ці зміни не відбуваються однаково швидко у повсякденному мовленні, що пояснюється тривалим впливом русифікації і звичкою частини населення використовувати змішані форми мовлення. Тому поширення суржику або поступовий перехід із російської на українську часто виступає проміжним етапом мовної адаптації.

Водночас помітно, що значний вплив на мовні процеси має цифрове середовище. Соціальні мережі й онлайн-комунікація створили нові мовні звички, у яких поєднуються українські слова, англіцизми та короткі емоційні формули. Такі слова, як «стрім», «лайк», «хайп» чи «репост», уже стали звичними для молодшого покоління і, найімовірніше, залишаться в мовленні як частина повсякденної комунікації. Крім того, війна спричинила появу цілої групи нових слів: «кіборги», «байрактарити», «рашизм», які швидко закріпилися у медіа і суспільних дискусіях. Частина цієї лексики може з часом втратити актуальність, але окремі слова, очевидно, залишаться як мовні свідчення історичного періоду, подібно до того, як у мові закріплювалися назви подій або явищ минулих епох.

Отже, подальший розвиток української мови відбуватиметься у двох взаємопов'язаних напрямках: з одного боку через зміцнення її ролі як державної та суспільно об'єднавчої мови, а з іншого через природне оновлення словникового складу під впливом цифрової культури, міжнародних контактів і сучасних історичних подій. Саме ця комбінація інституційних і соціальних чинників визначатиме мовний ландшафт українського суспільства у найближчі роки.

Література

1. Книш, Т. В., Близнюк, Л. М., & Козак, А. В. (2024). Вплив мовленнєвого спілкування в інтернеті на мовно-культурні аспекти сучасного суспільства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 35(74), 1(1), 20–26. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.1.1/04>
2. Малінська, Г. Д., & Горбань, Г. М. (2025). Мовна політика в Україні: сучасні виклики та перспективи розвитку української мови в багатомовному середовищі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 36(75), 1, Part 1. <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.1/10>
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України № 2704-VIII. (2019). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
4. Холод, І. В., & Калініченко, Т. М. (2024). Вплив цифрових технологій

МЕДІАДИСКУРС ЯК МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПТУ СВОБОДА / FREIHEIT: УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ КОНТЕКСТ

Арина Фрумкіна
Міжнародний університет

Медіадискурс посідає центральне місце в сучасному комунікативному просторі, формуючи когнітивні моделі осмислення соціальної реальності та впливаючи на структурування концептуального досвіду суспільства. У цьому контексті концепт як ключова одиниця когнітивної лінгвістики набуває особливої ваги, оскільки медіатексти виступають динамічним каналом його актуалізації, закріплення й трансформації.

Проблема репрезентації концепту СВОБОДА / FREIHEIT особливо загострюється в умовах соціальних змін 2022–2025 рр., коли медіапростір не лише фіксує цінність свободи, а й активно переосмислює її, наділяючи новими екзистенційними та політичними смислами. Концепт розглядається як ментальна структура, що концентрує знання, оцінки й культурні асоціації та реалізується в медіадискурсі через мовні маркери, дискурсивні стратегії й наративні моделі.

Його актуалізація забезпечується комплексом когнітивно-дискурсивних механізмів, зокрема метафоризацією, фреймуванням, інтерпретаційними стратегіями та емоційно-оцінною лексикою. *Метафоричні моделі* (війна як хвороба, держава як дім), *фрейми* конфлікту чи надії, *опозиції* «ми – вони» та *оцінні маркери* на кшталт «доленосний» або «катастрофічний» задають інтерпретаційні рамки й формують ціннісний потенціал медіатекстів.

Концепт СВОБОДА в медіадискурсі є ключовою ціннісною константою, проте його змістова структура залишається динамічною та залежною від політичного й культурного контекстів. Медіапростір не лише відтворює традиційні значення свободи, а й модифікує їх, зміщуючи смислові акценти відповідно до суспільних трансформацій. У цьому сенсі еволюція концепту відображає ширші когнітивні процеси переосмислення базових соціальних категорій.

У німецькомовному та загальноєвропейському медіапросторі, зокрема на платформах *DW*, *Tagesschau*, *Süddeutsche Zeitung* та *Der Spiegel*, концепт СВОБОДА / FREIHEIT репрезентується як стабільна, але багатовимірна категорія, тісно пов'язана з європейською політичною традицією та демократичними практиками. На відміну від британсько-американського

ліберально-індивідуалістичного акценту на особистій автономії, у німецькому дискурсі свобода інтерпретується переважно через призму спільної відповідальності, громадянської зрілості та участі в публічному житті, що відповідає республіканській традиції. Такий підхід спирається на спадщину європейської політичної думки – від античної ідеї *res publica* до філософських концепцій XX століття.

Німецькомовний медіадискурс цілеспрямовано підкреслює, що свобода не може існувати поза межами політичної спільноти, адже її реалізація залежить від участі громадян у процесах ухвалення рішень, підтримки інституцій та дотримання законодавства. У цьому контексті свобода сприймається не як абсолютне «звільнення від», а як свобода для участі: свобода висловлювати позицію, брати участь у виборах, ініціювати суспільні зміни та здійснювати громадський контроль. Зазначений підхід чітко проявляється у матеріалах DW, де наголошується, що «*Freiheit bedeutet nicht nur Rechte zu genießen, sondern Verantwortung zu übernehmen – vor allem durch die Teilnahme an demokratischen Wahlen*» (DW, 12.09.2023), підкреслюючи нерозривний зв'язок свободи та громадянської активності. Подібну логіку відтворює й Tagesschau, у якому свобода тлумачиться крізь призму суспільної відповідальності: «*Individuelle Freiheit endet dort, wo sie das Gemeinwohl gefährdet*» (Tagesschau, 04.11.2022). Це трактування підтримують і публікації Süddeutsche Zeitung, де зазначається, що свобода втрачає свій сенс без політичної участі: «*Ohne politisches Engagement verliert Freiheit ihren Sinn*» (Süddeutsche Zeitung, 17.08.2023). У Der Spiegel свобода постає як функція стійкості демократичних інституцій: «*Freiheit kann nur dort gedeihen, wo Institutionen stark sind und von der Bevölkerung getragen werden*» (Der Spiegel, 29.03.2023). Сукупність цих медіапрактик демонструє, що у німецькомовному дискурсі свобода послідовно репрезентується як політико-етична категорія, що одночасно означає право й обов'язок, а також підкреслює, що демократичні механізми функціонують лише за умови активного залучення громадян.

Сучасний німецькомовний дискурс також підсилює ідею про те, що свобода не є гарантованою чи статичною категорією, а потребує постійної підтримки, оновлення й захисту. У матеріалах DW регулярно акцентується на тому, що свобода можлива лише за наявності функціональної правової держави (*Rechtsstaat*), підзвітності влади та прозорих демократичних процедур. У публікації DW від 15.03.2023 прямо зазначено: «*Freiheit kann nur bestehen, wenn der Rechtsstaat stark bleibt und politische Macht kontrolliert wird*», що підкреслює необхідність інституційної рівноваги та підзвітності. Аналогічні акценти простежуються в Tagesschau, де у матеріалі від 22.01.2024 наголошується: «*Demokratische Freiheit verlangt ständige Pflege – durch Transparenz, Kontrolle und unabhängige Justiz*», що фактично відтворює принципи німецької правової

традиції.

Таке розуміння безпосередньо співвідноситься з теоріями комунікативної раціональності Ю. Габермаса, який наголошує, що свобода забезпечується через практики дискусії, консенсусу та інституційної легітимації [14]. Саме тому у німецькомовних медіа свобода послідовно пов'язується з якістю суспільного діалогу та довірою до політичних інститутів. Наприклад, *Süddeutsche Zeitung* у статті від 10.05.2023 акцентує: «*Ohne offene Debatte und überprüfbare Entscheidungen verliert Freiheit ihre demokratische Basis*», що відображає габермасівську концепцію публічної сфери.

У *Der Spiegel* дискурс щодо свободи часто подається через призму загроз правовій державі та необхідності її захисту. У випуску від 02.09.2023 редакція підкреслює: «*Freiheit ist verletzlich – sie braucht unabhängige Gerichte und eine aktive Zivilgesellschaft, die Missbrauch der Macht verhindert*». Свобода в німецькомовних медіа нерозривно пов'язана з верховенством права, незалежністю судової влади, політичною відповідальністю та етичними стандартами публічного спілкування. Сукупність таких дискурсивних маркерів створює образ свободи як динамічного процесу, що потребує постійного оновлення, захисту й активної участі громадян.

Дискурсивні практики *Tagesschau* демонструють виразну тенденцію до нормативного фреймування свободи, коли вона репрезентується як організована форма політичної взаємодії, що ґрунтується на дотриманні законодавства, участі громадян у виборчих процесах, прозорості політичної комунікації та солідарності з вразливими групами населення. У сюжеті *Tagesschau* від 12.06.2023 прямо зазначено: «*Freiheit bedeutet Verantwortung – ohne Beteiligung an demokratischen Entscheidungen verliert sie ihren Inhalt*», що підкреслює нерозривний зв'язок між свободою та громадянською участю. У матеріалі від 04.11.2023 *Tagesschau* також наголошує, що свобода не може існувати у відриві від суспільного блага: «*Individuelle Freiheit endet dort, wo die Sicherheit der Gemeinschaft gefährdet wird*». У такий спосіб канал систематично вибудовує нормативний фрейм, у якому свобода постає не лише як право, але і як обов'язок діяти відповідально в межах демократичних процедур.

Подібний дискурсивний вектор спостерігається й у *DW*, де у статті від 21.08.2023 підкреслюється, що свобода в умовах сучасних демократичних суспільств неможлива без прозорих механізмів політичної комунікації: «*Transparente Institutionen sind Voraussetzung dafür, dass Freiheit nicht missbraucht wird*».

У німецькомовному медіадискурсі концепт СВОБОДА / FREIHEIT функціонує у складній взаємодії індивідуального та колективного, правового та морального, політичного та етичного. Його зміст не зводиться до абстрактної ідеї автономії, а набуває значення **практичного політичного інструмента**, що забезпечує стійкість демократичних інституцій і визначає якість громадянської

культури. На цьому тлі свобода постає не лише як стан, а як динамічний процес, що безперервно відтворюється у взаємодії суспільства, держави та медіа.

В українському медіадискурсі концепт СВОБОДА після 2022 року зазнав масштабної смислової трансформації, яка значною мірою зумовлена війною, зміною ієрархії цінностей та конструюванням нової колективної ідентичності. Якщо до 2022 року свобода найчастіше осмислювалася як політична, громадянська або ціннісна категорія, то у період повномасштабного вторгнення її значення змістилося у бік **екзистенційно-національного виміру**, де свобода виступає передусім як право на існування, самовизначення, гідність і безпеку. У таких українських медіа, як *Українська правда*, *Суспільне*, *НВ*, свобода дедалі частіше репрезентується як **категорія виживання**, як ресурс мобілізації та як символічна основа спротиву.

У медіатекстах спостерігається виразне посилення поєднання індивідуального та колективного аспектів свободи. З одного боку, свобода постає як внутрішня властивість суб'єкта, його здатність зберігати гідність, діяти автономно та приймати власні рішення навіть у кризових умовах. У публікації «Української правди» від 18.03.2023 зазначено: *«Свобода починається з особистого вибору – не мовчати, не піддаватися страху, не зраджувати власним принципам»*, що підкреслює індивідуально-психологічний вимір концепту. Схожа тенденція простежується й у матеріалі НВ від 07.05.2024, де автор наголошує: *«Бути вільним – означає залишатися собою, навіть коли навколо хаос і невизначеність»*. Такі приклади формують фрейм свободи як внутрішнього ресурсу стійкості, моральної позиції та особистісної автономії.

З іншого боку, свобода у медіадискурсі дедалі частіше постає як національно-політичний символ, що репрезентує право держави на суверенітет, територіальну цілісність, європейське майбутнє та безпеку. У Суспільному 14.02.2023 у матеріалі про міжнародну підтримку України зазначено: *«Свобода – це не лише особисте право, це право країни на майбутнє без окупації та диктату»*. У НВ у матеріалі від 22.08.2024 підкреслюється зв'язок свободи з європейським цивілізаційним вибором: *«Українська свобода сьогодні – це свобода бути в Європі, серед суспільств, які поділяють наші цінності»*.

Особливо показовою є лексична репрезентація свободи в українських медіа, де вона систематично супроводжується емоційними інтенсифікаторами, такими як «непохитна», «незламна», «безумовна», «засаднича»,

«екзистенційна». Такі епітети формують підсилений оцінний контур концепту, задаючи виразний аксіологічний фрейм героїчності та колективної стійкості. У матеріалах «Української правди» (03.04.2023) свобода описується як *«незламна основа нашого спільного вибору бути вільними»*; НВ у статті від 18.09.2023 називає її *«непохитною цінністю, що тримає країну в момент найбільших випробувань»*; на Суспільному (11.08.2023) свобода постає як *«екзистенційна*

необхідність, за яку платять щодня».

Таке стабільне поєднання свободи з підсиленими емоційними характеристиками формує потужний образний і соціокультурний горизонт, у межах якого концепт набуває не лише політичного, а й глибоко символічного значення. Він стає ресурсом колективної згуртованості в умовах війни, виконуючи роль ключового маркера національної ідентичності та моральної легітимності спротиву.

Водночас еволюція концепту свободи в українському медіадискурсі після 2022 року тісно переплітається з процесами колективного переживання травми та формуванням нової пам'яттєвої культури. В періоди кризи суспільства переосмислюють засадничі цінності, і концепти свободи, гідності та солідарності стають ядром культурної пам'яті. Українські медіа чітко демонструють цей процес: у «Українській правді» (12.03.2023) свобода постає як *«пам'ять про тих, хто обрав бути вільним ціною життя»*; Суспільне у матеріалі від 28.08.2023 підкреслює її як *«моральну основу національного досвіду війни»*; НВ у статті від 15.01.2024 визначає її як *«цінність, що об'єднує минуле, теперішнє і майбутнє спротиву»*. У такий спосіб медіадискурс перетворює свободу на консолідуючий символ, який інтегрує індивідуальні та колективні переживання у спільний культурний наратив і формує моральний імператив політичних рішень.

Додатково українські медіа активно використовують метафоричні моделі, які зближують свободу з категоріями боротьби, світла, життя, дому та майбутнього. У НВ (09.05.2023) – як *«дім, який ми будемо попри руйнування»*; на Суспільному (17.10.2023) – як *«подих життя, що тримає суспільство у стані стійкості»*. Такі метафори відтворюють напруження між загрозою знищення та прагненням відновлення і повністю узгоджуються з теорією когнітивної метафори Лакоффа і Джонсона [16], яка пояснює, що в умовах екзистенційної кризи ціннісні концепти посилюються, набуваючи емоційно насичених і глибоко символічних репрезентацій.

Концепт СВОБОДА / FREIHEIT у німецько- та україномовному медіадискурсі постає як багатовимірна когнітивна структура з правовими, політичними, етичними й символічними значеннями. У німецьких медіа свобода репрезентується передусім як категорія громадянської відповідальності, верховенства права та участі в демократичних процедурах. В українському дискурсі після 2022 року домінує екзистенційно-національний вимір: свобода осмислюється як умова виживання, символ опору й основа колективної ідентичності, що активно маркується емоційно-оцінними засобами. Попри спільне трактування свободи як базової цінності, у німецькому дискурсі переважає нормативно-правовий акцент, тоді як в українському — екзистенційно-ціннісний, що зумовлено різним історичним і соціально-політичним контекстом.

Джерела

1. НВ (Новое Время): офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://nv.ua> (дата звернення: 20.01.2026).
2. Суспільне Новини: офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://suspilne.media> (дата звернення: 20.01.2026).
3. Українська правда: офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua> (дата звернення: 20.01.2026).
4. Der Spiegel: офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.spiegel.de> (дата звернення: 20.01.2026).
5. Deutsche Welle (DW): офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.dw.com> (дата звернення: 20.01.2026).
6. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge, MA : MIT Press, 1996.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. 2nd ed. Chicago : The University of Chicago Press, 2003.
8. Süddeutsche Zeitung: офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.sueddeutsche.de> (дата звернення: 20.01.2026).
9. Tagesschau: офіційний сайт. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.tagesschau.de> (дата звернення: 20.01.2026).

ДИСКУРСИВНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТОТВОРЕННЯ

Мирослава Мамич

Національний університет «Одеська юридична академія»

У сучасному мовознавстві правовий текст розглядають як складний інституційний феномен, у якому поєднуються мовні, когнітивні та прагматичні параметри юридичної комунікації. Зростання ролі права в суспільному житті, інтенсивна нормотворча діяльність, а також потреба забезпечення зрозумілості нормативних актів зумовлюють підвищену увагу дослідників до проблем юридичного текстотворення.

Актуальність дослідження посилюється тим, що сучасний юридичний дискурс функціонує в умовах міждискурсивної взаємодії та цифровізації правової комунікації. Це зумовлює потребу комплексного аналізу як дискурсивних, так і стилістичних параметрів юридичного тексту.

Попри значну кількість досліджень у галузі юридичної лінгвістики (10; 8; 2; 1; 7), низка аспектів текстотворення залишається дискусійною. Зокрема,

потребують уточнення механізми взаємодії комунікативної інтенції правового документа зі стилістичними засобами її реалізації, а також співвідношення нормативності й зрозумілості юридичних формулювань.

Метою статті є аналіз дискурсивних та стилістичних параметрів юридичного текстотворення. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: з'ясувати теоретичні засади дослідження юридичного дискурсу; окреслити ключові дискурсивні характеристики правового тексту; визначити провідні стилістичні маркери юридичного мовлення; встановити особливості їх взаємодії у процесі текстотворення.

Об'єктом дослідження є юридичний текст як різновид інституційного дискурсу, предметом – дискурсивні та стилістичні параметри його організації. Матеріалом слугують тексти нормативно-правових актів України і юридичних документів. У роботі використано методи дискурсивного аналізу, лінгвостилістичного опису, контекстуально-інтерпретаційний та елементи кількісного аналізу.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному поєднанні дискурсивного та стилістичного підходів щодо аналізу юридичного текстотворення й уточненні системи релевантних параметрів правничого тексту. Теоретичне значення роботи пов'язане з поглибленням уявлень про мовну організацію юридичного дискурсу, практичне – з можливістю використання результатів у нормотворчій діяльності, юридичному редагуванні та викладанні фахових дисциплін.

У межах інституційної комунікації правовий текст виконує не лише інформативну, а й регулятивну функцію, що зумовлює підвищені вимоги до його мовної організації. Саме регулятивна функція безпосередньо впливає на стандартизованість мовних засобів юридичного тексту, його клішованість і формалізованість. У функціонально-стилістичній парадигмі юридичний текст традиційно співвідносять з офіційно-діловим стилем, однак сучасні дослідження засвідчують потребу його ширшого – дискурсивного – осмислення. На думку Олени Селіванової, текстотворення слід розуміти як «процес вербалізації комунікативного наміру, що реалізується через систему мовних і позамовних чинників» (9, с. 411). У юридичній сфері цей процес ускладнюється необхідністю забезпечення нормативної сили висловлення.

Методологічно важливим є також прагматичний підхід до правового тексту. Ефективність юридичного документа визначається не лише формальною правильністю, а й комунікативною адекватністю, бо правничий текст має бути зорієнтований на прогнозовану інтерпретацію адресатом. Це положення зумовлює необхідність урахування адресатного чинника, пресупозицій та прагматичних стратегій у процесі юридичного текстотворення.

Окрему методологічну вагу має категорія жанру юридичного тексту. У

межах сучасної дискурсології жанр розглядають як модель комунікативної поведінки, що задає структурні та стилістичні параметри тексту. Відтак аналіз юридичного текстотворення неможливий без урахування жанрової диференціації правових документів.

Таким чином, теоретико-методологічні засади дослідження юридичного текстотворення ґрунтуються на інтеграції дискурсивного, функціонально-стилістичного та прагматичного підходів. Такий комплексний ракурс дає змогу виявити системні зв'язки між комунікативною інтенцією правового акта та мовними механізмами її реалізації, що й становить підґрунтя подальшого аналізу дискурсивних і стилістичних параметрів юридичного тексту.

Юридичний текст як різновид інституційного дискурсу характеризується чітко визначеною комунікативною метою, статусно зумовленою роллю учасників та високим рівнем нормативної регламентованості. У правничій комунікації дискурсивні параметри виявляються насамперед через інтенційність тексту, його адресованість, інституційність та інтертекстуальність.

Однією з базових ознак юридичного тексту є його регулятивна інтенція – правові документи спрямовані на встановлення, зміну або припинення правових відносин. Це можна простежити в нормах, наприклад, Цивільного кодексу України (6): *Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення...* (ст. 16); *Договір є обов'язковим для виконання сторонами* (ст. 629); *Кредитор повинен пред'явити вимогу до основного боржника* (ст. 619); *Одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони... певну дію...* (ст. 509). Наведені приклади демонструють типовий для юридичного дискурсу прескриптивний характер висловлення, який реалізується через модальні дієслова *має право, повинен, зобов'язаний*.

Дискурсивно значущим параметром є також адресантно-адресатна організація правового тексту. Адресантом у більшості випадків виступає інституція державної влади, тоді як адресат має узагальнений, масовий характер. Це пояснює переважання безособових і узагальнено-особових конструкцій у правових текстах. Показовою є норма Конституції України (4): *Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України...* (ст. 68). Використання узагальнювального займенника *кожен* формує універсального адресата і водночас підсилює імперативність правової норми.

Важливим дискурсивним параметром виступає інституційність юридичного тексту, що зумовлює його формалізованість і стандартизованість. Частіш за все ця ознака проявляється через типові мовні формули (*зобов'язання має виконуватися; особа має право; боржник зобов'язаний*), реквізитну структуру (чітка типова побудова законодавчих актів) та послідовну логіко-семантичну організацію, що зазвичай досягається послідовністю умова – правовий наслідок (*Якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений...*

кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час (6, ст.530)).

Не менш значущою є інтертекстуальність правового дискурсу. Юридичні тексти функціонують у щільній мережі взаємних посилань, що забезпечує системність права. Наприклад, у Кримінальному кодексі України регулярно використовуються відсилкові конструкції типу: *...якщо інше не передбачено законом (5, ст. 11)*. Такі формули сигналізують про включеність конкретної норми в ширший нормативний контекст.

Прагматичний вимір юридичного тексту пов'язаний із забезпеченням однозначної інтерпретації. У цьому аспекті показовими є дефінітивні норми. Дефінітивні конструкції виконують метамовну функцію й мінімізують можливість різночитань.

Отже, дискурсивні параметри юридичного тексту – інтенційність, адресованість, інституційність, інтертекстуальність і прагматична спрямованість на однозначність – формують його комунікативну специфіку. Їхня взаємодія забезпечує нормативну силу правового висловлення та визначає вибір відповідних стилістичних засобів, що потребує подальшого аналізу.

Стилістична організація юридичного тексту зумовлена його інституційною природою та регулятивною функцією. Вона виявляється через систему лексичних, морфологічних і синтаксичних засобів, покликаних забезпечити точність, однозначність і формалізованість правової норми.

Передусім юридичний текст характеризується термінологічною насиченістю та стандартизованістю лексики. У правових актах активно функціонують спеціальні юридичні терміни, що мають чітко окреслене значення в межах правової системи. Так, у Цивільному кодексі України зафіксовано: *Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (6, ст. 202)*. Наведена дефініція демонструє типовий для юридичного стилю спосіб номінації через родо-видову конструкцію, що забезпечує точність тлумачення.

Важливою стилістичною рисою є клішованість викладу. Юридичні тексти тяжіють до відтворюваних мовних моделей, які уніфікують правове мовлення. Показовою є формула з Конституції України: *Права і свободи людини і громадянина захищаються судом (4, ст. 55)*. Тут спостерігаємо типовий пасивний виклад, що підкреслює безособовість правової норми та її загальнообов'язковий характер.

На морфологічному рівні юридичне текстотворення відзначається перевагою іменникових конструкцій та віддієслівних іменників, які забезпечують номінативність і логічну компактність викладу. Наприклад, у Кримінальному кодексі України вжито формулу: *Кримінальне правопорушення є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння... (5, ст. 11)*. Концентрація абстрактних іменників (*правопорушення, діяння*) сприяє

узагальненості правової норми.

Синтаксична організація юридичних текстів характеризується ускладненими конструкціями, багатокомпонентними реченнями та чіткою логіко-семантичною членованістю. Так, у Господарському кодексі України зазначено: *Суб'єкти господарювання повинні здійснювати господарську діяльність відповідно до вимог законодавства...* (3, ст. 6). У цьому прикладі імперативність поєднується з обставинним поширенням, що деталізує умови виконання норми.

Однією з домінант юридичного стилю є безособовість та імперативність викладу. Вони забезпечують об'єктивованість правової норми та її відсторонення від конкретного мовця. Це добре ілюструє норма Конституції України: *Захист суверенітету і територіальної цілісності України... є справою всього Українського народу* (4, ст. 17). Як бачимо, формально-узагальнений характер висловлення підсилює нормативний ефект.

Цікаво, що для юридичного текстотворення характерне поєднання як мовної економії, так і надмірності. З одного боку, законодавець прагне до лаконічності формулювань, з іншого – до їх максимальної однозначності через уточнювальні елементи. Так, типова для юридичних текстів застережна формула *якщо інше не встановлено договором або законом* як розширює інтерпретаційне поле норми, так і прагне запобігати колізіям.

Таким чином, у юридичному текстотворенні дискурсивні та стилістичні параметри перебувають у тісній взаємодії, формуючи цілісну комунікативно-нормативну систему. Передусім взаємодія цих параметрів простежується у співвідношенні регулятивної інтенції та імперативної стилістики. Порушення цієї рівноваги може призводити до зниження зрозумілості або нормативної чіткості правового тексту.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в корпусному аналізі юридичних текстів, вивченні впливу цифровізації на правниче текстотворення, а також у розробленні рекомендацій щодо підвищення комунікативної прозорості сучасних нормативно-правових актів.

Література

1. Ажнюк, Б. (2016). Лінгвістична експертиза як науково-дослідний жанр. *Криміналістика і судова експертиза*, (61), 550–558.
2. Артикуца, Н. В. (2004). *Мова права і юридична термінологія* (2-ге вид., змін. і доп.). Київ, Україна.
3. Верховна Рада України. (2003). *Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. Відомості Верховної Ради України*, (18–22).
4. Верховна Рада України. (1996). *Конституція України: Закон*

України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, (30).

5. Верховна Рада України. (2001). *Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України, (25–26).*

6. Верховна Рада України. (2003). *Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України, (40–44).*

7. Зайцева, М., & Лапко, І. (2018). Ознаки персуазивності та сугестії в юридичному дискурсі. *Psycholinguistics. Психолінгвістика*. Серія: Філологія, 23(2), 81–93.

8. Мамич, М. В., & Шевченко-Бітенська, О. В. (2021). Семантична структура терміна «дитина» в законодавчих текстах і професійна компетентність студентів-правників: асоціативно-семантичний аспект. *Studia z filologii slowianskiej*, 56, 12–20.

9. Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава, Україна: Довкілля-К.

10. Шевченко, Л., & Сизонов, Д. (2022). Юрислінгвістика в епіцентрі західної науки: проблеми і перспективи. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, (44), 28–47.

ВПЛИВ МОВИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА СТИЛІСТИКУ ТА ПРАГМАТИКУ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Крістіна Федоренко

Міжнародний університет

У ХХІ столітті цифрова комунікація стала провідним середовищем функціонування англійської мови. Платформи на кшталт *Facebook*, *Instagram*, *TikTok* та *X* (раніше *Twitter*) формують нові мовні практики, що активно впливають на лексичний склад, граматичні структури, прагматику та стилістичні особливості сучасної англійської мови. Соціальні мережі не лише відображають мовні зміни, а й виступають каталізатором мовної еволюції, сприяючи швидкому поширенню неологізмів, трансформації мовних норм та формуванню нових жанрів онлайн-дискурсу.

Ці процеси безпосередньо впливають і на рекламний дискурс, який у цифровому середовищі зазнає суттєвих стилістичних та прагматичних трансформацій. Сучасна англійська реклама в соціальних мережах активно

інтегрує неологізми, сленг, меметичні конструкції, хештеги та емодзі, адаптуючись до комунікативних стратегій онлайн-спільнот. Рекламні тексти дедалі частіше імітують неформальний стиль користувацького мовлення, що сприяє створенню ефекту автентичності, близькості до аудиторії та підвищенню рівня залученості.

Однією з найпомітніших ознак такого впливу є активне використання нових словотвірних моделей у рекламних повідомленнях. Лексеми на зразок *doomscrolling*, *staycation*, *crowdfunding*, а також одиниці цифрової культури (*hashtag*, *influencer*, *viral*) активно функціонують не лише в повсякденній комунікації, а й у рекламних кампаніях брендів. Мова соціальних мереж стає важливим чинником оновлення стилістичних засобів і прагматичних стратегій англomовного рекламного дискурсу, зумовлюючи його динамічність, гібридність та орієнтацію на інтерактивність

Нові слова виникають шляхом словоскладання (*doomscrolling*, *staycation*, *crowdfunding*), афіксації (*unfollow*, *repost*, *emojify*), конверсії (*to friend*, *to google*, *to blacklist*) та аббревіації (*LOL*, *FOMO*, *DM*). Окрему групу становлять слова, пов'язані з цифровою культурою: *hashtag*, *influencer*, *selfie*, *viral*. Багато з них були включені до авторитетних словників, зокрема Cambridge English Dictionary та Oxford English Dictionary, що засвідчує їхнє закріплення у мовній системі.

Ілюстративним прикладом словотвірної активності в соціальних мережах є висловлювання «*I've been doomscrolling for 2 hours and now I need a break*», поширене в мережі X. Лексема *doomscrolling* утворена шляхом словоскладання (*doom* + *scrolling*) і позначає тривале, часто неконтрольоване переглядання негативних новин у стрічці соціальних медіа. Її семантика відображає специфіку цифрового інформаційного середовища та водночас демонструє продуктивність англійської словотвірної моделі композитів у сучасному онлайн-дискурсі.

Іншим показовим прикладом є формула «*POV: you just finished your exam and you're officially in your 'main character era'*», типова для дописів в Instagram і TikTok. У цьому випадку спостерігається використання аббревіатури *POV* (*point of view*), яка функціонує як дискурсивний маркер перспективи сприйняття, а також виразу *main character era*, що репрезентує актуальний культурний тренд самопрезентації, у межах якого суб'єкт конструює себе як центральну фігуру власного життєвого наративу. Подібні конструкції свідчать про інтертекстуальність і меметичність цифрового дискурсу, а також про його орієнтацію на креативну гру з мовними та культурними шаблонами.

Соціальні мережі істотно трансформують механізми мовотворення, сприяючи його демократизації та децентралізації. Якщо в традиційній мовній системі процес номінації був пов'язаний переважно з інституційними центрами мовної кодифікації, то в цифровому середовищі ініціаторами нових лексичних одиниць виступають самі користувачі. Масовість і швидкість онлайн-

комунікації забезпечують оперативне поширення інновацій, що дозволяє новим одиницям упродовж короткого часу переходити від ситуативного вживання до стабільної мовної практики. Таким чином, соціальні мережі функціонують як середовище колективного мовотворення, у межах якого формуються нові моделі словотвору, переосмислюються значення наявних лексем та актуалізуються прагматичні ресурси мови. Подібні процеси розглядаються в межах цифрової соціолінгвістики як прояв *participatory culture* та *user-generated discourse* (2, с.3-18; 8, с.8-42).

Графічні та орфографічні особливості мовлення в соціальних мережах зумовлені насамперед прагненням до економії мовних засобів і підвищення швидкості комунікації. У цифровому дискурсі спостерігається систематичне зниження формальної нормативності, що виявляється у відмові від великих літер, скороченні або повному ігноруванні розділових знаків, а також у використанні спрощених графічних форм. Такі явища не є випадковими порушеннями орфографічних норм, а становлять стійку тенденцію до стилістичної маркованості, яка сигналізує неформальність, близькість і спонтанність комунікації. Відсутність великої літери на початку речення або мінімалізація пунктуації створюють ефект усного мовлення, зафіксованого в письмовій формі, що свідчить про гібридизацію комунікативних кодів (3, с.18-23; 7, с.1-25).

Суттєвим компонентом графічної організації тексту є скорочення, які виконують функцію компресії мовного матеріалу та водночас слугують маркером групової ідентичності. Форми на зразок *u*, *tho*, *pls* репрезентують прагнення до швидкої передачі інформації в умовах обмеженого часу й уваги адресата. Подібні скорочення поступово набувають конвенційного характеру в межах цифрового середовища, що свідчить про формування нових орфографічних практик та *emergence of netspeak* як окремого різновиду мовлення (3, с.7-15).

Особливого значення в мовленні соціальних мереж набувають емодзі, які виконують роль паралінгвістичних засобів, компенсуючи відсутність невербальних компонентів комунікації. Вони уточнюють емоційну тональність висловлювання, підсилюють оцінний потенціал повідомлення та сприяють уникненню прагматичної неоднозначності. У цьому сенсі емодзі функціонують як інтегрований елемент письмового дискурсу, що поєднує вербальні й візуальні коди та виступає інструментом емоційного моделювання висловлювання (4, с.17-24; 5, с.50-55).

Важливим інструментом організації цифрового тексту є також хештеги, які поєднують тематичну, категоризаційну та прагматичну функції. Вони структурують інформаційний простір, забезпечують видимість контенту та одночасно виконують роль засобу самопрезентації й емоційного акцентування.

Хештег перетворюється на специфічну дискурсивну одиницю, що виходить за межі традиційної лексеми, адже він інтегрує функції метаданих і смислового маркера, формуючи нові механізми індексації та інтертекстуальності (9, с.1-10)

Онлайн-дискурс дедалі виразніше набуває рис спонтанного усного мовлення, яке фіксується в письмовій формі, що зумовлює специфічні граматичні та синтаксичні трансформації. Цифрова комунікація орієнтована на швидкість реакції, інтерактивність і мінімізацію мовних зусиль, тому синтаксична організація висловлювань часто характеризується спрощенням структур, уживанням неповних або еліптичних речень, фрагментарністю та тенденцією до лінійності викладу. У таких текстах спостерігається активне використання коротких імперативних форм, що підсилюють прагматичну спрямованість повідомлення та стимулюють адресата до негайної дії, особливо в межах рекламного або промоційного контенту.

Крім того, у цифровому дискурсі фіксуються випадки відхилення від традиційних норм узгодження, що зумовлено як темпом комунікації, так і прагненням до експресивності та стилістичної маркованості. Подібні явища не слід трактувати як ознаки деградації мовної системи, оскільки вони відображають процес її адаптації до нових технологічних і соціокультурних умов. Дослідники цифрової лінгвістики підкреслюють, що інтернет-комунікація формує особливий тип письмового мовлення, який поєднує характеристики усного спілкування, інтерперсональної взаємодії та мультимодальності (3, с.110-118; 7, с.1-25). Таким чином, англійська мова демонструє високий рівень гнучкості, пристосовуючись до швидкого темпу цифрової взаємодії та нових форматів комунікативної поведінки.

Соціальні мережі водночас виступають простором конструювання мовних спільнот і формування нових ідентичностей. Молодіжний сленг, гендерно маркована лексика, меметичні шаблони й інтертекстуальні формули стають засобами самопрезентації та групової солідарності. Цифрове середовище стимулює виникнення мережових спільнот, у межах яких мовні норми виробляються колективно та функціонують як маркери приналежності до певної культурної чи соціальної групи (8, с.205-230; 2, с.12-16).

Соціальні мережі є потужним чинником розвитку сучасної англійської мови, зумовлюючи її лексичні, стилістичні та прагматичні трансформації. Цифрова комунікація сприяє демократизації мовотворення, активному поширенню неологізмів і формуванню нових дискурсивних практик.

Ці зміни безпосередньо впливають на англomовний рекламний дискурс, який інтегрує сленг, меметичні конструкції, скорочення, емодзі та хештеги, адаптуючись до комунікативних стратегій онлайн-спільнот. Імітація неформального стилю підвищує автентичність і залученість аудиторії.

Графічні та синтаксичні особливості цифрового мовлення свідчать не про

деградацію, а про адаптацію мовної системи до нових умов. У результаті формується динамічний комунікативний простір, у якому англійська мова функціонує як глобальний інструмент взаємодії, зберігаючи здатність до інновацій та культурної адаптації.

Література

1. Фрумкіна, А. (2017). Звучні тексти ЗМІ у фоностилестичному варіюванні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*, 2(38), 36–40.
2. Androutsopoulos, J. (2014). Computer-mediated communication and linguistic landscapes. *Journal of Sociolinguistics*, 18(4), 483–502.
3. Crystal, D. (2011). *Internet linguistics: A student guide*. Routledge.
4. Danesi, M. (2016). *The semiotics of emoji: The rise of visual language in the age of the Internet*. Bloomsbury Academic.
5. Evans, V. (2017). *The emoji code: The linguistics behind smiley faces and scaredy cats*. Picador.
6. Frumkina, A. (2017). Bundesdeutscher massenmedialer Diskurs aus phonostilistischer Sicht. *Одеський лінгвістичний вісник*, 10(1), 121–124.
7. Herring, S. C. (2013). Discourse in web 2.0: Familiar, reconfigured, and emergent. In D. Tannen & A. M. Trester (Eds.), *Discourse 2.0: Language and new media* (pp. 1–25). Georgetown University Press.
8. Tagliamonte, S. A. (2016). *Teen talk: The language of adolescents*. Cambridge University Press.
9. Zappavigna, M. (2012). *Discourse of Twitter and social media: How we use language to create affiliation on the web*. Continuum.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.

Андрій Горліченко, Арина Фрумкіна

Міжнародний університет

Сучасні процеси глобалізації, академічної мобільності, міжнародної співпраці та професійної інтеграції зумовлюють зростання ролі міжкультурної комунікації у підготовці фахівців різних галузей. У цих умовах здатність до ефективної іншомовної та міжкультурної взаємодії перестає бути додатковою компетентністю і набуває статусу ключової професійної якості. Водночас аналіз педагогічної теорії та освітньої практики свідчить про фрагментарність підходів

до формування готовності здобувачів вищої освіти до міжкультурної комунікації та відсутність цілісних моделей її системного розвитку.

Готовність до міжкультурної комунікації в сучасному науковому дискурсі розглядається як складне інтегративне утворення, що поєднує когнітивні, діяльнісні, мотиваційні та рефлексивні характеристики особистості. Вона не зводиться лише до володіння іноземною мовою як системою граматичних і лексичних знань, а передбачає сформованість здатності діяти в умовах культурної різноманітності, адекватно інтерпретувати поведінкові моделі представників інших культур і вибудовувати ефективну професійну взаємодію. У цьому контексті міжкультурна готовність постає як динамічна характеристика, що формується в процесі навчання та професійної соціалізації.

Когнітивно-лінгвістичний компонент охоплює систему мовних знань, соціокультурну інформацію та уявлення про норми комунікативної поведінки в іншомовному середовищі. Йдеться про засвоєння не лише лексико-граматичних структур, а й культурних кодів, символів і цінностей, що визначають специфіку комунікативної взаємодії. У професійному вимірі цей компонент передбачає розуміння культурно зумовлених стратегій ділового спілкування та мовленнєвого етикету (Fantini, 2009).

Операційно-діяльнісний компонент пов'язаний із практичною здатністю застосовувати набуті знання в реальних або змодельованих професійних ситуаціях. Він передбачає сформованість комунікативних умінь, зокрема вміння вести переговори, презентувати інформацію, аргументувати позицію та долати комунікативні бар'єри. Важливою ознакою цього компонента є гнучкість мовленнєвої поведінки та здатність адаптувати комунікативні стратегії відповідно до культурного контексту (Spitzberg & Changnon, 2009).

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає внутрішню готовність особистості до міжкультурної взаємодії, позитивне ставлення до культурного різноманіття та усвідомлення значущості міжкультурної компетентності для професійної діяльності. Саме цей компонент забезпечує стійкий інтерес до іншомовного спілкування та відкритість до нових соціокультурних досвідів (Deardorff, 2006).

Рефлексивно-оцінний компонент забезпечує здатність аналізувати власну комунікативну діяльність і коригувати її відповідно до отриманого досвіду. Рефлексія виступає механізмом саморегуляції та професійного зростання, що узгоджується з сучасними підходами до формування міжкультурної компетентності (Fantini, 2009).

Формування міжкультурної готовності потребує створення відповідних педагогічних умов, які забезпечують цілісність цього процесу. Організація іншомовного освітнього середовища, міждисциплінарна інтеграція мовної та фахової підготовки, а також розвиток рефлексивного освітнього простору

розглядаються як ключові чинники ефективного формування міжкультурної компетентності (Deardorff, 2006; Фрумкіна, 2017). Дослідження А. Л. Фрумкіної акцентують на ролі дискурсивного підходу та комунікативної спрямованості навчання у формуванні професійної міжкультурної взаємодії (Фрумкіна, 2025).

Методологічною основою реалізації зазначених педагогічних умов виступає система психолого-педагогічних принципів, серед яких особливого значення набувають систематичність і послідовність навчання, активність здобувачів освіти, професійна та культурологічна спрямованість освітнього процесу, мультимодальність та інтегративність. Дотримання цих принципів відповідає компетентнісному підходу до освіти та сприяє формуванню стійких навичок міжкультурної взаємодії, розвитку толерантності й культурної чутливості (Byram, 1997; Deardorff, 2006). Акцент на активній позиції здобувача освіти узгоджується з конструктивістською парадигмою навчання, яка передбачає залучення особистості до процесу співтворення знання та рефлексивного осмислення власного досвіду (Kolb, 1984).

Перспективним напрямом удосконалення освітнього процесу є впровадження структурно-процесуальної моделі формування готовності до міжкультурної комунікації. Така модель інтегрує цільові орієнтири, зміст підготовки, педагогічні умови, інтерактивні методи навчання та систему оцінювання результатів, що відповідає сучасним вимогам до проєктування освітніх програм (Biggs & Tang, 2011). Реалізація моделі передбачає використання сучасних освітніх технологій, зокрема предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL), яке поєднує мовну та фахову підготовку (Coyle, Hood, & Marsh, 2010), навчання на основі завдань (Ellis, 2003), кейс-методу та аналізу комунікативних ситуацій, що сприяють розвитку критичного мислення й професійної автономії.

Формування готовності здобувачів вищої освіти до міжкультурної комунікації є складною педагогічною проблемою, розв'язання якої потребує системного підходу та інтеграції мовної, професійної й культурологічної складових підготовки. Запропоновані теоретичні положення, педагогічні умови та структурно-процесуальна модель створюють підґрунтя для підвищення якості професійної підготовки фахівців в умовах глобалізованого освітнього простору. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на адаптацію зазначених підходів до різних освітніх контекстів і спеціальностей, а також на емпіричну верифікацію ефективності запропонованої моделі.

Література

1. Фрумкіна А. Л. (2025). Підготовка майбутніх учителів початкових класів до інтегрованого навчання учнів образотворчої діяльності (малювання) засобами англійської мови. (Дис. док. пед. наук : 13.00.04) Державний заклад

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»). Одеса <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/23281>

2. Фрумкіна, А. Л. (2017). Bundesdeutscher massenmedialer Diskurs aus phonostilistischer Sicht. *Одеський лінгвістичний вісник*, 10(1), 121–124.
3. Biggs, J., & Tang, C. (2011). *Teaching for quality learning at university* (4th ed.). Open University Press.
4. Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Multilingual Matters.
5. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and language integrated learning*. Cambridge University Press.
6. Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 241–266. <https://doi.org/10.1177/1028315306287002>
7. Ellis, R. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford University Press.
8. Fantini, A. E. (2009). Assessing intercultural competence: Issues and tools. In D. K. Deardorff (Ed.), *The SAGE handbook of intercultural competence* (pp. 456–476). Sage.
9. Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice Hall.
10. Spitzberg, B. H., & Changnon, G. (2009). Conceptualizing intercultural competence. In D. K. Deardorff (Ed.), *The SAGE handbook of intercultural competence* (pp. 2–52). Sage.

РЕДАГУВАННЯ ПОЛЬСЬКОГО ЕТИКЕТУ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ: ВІД ТЕОРІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Людмила Станіславова

Хмельницький національний університет

У сучасній теорії та практиці редагування перекладу особливої гостроти набуває питання прагматичної еквівалентності, особливо в парі споріднених мов, як-от польська та українська. Близькість лексичного складу та синтаксичних структур часто створює ілюзію повної взаємозамінності мовних одиниць, що стає причиною виникнення «стильового дисонансу» в художніх текстах. Одним із найскладніших аспектів у цьому контексті є відтворення мовленнєвого етикету та системи звертань. Проблема полягає у суттєвій розбіжності між польською та українською мовними картинами світу щодо вираження соціальної дистанції.

По-перше, існує граматичний конфлікт. Польська система звертань

базується на дистанційованій формі третьої особи (*Czy Pan chce? / Czy chciałby Pan?*), тоді як українська традиція ввічливості тяжіє до використання другої особи множини (*Чи Ви хочете?*). Пряме копіювання польської структури в українському тексті призводить до деформації образу персонажа, надаючи його мовленню неприродного підлещування або надмірної архаїчності.

По-друге, польська культура історично є більш ієрархізованою та «титуюваною». Велика кількість реліктів шляхетського етикету (*Waść, Mości Panie*) та звертань за посадами (*Panie Podstolego*) створює труднощі для майбутнього редактора: як зберегти національний колорит оригіналу, не перевантажуючи при цьому український текст незрозумілими архаїзмами, що гальмують сприйняття сюжету.

По-третє, в польському оригіналі етикетна формула може бути не виявом шани, а інструментом сарказму, іронії чи холодної зневаги. Відсутність навичок «декодування» таких смислів призводить до стилістичного спрощення перекладу.

Таким чином, виникає необхідність у розробці спеціальної методики навчання, яка б базувалася на принципі «від розпізнавання до трансформації». Майбутній редактор повинен оволодіти не лише знаннями про граматичні заміни, а й розвинути «редакторське око» – здатність ідентифікувати соціальні ролі персонажів та адаптувати систему звертань згідно з нормами та живою стихією української мови. Саме на вирішення цих прикладних завдань спрямований запропонований у цій розвідці навчальний підхід.

Питання відтворення мовленнєвого етикету та прагматики звертань у перекладі посідає чільне місце в сучасному слов'янському перекладознавстві, у мовознавстві. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблема польсько-української міжмовної взаємодії в аспекті етикету розглядається в кількох основних напрямках. Фундаментальні розбіжності між польською та українською системами звертань досліджували такі науковці, як Ф. Бацевич (1), В. Коноваленко (4), Карасінська М. (9), Совтис Н. (7, с. 49-50) Зокрема, Приймак А., Черкес О. акцентують увагу на тому, що польське «*Pan/Pani*» є не просто лексемою, а своєрідним адресативним звертанням, яке вирізняє польську мову серед інших слов'янських і неслов'янських мов найбільше (6, с. 75) Питання перекладу історичної титулатури та шляхетського етикету (зокрема барокової пишномовності) аналізуються у працях О. Чередниченка (8, с. 85-102, 145-152) та Р. Зорівчак (2, с. 97-104). Торкалася проблем перекладу польських звертань і титулів Коломієць Л. (3, с. 45-52, 97-104). Дослідження Вежбіцької А. містить аналіз польських звертань у порівнянні з іншими мовами (12, с. 149-196). Проте методика навчання студентів саме перекладу, редагуванню таких конструкцій у художніх текстах залишається розробленою фрагментарно. Практичні рекомендації щодо алгоритмів редакторської корекції таких

фрагментів у навчальному процесі потребують систематизації. Попри значну кількість теоретичних розвідок, існує певний дефіцит дидактичних матеріалів, які б пропонували комплексний підхід до підготовки редакторів. Більшість наявних посібників фокусуються на перекладі лексем, залишаючи поза увагою динаміку зміни дистанції між героями (наприклад, етап переходу на «ти», етикетні ритуали тощо).

Таким чином, питання розробки цілісної методики навчання майбутніх редакторів, яка б поєднувала аналітичні вправи з трансформаційними навичками, залишається актуальним і недостатньо висвітленим у методичній літературі. Це зумовлює необхідність структурування навчального матеріалу, запропонованого в нашій розвідці.

Методологічну основу розвідки становить комплексний підхід, що поєднує методи контрастивної лінгвістики для виявлення міжмовних розбіжностей та лінгводидактичне моделювання для розробки системи практичних вправ.

Джерельну базу дослідження становлять паралельні тексти історичної прози Г. Сенкевича та сучасної есеїстики О. Токарчук разом із їхніми українськими перекладами. Також залучено емпіричний матеріал – корпус типових стилістичних помилок, зафіксованих у перекладацьких проєктах студентів філологічних спеціальностей, що дозволило змодельовати практичні завдання для їх усунення.

Запропонуємо основні аспекти теоретичного матеріалу, який варто запропонувати студентам.

У польській традиції етикет є формою «соціального кодування». Редактор має розпізнати, чи є звертання виявом щирої шани, чи дотриманням жорсткого протоколу, чи елементом іронії.

Історичні форми (XVII–XIX ст.). Польська мова цього періоду перенасичена формами, що походять від латини або старопольських титулів. *Waśc / Waszmość / Waszmość Pan*. Це скорочення від *Wasza Miłość* (Ваша Милость). Дослівний переклад звучить для сучасного українського читача як екзотизм, що потребує приміток. Редактору варто керуватися таким рішенням: в історичних романах (наприклад, Г. Сенкевича) ці форми доцільно зберігати для колориту, але в менш стилізованих текстах їх варто замінювати на «пане», «ласкавий пане» або використовувати українські відповідники «ваша милость», «ваша ласка». *Mości Panie* Це форма звертання до рівного або трохи вищого за статусом шляхтича. Доцільне редакторське рішення: в українській традиції добре звучить як «мій пане» або «ласкавий пане».

Складна титулатура (уряди та посади). Польська традиція передбачає звертання за посадою (*Panie Podkomorzy, Panie Starosto*), навіть якщо людина вже її не обіймає. Редактору варто керуватися декількома стратегіями адаптації. Якщо посада є ключовою для сюжету (наприклад, суддя), залишаємо її: «пане

підкоморію», «пане воєводо». Якщо це лише етикетна «пишномовність», редактор може замінити це на загальне *«пане»*, щоби не перевантажувати текст архаїзмами, які не несуть змістового навантаження для сюжету.

Жіночі форми (*Pani Wojskowa, Pani Podczaszyna*). У польській мові це часто означало *«дружина войськового»* або *«дружина підчашия»*. Редактор має слідкувати за тим, щоби переклад не змусив читача подумати, ніби жінка сама обіймає цю посаду. У деяких випадках доцільно додати уточнення або замінити на *«пані [прізвище]»*.

Звертання до духовних осіб (сакральний етикет). Польський католицький етикет є набагато формалізованішим за український православний у повсякденному мовленні. *Ksiądz / Proszę Księdza* – помилковим буде переклад як «ксьондз» у діалозі (напр. «Я слухаю вас, ксьондзе»). Редактору важливо усвідомлювати, що в українській мові природніше звучить *«отче»* або *«пане отче»*. Форму «ксьондз» краще залишати лише в описовій частині (авторському тексті), а в живому мовленні використовувати *«отче»*. *Eminencjo / Ekscelencjo* – ці форми є обов’язковими для офіційного звертання до кардиналів та єпископів. Редактор має зберігати *«Ваша Емініє»*, *«Ваша Екселєнє»*, оскільки це міжнародний церковний протокол, який зрозумілий українському читачеві в контексті католицької церкви.

Етикетні формули-релікти. *«Całuję rączki»* (Цілую ручки). У сучасній польській це може бути іронією або ознакою дуже старомодного джентльмена. Завдання для редактора – визначити рівень іронії. Якщо це щире вітання – перекладаємо як *«цілую руки»* (зберігаючи галицький або аристократичний колорит). Якщо це пуста фраза – можна замінити на *«моє шанування»*.

Для ефективного опанування матеріалу з редагування польського етикету та титулатури навчання має базуватися на принципі «від розпізнавання до трансформації». Наведемо комплекс можливих практичних завдань та вправ, розбитих за рівнями складності.

1. Вправа «Детектор дистанції» (аналітична)

Мета: Навчити студентів бачити соціальну ієрархію та приховані емоції за етикетними формулами.

Завдання: Студентам надаються короткі уривки з польських текстів (діалоги). Вони мають визначити:

1. Які стосунки між героями (офіційні, дружні, ворожі)?
2. Яку функцію виконує звертання (шана, протокол чи сарказм)?

Приклад для аналізу: Звертання *«Szanowny panie sąsiedzie»* у момент конфлікту через межу.

2. Вправа «Граматичний маневр» (трансформаційна)

Мета: Відпрацювати навичку переведення польської 3-ї особи у природну українську 2-гу особу («Ви»).

Завдання: Перефразувати речення так, щоб зник ефект «мови слуги», але зберігся статус «пана».

Матеріал для роботи:

«*Czy Pan zechce spocząć?*» → (Редакторська правка: «Пане, чи не бажаєте Ви присісти?»)

«*Co Pani o tym myśli?*» → (Редакторська правка: «Пані, що Ви про це думаєте?»)

3. Вправа «Ранги та посади» (стилістична адаптація)

Мета: Навчити розрізняти функціональну значущість титулів.

Завдання: У тексті історичного нарису студенти мають замінити «порожні» титули на нейтральні, а сюжетно важливі – адаптувати.

Кейс: Герой звертається до «*Pana Podstolego*».

Варіант А (якщо це фон): замінити на «ласкавий пане».

Варіант Б (якщо це офіційний прийом): замінити на «пане підстолюю».

4. Рольова гра «Брудершафт» (динамічна)

Мета: Навчитися редагувати текст у динаміці зміни стосунків.

Завдання: Студенти отримують два діалоги тих самих героїв – до переходу на «ти» і після.

У першому діалозі потрібно витримати строгий синтаксис і «викання», а в другому – ввести українські частки (-бо, -но, -таки, -ж) та вигуки, щоби показати зникнення дистанції.

5. Вправа «Конфесійний перекладач» (термінологічна)

Мета: Правильне відтворення релігійного етикету без калькування.

Завдання: Замінити польські сакральні форми на українські відповідники залежно від контексту (діалог чи опис).

Матеріал: «*Proszę księdza, tam pytanie*» або «*Ksiądz Kowalski wyszedł*».

Очікуваний результат: У звертанні – «Отче, маю питання»; в описі – «Ксьондз Ковальський вийшов» або «Отець Ковальський».

6. Вправа «Цілую ручки: сатира чи шана?» (прагматична)

Мета: Навчити розрізняти стилістичні релікти.

Завдання: Запропоновано два контексти вживання фрази «*Całuję rączki*». Ситуація 1: Старий професор вітає колегу. Ситуація 2: Молодий гульвіса іронізує над розгніваною дівчиною. Потрібно підібрати два різні українські відповідники (напр., «Моє шанування» або «Цілую ручки»).

Ці вправи допоможуть студентам виробити «редакторське око» – здатність бачити за літерами польського тексту живу соціальну взаємодію і професійно відтворювати її в українському перекладі.

Подальші розвідки у цих напрямках дозволять створити цілісну екосистему підготовки редакторів, що відповідатиме вимогам сучасної видавничої індустрії та сприятиме глибшій культурній комунікації між Україною та Польщею.

Література

1. Бацевич Ф. С. (2011). Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : Академія, 304 с.
2. Зорівчак Р. П. (1989). Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 216 с.
3. Коломієць Л. Переклад як культурний діалог. Київ: Смолоскип, 2011. 312 с.
4. Коноваленко Т. В. (2014). Типологія та прагматика звертань у польській та українській мовах. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 47(1). С. 364–372.
5. Литвин О. Г., Зіньків О. Я. (2024). Мовно-етикетні формули звертання. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 36. С. 21–25.
6. Приймак А., Черкес О. (2025). Звертання в польській мові: етикетні норми, комунікативні моделі, функції. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)*. № 40. С.72–78
7. Совтис Н. М., Адах Н. А., Волос Н. П. (2025). Культурологічний підхід до викладання філологічних дисциплін: мова як чинник ідентичності. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. No 2 (6). С. 45–52.
8. Чередниченко О. І. (2002). Теорія і практика перекладу. Київ : Либідь, 320 с.
9. Karasińska M. (2015). Adresatywność i honoryfikatywność w językach słowiańskich. Матеріали міжнародної конференції Slavica Wratislaviensia, Wrocław, S.145–162.
10. Marcjanik M. (1997). Polska grzeczność językowa. Kielce : Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 160 s.
11. Ożóg K. (1990). Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny. Kraków : Universitas, 156 s.
12. Wierzbicka A. (1991). Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. Berlin: Mouton de Gruyter, 502 s.

ІНФОГРАФІКА В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Валентина Богатько

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Компетентнісний підхід у сучасній системі загальної середньої освіти формує нові методологічні орієнтири, відповідно до яких здобувач освіти має не

лише опановувати зміст навчального матеріалу, а й демонструвати здатність застосовувати його у практично значущих ситуаціях, здійснювати критичний аналіз інформації, ефективно комунікувати та працювати з різною інформацією. Процес реформування освіти потребує нової та якісної підготовки до уроків, максимального застосування інноваційних технологій. У цьому контексті інфографіка постає як важливий дидактичний інструмент, що забезпечує наочне представлення мовних явищ і водночас сприяє розвитку ключових компетентностей, інтегруючи візуальне мислення з аналітичною та комунікативною діяльністю здобувачів освіти.

Питання використання елементів інфографіки є актуальним та важливим. Про це йдеться в наукових дослідженнях І. Дичківської, О. Шабунової, О. Глазової, Т. Архипової, В. Гриценка, В. Іванова, О. Пометун та інших.

Практичні напрями застосування інфографіки в освіті розкривають Л. Панченко, М. Разорьнова, І. Іванченко.

Розширюючи це коло наукових підходів, Фесенко С.М. наголошує, що використання інноваційних методів у викладанні української мови сприяє розвитку комунікативної та інформаційно-цифрової компетентностей, а інфографіка забезпечує активну участь школярів у навчальному процесі (5). Авторка зауважує, що візуальні матеріали допомагають здобувачам швидше орієнтуватися в мовних категоріях і застосовувати їх у власному мовленні.

Горошкіна О.М., Бондаренко Н.В., Попова Л.О. зазначають, що компетентісно орієнтоване навчання потребує нових форм подачі матеріалу. Інфографіка, на їхню думку, є оптимальним способом структурування мовних норм, адже вона дозволяє здобувачам бачити взаємозв'язки між граматичними категоріями та формувати навички самостійного аналізу (1, с. 50–55).

Масловська Л.Г. акцентує на тому, що інфографіка може бути інтегрована у проектну діяльність здобувачів. Це сприяє розвитку соціальної та громадянської компетентностей, адже школярі працюють групах, створюють власні візуальні схеми й презентують їх (3, с. 88–93). Тому інфографіка стає не лише дидактичним матеріалом, а й інструментом співпраці.

Костів О. та Сколоздра-Шепітко О. зауважують, що сучасні здобувачі потребують швидкого й компактного подання інформації (2, с. 88–93).

Інфографіка дозволяє оптимізувати навчальний час: складні граматичні теми подають у вигляді схем, таблиць і блок-схем, що значно полегшує їхнє засвоєння. У науковій літературі наголошено на значному потенціалі інфографіки у формуванні критичного мислення здобувачів освіти. Зокрема, Мельничук І.В. акцентує, що використання візуалізованих даних сприяє розвитку в здобувачів уміння здійснювати аналітичну діяльність, формулювати висновки та інтегрувати отримані результати у власну мовленнєву практику (4, с. 102-103).

Узагальнення зазначених положень дає підстави стверджувати, що сучасна

мовно-літературна освіта потребує оновлення інструментарію, здатного забезпечити ефективне засвоєння складних мовних явищ у межах компетентнісного підходу. Зростання ролі візуальних засобів навчання, підтверджене науковими дослідженнями, актуалізує необхідність теоретичного й методичного осмислення можливостей інфографіки як дидактичного ресурсу.

Відповідно, метою статті є теоретичне обґрунтування та методичний аналіз використання інфографіки у процесі опанування мовних явищ, зокрема інфографіки *«Рід незмінюваних іменників іншомовного походження»*, як ефективного засобу формування ключових компетентностей здобувачів освіти.

Інфографіка в контексті компетентнісного підходу виконує кілька основних функцій:

- ✓ *методичну*, що забезпечує структуроване й наочне представлення мовних явищ;
- ✓ *практичну*, яка сприяє застосуванню знань у реальних комунікативних ситуаціях;
- ✓ *соціальну*, яка формує навички співпраці та проєктної діяльності;
- ✓ *когнітивну*, що розвиває критичне мислення й уміння працювати з інформацією.

Загалом інфографіка постає як багатофункційний дидактичний інструмент, що органічно поєднує методичний, практичний, соціальний та когнітивний аспекти. Її застосування в межах компетентнісного підходу не лише забезпечує систематизацію й наочність мовних явищ, але й сприяє формуванню ключових умінь та навичок, необхідних для ефективної комунікації та критичного осмислення інформації.

На сьогодні інфографіка посідає важливе місце серед засобів модернізації освітнього процесу, орієнтованого на активну пізнавальну діяльність здобувача та розвиток його інтелектуального потенціалу. Її використання забезпечує структуроване, візуально доступне подання складних мовних явищ, що підсилює аналітичну, комунікативну та інформаційну компетентності здобувачів середньої освіти. У цьому контексті інфографіка *«Рід незмінюваних іменників іншомовного походження»*, яку ми створили на платформі Canva, поєднує лаконічність подачі матеріалу з високим рівнем узагальнення та систематизації.

Вона може бути використана як у шкільному курсі української мови, так і в освітніх матеріалах для здобувачів СВО бакалавра в ЗВО.

Отже, інфографіка як засіб освітньої візуалізації, виконує багатofункційну роль: від спрощення складних теоретичних положень до підвищення мотивації та результативності навчання. Її класифікаційні моделі дозволяють адаптувати матеріал відповідно до освітніх завдань, що робить інфографіку невід'ємним елементом сучасної методики викладання.

Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в поглибленому вивченні різних типів інфографіки, а також у розробленні методичних моделей її інтеграції на уроках української мови на різних етапах навчання. Перспективним є також проведення емпіричних досліджень, спрямованих на визначення впливу інфографічних матеріалів на рівень засвоєння складних граматичних категорій, зокрема тих, що традиційно викликають труднощі в здобувачів.

Література

1. Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. (2020). Методика компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту: методичний посібник. Київ : «КОНВІ ПРІНТ», 128 с.
2. Костів О., Сколоздра-Шепітко О. (2018). Методика викладання української мови: навчально-методичний посібник. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 202 с.
3. Масловська Л. Г., Осовська Г. В., Осовський О. А. (2014). Менеджмент організацій: підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 366 с.
4. Мельничук, І. В. (2021). Інформаційні технології в освіті: навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 212 с.
5. Фесенко С. М. (2025). Компетентнісний підхід у викладанні української

мови та літератури: інтеграція традиційних і інноваційних методів навчання для розвитку ключових компетентностей школярів. URL: <https://vseosvita.ua> (дата звернення: 05.03.2026).

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ ІВАНА ФРАНКА

Юлія Лазарчук

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю переосмислення спадщини митця крізь призму низки підходів, адже це є особливо важливим в сучасних умовах: формування національної ідентичності та потреба у глибокому розумінні історичних коренів українського народу. Історична проза Франка є нашим культурним надбанням. Це ціла система переосмислення минулого для аналізу соціальних, політичних та етичних проблем сучасності.

Мета - проаналізувати жанрово-стильові особливості історичної прози Івана Франка на матеріалі повісті «Захар Беркут».

Для досягнення мети використано такі методи: історико-літературний (для встановлення контексту створення твору та його зв'язку з епохою), стилістичний аналіз (для виявлення мовних засобів і тропів).

Джерельна база дослідження – текст повісті «Захар Беркут», науково-критичні праці з франкознавства та сучасні літературознавчі дослідження.

Проза Івана Франка – складний і багатий ідейно-художній комплекс із великим розмаїттям тем та ідей, жанрових, сюжетно-композиційних і наративних форм; комплекс, в якому порушено значну кількість проблем, де віднаходимо широкий спектр стилістичних вирішень: від готики й пізнього романтизму до модернізму (1, с. 5). У листі до А. Кримського від 1898 р. Франко зізнавався, що протягом своєї літературної кар'єри «шукав собі сам дороги, пробував різних тонів і різних манер» (4, с. 30). Він також спробував себе «новому типі жанрової структури – «суспільно-психологічній студії». Метод її полягав у спостереженні найменших атомів, з яких складається особистість» (4, с. 210).

У своїх теоретичних працях І. Франко оголошував на важливості «наукового методу» в літературі. Письменник визначав специфіку своєї творчості з точки зору «мініатюриста і мікроскопіста», прагнув знаходити цілий світ у краплі води (2). Це прагнення до деталізації та глибокого аналізу причинно-наслідкових зв'язків стало основою його реалістичного історизму. На думку Франка, основним завданням поета було «з розрізнених явищ, які

підпадають під наші змисли, сотворити цілість, пройняту одним духом, оживлену новою ідеєю, сотворити новий, безсмертний животвір...» (5, с. 16).

Якщо відзначати саме жанрову структуру Франкових історичних оповідань і повістей, то в ній є поєднання рис епосу та романтизму з елементами реалізму. До того ж І. Франко зазначає, що реалізм не повинен бути «мертвою фотографією», а «залишатися образом, огрітим власним чуттям автора, надиханим глибшою ідеєю» (5, с. 14). Такий підхід дозволив йому створити тексти, які не лише реконструюють події минулого, а й пропонують осмислити національне майбутнє. У його творчості спостерігається постійний рух від зовнішньої подієвості до внутрішнього психологізму.

Дослідник І. Ціхоцький підкреслює, що Франка «приваблювали й літературні герої – «люди пересічені, звичайні, яких ми щоденно зустрічаємо в житті, з їхніми буденними пригодами». У реалізмі, відтак, Франко вбачав спосіб подолання інерції романтичного героя – «людини-фікції», яка у відриві від життєвих зв'язків, «від могутніх, керуючих і визначальних впливів не існує й ніколи не існувала» (4, с. 31).

Повість «Захар Беркут» стала найвідомішим зразком історичної прози Франка. Жанрова природа твору часто визначається як суміш реалізму та романтизму, де реалістичним є опис побуту та соціального устрою громади, а романтичним – ідеалізація героїв та використання міфологічних образів (6).

«Захар Беркут» належить до історичного роману (повісті) з епічним розмахом: у ньому використано обрамлення народного оповідання, що веде до глибшого занурення читача в події (7).

Але головна унікальність повісті у тому, що в ній зображено ідею національної єдності й волелюбства, що робить її своєрідною алегорією національного самоусвідомлення. І цю ідею ми бачимо не в якихось особливих персонажах, а в звичайному народі – селяни, воїни-громадяни. І вони готові на все заради своєї землі: Мирослава покидає рідного батька-зрадника та переходить на бік світла й добра – до тухольської громади; Максим, перебуваючи в полоні, дбає не про себе, а про односельців; Захар Беркут готовий пожертвувати сином заради високої мети – захисту рідної землі (7).

Якщо відзначати стильові особливості історичної прози Франка, то його твори надзвичайно збагачені архаїзмами і діалектизмами, які не лише створюють колорит епохи, а й підкреслюють автентичність тухольської громади, зокрема у творі «Захар Беркут». У повісті мова наближена до епічного ладу, вона багата на метафори та порівняння, запозичені з народної пісенності. Орієнтація на живе розмовне мовлення у прозових текстах письменника дозволяє подивитись на них й у дещо іншому ракурсі – як на цінне джерело відтворення рис соціальних діалектів української мови кінця XIX ст. (4, с. 41). Наративно письменник застосовує «я-оповідання» або ретельно продумані діалоги, щоби дати слово

різним героям і групам (4, с. 124). Таким чином, звуковий і сюжетний план творів Франка майже кінострічковий: різкі сценічні переходи, деталізована міміка та глибоко виражені почуття героїв роблять історію динамічною й емоційною.

Історична проза Івана Франка є унікальним явищем, у якому жанрова розмаїтість та стилістична майстерність слугують засобом глибокого філософського осмислення буття українського народу. Письменник зумів вийти за межі традиційного історизму, створивши тексти, де реальність факту поєднується з глибиною психологічного аналізу та потужним національним міфом. За умов української бездержавності, на час якої і припала вся діяльність І. Франка, його концепція психологізму набула актуальних ознак, оскільки бачення митця зосередилося саме на національному феномені буття (3, с. 117).

Жанрово-стильові особливості «Захара Беркута» роблять його зразком «ідеального реалізму». Цей твір не лише реконструює минуле, а й проектує ідеали майбутнього. Особливості, які є у творі – історичні події та ідеї національної спільноти (демонструючи соборну боротьбу українців за волю), наповненість буденними деталями й жива розмовна мова героїв – усе це свідчить про прагнення автора «прожити» історію через долю звичайного народу, який не скорився перед ворогом і завдяки об'єднаності, зміг відстояти й захистити свою рідну землю.

Література

1. Легкий, М. (2021). Проза Івана Франка: поетика, естетика, рецепція в критиці. Львів.
2. Марчук, Г. (2006–2007). Новаторство Івана Франка у збагаченні жанрових форм сатиричної прози. Галичина. Ч. 12–13. URL: [https://lib.if.ua/franko ...561](https://lib.if.ua/franko...561) с.
3. Сенік, Л. (2022). Психологізм Івана Франка як аналіз національної ідентичності людини. *Українське літературознавство*. Вип. 86. С. 117- 122.
4. Ціхоцький, І. (2006). Мова прози Івана Франка (стилістичні новації). Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 282 с.
5. Чорна, К. Д. (2023). Синкретичний наратив малоформатної прози Івана Франка: поетика та проблематика. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 73 с.
6. Іван Франко. Захар Беркут. URL: <https://dovidka.biz.ua/zahar-berkut-analiz/>

ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВИХ ІГОР ТА СИМУЛЯЦІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ УСНОГО МОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ВВНЗ

Андрій Яблонський
Міжнародний Університет

Сучасна система вищої освіти орієнтована на формування фахівця, здатного до ефективної професійної взаємодії в багатомовному та міжкультурному середовищі. У цьому контексті усне іншомовне мовлення постає не лише як інструмент передачі інформації, а як інтегральний компонент професійної компетентності, що охоплює здатність до аргументації, прийняття рішень, співпраці та міжкультурного посередництва. Дослідники комунікативного підходу наголошують, що мовленнєва діяльність формується передусім у процесі реальної взаємодії, а не в умовах ізольованого засвоєння граматичних структур (2, с. 1–47, 9, с. 319–325). Водночас традиційні методи, зосереджені на граматико-перекладній парадигмі, часто обмежують мовленнєву ініціативу здобувачів вищої освіти та не забезпечують достатнього рівня комунікативної автономії.

У цьому контексті інтерактивні технології, зокрема рольові ігри та симуляції, набувають особливого значення як засоби активізації усного мовлення та створення умов для автентичної комунікації. Інтерактивне навчання ґрунтується на принципах діяльності, співпраці та проблемності, що відповідає сучасним психолінгвістичним уявленням про мовлення як результат цілеспрямованої комунікативної діяльності (4, с. 3–32, 5, с. 1–18).

Рольова гра як дидактичний інструмент моделює соціальні ролі та ситуації взаємодії, що дозволяє студентам діяти в межах певного комунікативного сценарію. Учасники беруть на себе ролі журналіста, офіцера, клієнта, лікаря чи іншого професійного суб'єкта й реалізують мовленнєву поведінку відповідно до контексту. Така організація навчального процесу стимулює спонтанне мовлення, формує навички аргументації, переконання, реагування на непередбачувані репліки співрозмовника та розвиває стратегічну компетентність. Дослідження засвідчують, що рольова гра підвищує рівень мовленнєвої залученості та сприяє розвитку комунікативної компетентності завдяки створенню умов для змістовної взаємодії (7, с. 5–12; 11, с. 96–102).

Важливою перевагою рольової гри є формування емоційно безпечного освітнього середовища. У межах ігрового контексту помилки сприймаються як природний компонент навчального процесу, що знижує рівень мовленнєвої тривожності та сприяє зростанню впевненості у власних комунікативних можливостях. З позицій афективної теорії навчання, зменшення тривожності є важливою умовою успішного формування мовленнєвих навичок (6, с. 31–32, 74–

75). Отже, рольова гра виконує не лише когнітивну, а й мотиваційно-ціннісну функцію.

Симуляція, своєю чергою, є складнішою формою інтерактивного навчання, оскільки передбачає моделювання цілісної професійної ситуації з чітко визначеною метою, ролями, правилами взаємодії та очікуваними результатами. На відміну від традиційної рольової гри, симуляція інтегрує кілька комунікативних завдань і потребує комплексного використання мовних і професійних знань. У межах навчання іноземної мови для спеціальних цілей (ESP) симуляції дозволяють поєднати мовну підготовку з галузевим змістом, що відповідає принципам предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) (3, с. 32–41).

Ефективність симуляцій як засобу формування професійно орієнтованого мовлення підтверджується дослідженнями у сфері *task-based language teaching*, які доводять, що виконання комунікативно значущих завдань сприяє глибшій автоматизації мовних структур і розвитку дискурсивних умінь (4, с. 107–115; 10, с. 95–125). Для здобувачів немовних спеціальностей симуляції створюють можливість відпрацьовувати мовленнєву поведінку в умовах, максимально наближених до реальної професійної практики, що підвищує їхню готовність до міжкультурної взаємодії.

У професійно орієнтованому навчанні іноземної мови симуляційні технології дозволяють моделювати типові ситуації майбутньої діяльності здобувачів вищої освіти. Так, майбутні військовослужбовці можуть брати участь у змодельованих брифінгах, переговорах, оперативних інструктажах або обговоренні стратегічних рішень; здобувачі медичних спеціальностей – відпрацьовувати сценарії прийому пацієнтів, збору анамнезу та консультування; економісти – моделювати ділові зустрічі, презентації інвестиційних проєктів або переговори з партнерами. Подібні формати навчальної діяльності відповідають принципам *task-based language teaching*, оскільки передбачають виконання комунікативно значущих завдань у контексті професійного змісту (4, с. 282–335; 10, с. 167–170).

Участь у таких змодельованих ситуаціях сприяє формуванню комплексу взаємопов'язаних компетентностей. Насамперед розвивається комунікативна компетентність у розумінні здатності ефективно використовувати мовні засоби відповідно до соціального та професійного контексту (2, с. 1–47). Паралельно формується соціальна компетентність, що охоплює вміння взаємодіяти в групі, розподіляти ролі, враховувати позицію співрозмовника та досягати консенсусу. Когнітивний компонент виявляється у здатності аналізувати ситуацію, формулювати аргументи, приймати обґрунтовані рішення, тоді як емоційно-вольовий – у вмінні діяти в умовах обмеженого часу, невизначеності або стресу.

Результативність рольових ігор і симуляцій залежить від правильного

методичного супроводу. Викладач має:

- визначити комунікативну мету вправи (інформування, переконання, інструктаж тощо);
- підготувати необхідну лексику, граматику й мовні кліше;
- організувати гру з урахуванням рівня підготовки студентів;
- провести рефлексію – обговорення результатів і труднощів.

Ефективність інтерактивного навчання значною мірою визначається поетапною організацією діяльності – від коротких структурованих діалогів до розгорнутих симуляцій із непередбачуваними елементами. Такий підхід забезпечує перехід від контрольованої практики до автономного мовлення та відповідає принципам *task-based language teaching*, оскільки сприяє поступовій автоматизації мовленнєвих структур і розвитку стратегічної компетентності (1, с. 15–48; 4, с. 74–75, 243–245; 10, с. 129–151). У ситуаціях відкритого типу здобувачі демонструють гнучкість, креативність і здатність адаптувати мовні ресурси до змінюваного контексту.

Рольові ігри позитивно впливають на міжособистісну атмосферу групи, формуючи співпрацю, емпатію та довіру. Прийняття ролі іншого сприяє розвитку міжкультурної чутливості та соціальної компетентності. Згідно із соціокультурною теорією, спільна діяльність стимулює мовленнєвий розвиток через взаємодію та кооперацію (9, с. 263–267, 281).

Для викладача ці методи є інструментом діагностики комунікативних труднощів і спостереження за груповою динамікою. Педагог виконує функцію фасилітатора, організовуючи мовленнєву діяльність і забезпечуючи зворотний зв'язок, що відповідає компетентнісній парадигмі навчання.

У практиці іншомовної підготовки рольові ігри реалізуються у форматах інтерв'ю, брифінгу, пресконференції або змодельованих професійних ситуацій. Наприклад, під час симуляції «Планування операції» курсанти розподіляють ролі та розробляють план дій англійською мовою, аргументуючи рішення. Подібні завдання інтегрують мовну й фахову підготовку відповідно до принципів CLIL. Такі вправи розвивають мовну гнучкість, уміння швидко реагувати, аргументувати позицію та працювати в команді. Дослідження підтверджують, що виконання комунікативно значущих завдань підвищує мотивацію та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Інтерактивні технології, зокрема рольові ігри та симуляції, доводять свою ефективність у формуванні усного іншомовного мовлення здобувачів вищої освіти. Їх застосування забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння мовного матеріалу до активної комунікативної діяльності, що відповідає сучасній компетентнісній парадигмі навчання.

Поетапна організація інтерактивних завдань – від структурованих діалогів до комплексних професійних симуляцій – сприяє розвитку мовної гнучкості,

стратегічної компетентності та здатності діяти в умовах невизначеності. Такі методи інтегрують мовну та фахову підготовку, наближаючи навчальний процес до реальних умов професійної діяльності.

Рольові ігри позитивно впливають на міжособистісну взаємодію в групі, формують емпатію, толерантність і навички командної роботи. Водночас вони виконують діагностичну функцію, дозволяючи викладачеві оцінити рівень комунікативної активності, типові труднощі та динаміку групової взаємодії. У такій моделі педагог виступає фасилітатором мовленнєвого розвитку, створюючи умови для самостійного пошуку та рефлексії.

Література

1. Фрумкіна, А. Л. (2025). *Підготовка майбутніх учителів початкових класів до інтегрованого навчання учнів образотворчої діяльності (малювання) засобами англійської мови* (Т. 1–2) [Докторська дисертація, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»]. DSpace. <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/23281>
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47. <https://doi.org/10.1093/applin/I.1.1>
3. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and language integrated learning*. Cambridge University Press.
4. Ellis, R. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford University Press.
5. Johnson, K. (2008). *An introduction to foreign language learning and teaching* (2nd ed.). Pearson Longman.
6. Krashen, S. D. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Pergamon.
7. Ladousse, G. P. (1987). *Role play*. Oxford University Press.
8. Lantolf, J. P., & Thorne, S. L. (2006). *Sociocultural theory and the genesis of second language development*. Oxford University Press.
9. Littlewood, W. (2004). The task-based approach: Some questions and suggestions. *ELT Journal*, 58(4), 319–326. <https://doi.org/10.1093/elt/58.4.319>
10. Skehan, P. (1998). *A cognitive approach to language learning*. Oxford University Press.
11. Thornbury, S. (2005). *How to teach speaking*. Longman.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК КОГНІТИВНО-ДИДАКТИЧНИЙ ТРЕНАЖЕР В ІНШОМОВНІЙ ОСВІТІ КУРСАНТІВ ВВНЗ

Анатолій Масліч

Військова академія (м. Одеса)

Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується інтенсивною цифровізацією освітнього середовища та системним впровадженням технологій штучного інтелекту (ШІ) у навчальний процес. Зміна технологічного ландшафту зумовлює трансформацію не лише інструментарію навчання, а й самої логіки освітньої взаємодії, зокрема у сфері іншомовної підготовки. У вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) іншомовна освіта реалізується в умовах поєднання традиційної методики з адаптивними цифровими платформами, інтелектуальними тренажерами, мовними чат-асистентами та системами автоматизованого зворотного зв'язку. Такі інструменти змінюють характер комунікації, структуру завдань та темп навчальної діяльності.

Підготовка військового фахівця передбачає не лише володіння іноземною мовою як засобом міжкультурної комунікації, а й сформованість здатності оперативно аналізувати інформаційні потоки, працювати з автентичними текстами, приймати рішення в умовах невизначеності та діяти самостійно. У цьому контексті використання ШІ повинно сприяти розвитку когнітивної гнучкості, стратегічного мислення та саморегуляції, а не зводитися до спрощення навчальних завдань чи підміни інтелектуальної діяльності готовими алгоритмічними рішеннями.

У сучасній педагогічній теорії акцентується активна роль суб'єкта навчання у процесі конструювання знань (1). Засвоєння інформації розглядається як результат внутрішньої когнітивної переробки, інтеграції нового матеріалу з наявним досвідом та рефлексивного осмислення. Такий підхід передбачає, що навчання є процесом співтворчості та самостійного пізнання, де цифрові інструменти виступають не джерелом готових відповідей, а засобом організації інтелектуальної діяльності.

Водночас у межах теорії когнітивного навантаження підкреслюється обмеженість ресурсів робочої пам'яті та необхідність дидактичної оптимізації навчального матеріалу. Надмірна складність або неструктурованість інформації може призвести до перевантаження та зниження ефективності засвоєння. У цьому аспекті технології ШІ здатні виконувати функцію регулятора складності, адаптуючи завдання до індивідуального рівня підготовки курсанта, забезпечуючи поступове ускладнення матеріалу та підтримуючи оптимальний баланс між зовнішньою допомогою й самостійною діяльністю.

Мета розвідки полягає в обґрунтуванні функціонування цифрових лінгводидактичних технологій III як когнітивно-дидактичного тренажера у процесі формування іншомовної компетентності курсантів ВВНЗ.

Джерельну базу емпіричного матеріалу становлять результати практичного застосування мобільних адаптивних застосунків, генеративних моделей III та голосових інтерактивних систем у процесі іншомовної підготовки курсантів, а також аналіз їхньої самостійної роботи в умовах змішаного та дистанційного навчання.

У межах дослідження виокремлено три групи цифрових інструментів, що можуть виконувати функцію когнітивно-дидактичного тренажера.

Перша група – адаптивні мобільні застосунки (Duolingo, Babbel, Memrise). Вони реалізують принципи поступового ускладнення матеріалу, багаторазового повторення та інтуїтивного засвоєння мовних моделей. Їхня перевага полягає у формуванні стійкого фундаменту базової мовної компетентності без надмірного когнітивного перевантаження (3). Повторюваність завдань сприяє автоматизації мовних структур, а поступове зростання складності підтримує мотивацію та впевненість у власних силах. Зниження тривожності під час навчання узгоджується з положеннями досліджень про вплив емоційного чинника на засвоєння мови (4).

Додатково слід зазначити, що адаптивні застосунки функціонують на основі алгоритмів, які аналізують успішність виконання завдань і відповідно коригують траєкторію навчання. Це дозволяє підтримувати оптимальний рівень складності, запобігаючи як фрустрації через надмірні вимоги, так і втраті інтересу внаслідок занадто простого матеріалу. Механізм гейміфікації – система балів, рівнів, щоденних завдань – посилює мотиваційний компонент і формує регулярність навчальної діяльності. Для курсантів ВВНЗ це особливо важливо, оскільки дисциплінованість і систематичність роботи є складниками професійної підготовки. Водночас ці застосунки доцільно розглядати як інструмент формування базової лексико-граматичної автоматизації, що створює передумови для подальшого розвитку професійно орієнтованого мовлення.

Друга група – генеративні моделі III (ChatGPT, Gemini, Grok), які виконують функцію персоналізованого когнітивного асистента. Вони дозволяють отримувати розгорнуті пояснення, аналізувати помилки, моделювати професійно орієнтовані ситуації спілкування. Такі інструменти сприяють розвитку метакогнітивної рефлексії, тобто здатності усвідомлювати власні труднощі та коригувати навчальну стратегію (4). У контексті військової освіти це особливо важливо, оскільки формує відповідальне ставлення до процесу здобуття знань.

Розширюючи характеристику цієї групи, варто підкреслити їх здатність працювати з автентичними текстами, складними професійними термінами та ситуаційними моделями, наближеними до реальних умов служби. Генеративні

моделі можуть виконувати роль симулятора діалогів, аналітичного консультанта або редактора письмових робіт, що дозволяє курсантам отримувати негайний і деталізований зворотний зв'язок. Важливою є можливість пояснення помилки не лише через правильний варіант відповіді, а через логіку її виправлення, що стимулює глибоке розуміння мовних явищ. Проте ефективність таких інструментів залежить від сформованості критичного мислення: курсант повинен не лише приймати запропоноване рішення, а й оцінювати його доцільність та відповідність контексту.

Третя група – голосові інтерактивні системи (Sesame, ELSA Speak, Speak AI), що моделюють комунікативну взаємодію. Вони дозволяють відпрацьовувати навички усного мовлення в безпечному середовищі, знижуючи страх публічної помилки. Миттєвий зворотний зв'язок забезпечує корекцію вимови, граматичних форм і лексичних неточностей. Така форма тренування сприяє формуванню комунікативної впевненості та гнучкості.

Деталізуючи функціональні можливості цієї групи, слід наголосити, що голосові системи здатні аналізувати інтонаційні моделі, темп мовлення, артикуляційні особливості та ступінь наближеності до нормативної вимови. Вони створюють умови для багаторазового тренування усного мовлення без ризику соціальної оцінки, що особливо актуально для курсантів, які можуть відчувати підвищену відповідальність за помилки в офіційних ситуаціях. Крім того, моделювання діалогів у форматі рольових сценаріїв дозволяє відпрацьовувати комунікацію в умовах, наближених до професійних — зокрема під час інструктажів, переговорів або міжнародної взаємодії. Такий формат сприяє не лише мовленнєвій точності, а й розвитку комунікативної адаптивності та психологічної стійкості.

Основні результати дослідження засвідчили, що цифрові технології штучного інтелекту за умов педагогічно виваженого впровадження можуть ефективно виконувати функцію когнітивно-дидактичного тренажера у процесі формування іншомовної компетентності. Їх дидактичний потенціал реалізується передусім через можливість поетапного ускладнення навчального матеріалу відповідно до рівня підготовки здобувачів, що забезпечує принцип поступовості та дозволяє підтримувати оптимальний рівень когнітивного навантаження. Адаптивні алгоритми сприяють індивідуалізації траєкторії навчання, оскільки здатні реагувати на типові помилки, темп роботи та специфіку засвоєння матеріалу кожним користувачем.

Застосування інструментів III також продемонструвало здатність знижувати рівень когнітивного перевантаження завдяки структурованій подачі інформації, миттєвому зворотному зв'язку та можливості багаторазового повторення матеріалу в інтерактивному форматі. Це створює умови для поступового формування стійких мовленнєвих навичок без надмірного

психоемоційного напруження. Важливим результатом стало й посилення метакогнітивного компоненту навчальної діяльності: взаємодія з інтелектуальною системою спонукає здобувачів до рефлексії власних помилок, аналізу стратегій виконання завдань та усвідомлення прогалин у знаннях.

Крім того, встановлено позитивний вплив використання ІІІ на зниження психологічного бар'єра в іншомовному спілкуванні. Можливість тренувати мовлення в безпечному середовищі без страху негативної оцінки сприяє розвитку впевненості та поступовому подоланню комунікативної тривожності. Персоналізований характер взаємодії забезпечує більш комфортний темп роботи, що особливо важливо в умовах різнорівневої підготовки групи.

Водночас результати дослідження виявили низку потенційних ризиків. За відсутності системного педагогічного супроводу використання ІІІ може трансформуватися з інструмента розвитку автономії у механізм залежності від зовнішнього джерела готових відповідей. Якщо інтелектуальні системи застосовуються переважно для автоматичного виконання завдань без критичного осмислення, це здатне призвести до поверхневого засвоєння матеріалу, зниження рівня самостійності та формування репродуктивної стратегії навчання. У такому випадку когнітивна активність здобувачів поступово заміщується алгоритмічною підтримкою, що суперечить принципам розвитку автономної мовної особистості.

Підсумовуючи зазначимо, що цифрові лінгводидактичні технології ІІІ доцільно розглядати як складник сучасної когнітивної архітектури іншомовної освіти у ВВНЗ. Вони поєднують функції інтуїтивного тренування, аналітичної підтримки та комунікативної симуляції. За умови методично виваженої інтеграції такі технології сприяють формуванню автономної професійно орієнтованої іншомовної компетентності курсантів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методики поєднання традиційних форм навчання з цифровими ІІІ-тренажерами, емпіричним вимірюванням рівня автономії та метакогнітивної активності курсантів, а також аналізом довгострокового впливу ІІІ на якість професійно орієнтованої іншомовної підготовки.

Література

1. Фрумкіна, А. Л. (2025). *Підготовка майбутніх учителів початкових класів до інтегрованого навчання учнів образотворчої діяльності (малювання) засобами англійської мови* (Докторська дисертація, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»). <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/23281> (дата звернення: 25.02.2026)
2. Bruner, J. (1996). *The culture of education*. Harvard University Press.

3. Sweller, J. (2011). Cognitive load theory. *Psychology of Learning and Motivation*, 55, 37–76.
4. Krashen, S. D. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Pergamon Press.
5. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring. *American Psychologist*, 34(10), 906–911.
6. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Artificial intelligence in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16, Article 39.

КООПЕРАТИВНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Надія Скрипник

Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Сучасна система освіти орієнтується на формування компетентної, комунікативно активної особистості, здатної ефективно взаємодіяти в соціальному та професійному середовищі. Особливої актуальності набуває проблема розвитку мовленнєвої компетентності як складника загальної комунікативної компетентності. Традиційні методи навчання не завжди забезпечують достатній рівень мовленнєвої практики, що зумовлює необхідність упровадження інтерактивних технологій, зокрема кооперативного навчання.

Метод cooperative learning ґрунтується на ідеї соціальної природи навчання. Розвиток особистості відбувається в процесі соціальної взаємодії, а мовлення є основним інструментом мислення й засобом засвоєння знань.

Відомий британський методист, один із фундаторів комунікативного підходу, професор Кристофер Брамфіт (1940–2006), підкреслював, що оскільки мова передусім виконує функцію засобу спілкування, формування комунікативних умінь повинно посідати провідне місце в процесі її вивчення. Організація роботи в групах, на його думку, створює можливості для інтенсивнішої взаємодії між здобувачами освіти та сприяє вдосконаленню їхніх навичок усного мовлення (2). Викладачеві замало лише подати матеріал у формі лекції, а важливо організувати активну взаємодію здобувачів освіти з навчальним змістом, спонукаючи їх до глибокого осмислення та усвідомлення нової інформації.

Метою розвідки є теоретичне обґрунтування ефективності кооперативного навчання як засобу формування мовленнєвої компетентності та визначення

методичних умов його результативного впровадження в освітній процес.

Доктор Спенсер Каган, голова Інституту ресурсів для вчителів (США) винайшов кооперативний метод. Доктори Roger Johnson та David Johnson, які працювали в Центрі кооперативного навчання University of Minnesota (США), розробили кооперативну методику під назвою «Learning Together» («Навчаємось разом»). Водночас доктор філософії та психології Stanford University Elliot Aronson став автором кооперативного методу «Jigsaw» («Пилка»).

Кооперативне навчання – це така форма навчання, у якій нові знання набуваються шляхом спільного дослідження декількох осіб з певної проблематики. Отримані у такий спосіб знання, уміння та навички надалі легше переносяться у життєві ситуації, оскільки комунікативна компетентність є одним із базових компонентів будь-якого виду професійної діяльності (1, с. 151).

Кооперативне навчання, яке здійснюється в малих групах, де кожен здобувач освіти має визначену роль, забезпечує рівні можливості для висловлювання незалежно від рівня сформованості мовленнєвих умінь. Практикуючи спілкування в невеликому колективі, здобувачі освіти поступово набувають упевненості та стають більш підготовленими до активної взаємодії з усією групою й викладачем. Окрім цього, використання кооперативних підходів сприяє розвитку навичок співпраці, зокрема вміння уважно слухати, обґрунтовувати власну позицію, чітко пояснювати думки, переконувати інших і конструктивно розв'язувати конфлікти.

Метод «Навчаємось разом» ґрунтується на засадах взаємопідтримки в освітньому процесі та формуванні навичок міжособистісної й групової взаємодії. Перед учасниками ставиться подвійна мета: з одного боку – досягнення пізнавальних і творчих результатів, з іншого – дотримання відповідної культури спілкування під час спільної роботи, тобто реалізація соціального й соціально-психологічного аспектів діяльності. Важливим є успішне виконання обох складників. Викладач повинен контролювати не тільки якість виконання навчального завдання, а й характер взаємодії між здобувачами, їхню готовність підтримувати та допомагати одне одному (3).

Кооперативне навчання передбачає організацію роботи в малих групах, де кожен учасник виконує визначену роль і несе індивідуальну відповідальність за результат спільної діяльності. Основними принципами методу є: позитивна взаємозалежність; індивідуальна відповідальність; активна міжособистісна взаємодія; розвиток соціальних навичок; групова рефлексія.

Кооперативне навчання вважається елементом особистісно орієнтованого навчання. Осмислення отриманої інформації відбувається відповідно до індивідуальних здібностей здобувачів (4, с. 384).

У процесі спільної діяльності створюються умови для активного використання мовлення: учасники обговорюють проблемні питання, аргументують позиції, узгоджують рішення, презентують результати. Таким

чином, відбувається природне формування як монологічного, так і діалогічного мовлення.

Ефективними формами реалізації cooperative learning є: Подумай – Обговори в парі – Поділись; Ажурна пилка; Коло ідей; робота в малих дискусійних групах; проєктна діяльність. Застосування зазначених прийомів сприяє розвитку вмінь формулювати думки, ставити запитання, аргументувати, узагальнювати інформацію та презентувати результати спільної роботи.

Для успішного формування мовленнєвої компетентності засобами кооперативного навчання необхідно:

1. Чітко визначати комунікативну мету завдання.
2. Забезпечувати мовні опори (лексичні конструкції, алгоритми побудови висловлювань).
3. Раціонально розподіляти ролі в групі.
4. Організовувати рефлексію результатів спільної діяльності.
5. Поєднувати оцінювання групового й індивідуального внеску.

У такій моделі викладач виступає фасилітатором, який координує взаємодію та створює умови для продуктивної комунікації.

Кооперативне викладання – це така стратегія навчання, використовуючи яку викладачі можуть ділитися практичними знаннями та досвідом. Оскільки ця модель набула популярності в останні роки через низку переваг, варто не забувати про те, що цей вид роботи, спрямований на роботу в групах, також сприяє й індивідуальному навчанню (4, с. 389).

Отже, кооперативне навчання є ефективною педагогічною технологією формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти. Воно забезпечує активну мовленнєву практику, сприяє розвитку комунікативних умінь, підвищує мотивацію до навчання та формує відповідальність за результати спільної діяльності. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичних моделей інтеграції cooperative learning у різні освітні галузі та рівні освіти.

Література

1. Лімбах Ф., Головка О., Драч О. Використання методів кооперативного навчання з метою удосконалення іншомовної компетентності у говорінні студентів вищих навчальних закладів. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*, 18(3), 2020. С. 149-163. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v18i3.77>
2. Kagan S., Kagan M. Kagan cooperative learning. San Clemente, CA : Kagan Publishing, 2009. 479 p.
3. Hand book for learning together.
URL: <http://kompetenspedagogus.hu/sites/default/files>.

4. Ходаковська О. О. Основні принципи кооперативного навчання іноземних мов в умовах дистанційної освіти. 2022. С. 384-390.

URL: <https://www.researchgate.net/publication/367337582>

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО ДИСКУРСУ В ПРОФЕСІЙНІЙ КОМУНІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

Оксана Назаренко

Національний університет «Одеська юридична академія»

Офіційно-ділове мовлення належить до функціональних стилів української мови, що визначають мовні практики у сфері документації, управління та професійної комунікації. У сучасних соціокультурних умовах становлення українського суспільства, особливо в контексті мовної політики та державотворення, офіційно-діловий стиль відіграє ключову роль у функціонуванні державних і корпоративних структур. Він забезпечує стандартизацію спілкування, формує мовну культуру професійних сфер і виступає як репрезентант мовної норми у публічному дискурсі.

Комунікативні практики офіційно-ділового мовлення значною мірою впливають на ефективність управлінської діяльності, юридичну точність і міжсекторальну взаємодію. У зв'язку з цим виникає потреба аналізу в лінгвістичному аспекті щодо поєднання нормативних вимог і комунікативних конструкцій, які виявляються в текстах сучасних офіційно-ділових документів, що увиразнює **актуальність** нашої роботи.

Мета – лінгвостилістичний аналіз офіційно-ділового мовлення як функціонального стилю, що реалізується у професійній діяльності українців; визначити його стилістичні параметри й комунікативно-прагматичні стратегії.

Об'єкт дослідження – офіційно-ділове мовлення як складова професійної комунікації. Предмет дослідження – лінгвостилістичні параметри мовлення.

Матеріалом для аналізу послуговували офіційні документи, зокрема розпорядження, накази, постанови повідомлення, органів державної влади.

У роботі використано загальнонаукові методи – аналізу, синтезу та описовий – для виявлення окремих лексико-стилістичних, синтаксичних і прагматичних елементів текстів, узагальнення й опису результатів аналізу та формулювання закономірностей функціонування офіційно-ділового стилю. Спеціальні лінгвістичні методи: *лексико-стилістичний аналіз* – для визначення лексичних маркерів офіційності, їхніх функцій і реалізації у тексті, а також для оцінки стандартизації лексики та формулювань; *синтаксичний аналіз* – дозволяє виявити структурні моделі речень, складні конструкції, відокремлені члени, що

забезпечують логічність, точність ділових повідомлень; *прагматичний аналіз* – для встановлення комунікативної мети текстів, інтенції автора, адресатності повідомлень та для оцінки ефективності передачі професійної інформації; *соціолінгвістичний підхід* – дає змогу дослідити вплив професійного контексту та соціальних ролей мовців на вибір мовних засобів; *когнітивний метод* – для аналізу схеми сприйняття тексту адресатом, що сприяє оцінці прагматичної ефективності комунікації. Такий комплекс методів забезпечує системне дослідження лексико-стилістичних, синтаксичних і прагматичних параметрів офіційно-ділового стилю.

Проблематика лінгвостилістичних параметрів офіційно-ділового мовлення в українському професійному дискурсі посідає значне місце у філологічних студіях. У науковому просторі вона розглядається у кількох взаємопов'язаних вимірах: нормативно-стилістичному, лексикологічному, структурно-текстовому, прагматичному та лінгводидактичному.

Функціонально-стильові засади офіційно-ділового мовлення розроблено в українському мовознавстві достатньо ґрунтовно. Визначено офіційно-діловий стиль як системно організовану мовну підсистему з чітко окресленою термінологічною субпарадигмою, що забезпечує точність, стандартизованість і юридичну однозначність комунікації (1, с. 185). С. Бирик наголошує на важливості унормованої термінології та клішованих конструкцій як основних маркерів інституційного мовлення, підкреслюючи їхню роль у формуванні професійного комунікативного простору.

Лексико-термінологічний аспект ділового мовлення розглядають як функціонування термінів у текстах документів і визначають їх як елемент професійної комунікації. Терміни виконують номінативну, й організаційно-регулятивну функцію, забезпечуючи структурну впорядкованість тексту та співвідношення загальної й спеціальної лексики, що формує стилістичну однорідність офіційно-ділового тексту (2, с. 201).

Структурно-семантичні виміри організації документів, зокрема позовних заяв характеризується композиційною структурою, логічною послідовністю та стандартними мовними моделями синтаксичної організації тексту (3, с. 88).

У дослідженні фразеологічного рівня офіційно-ділового стилю визначено роль стійких словосполучень і мовних кліше як структурних елементів комунікації, виокремлено фразеологічні одиниці як важливий інструмент стандартизації тексту як однозначності і формальну коректність (4, с. 178).

Професійний дискурс в сучасній науковій і діловій комунікації інтерпретується як компонент соціальної взаємодії фахівців. Мовні засоби офіційно-ділового стилю формують професійну ідентичність мовця та сприяють ефективній комунікації, враховуючи прагматичні параметри дискурсу, зокрема регулятивність та функціональну доцільність.

У лінгвостилістичному аспекті визначено основні стилістичні маркери функціонального різновиду: стандартизованість, точність, логічність і нейтральність викладу (7, с. 182). Взаємозв'язок лексичних і синтаксичних засобів у формуванні стилістичної цілісності тексту підкреслює роль мовних кліше у забезпеченні комунікативної ефективності офіційних документів.

Нормативно-культурологічний вимір професійного дискурсу відображено у працях О. Пономаріва, який розглядає культуру слова як важливий компонент професійної комунікативної компетентності, наголошує на необхідності дотримання мовних норм у діловому спілкуванні та підкреслює роль стилістичної доцільності у виборі мовних засобів (8). Особливої значущості набуває це питання у педагогічній діяльності, адже «культура мови викладача є невід'ємним компонентом сучасної педагогічної майстерності», оскільки забезпечує результативність професійної комунікації та формує мовні стандарти фахового середовища (6, с. 118).

Професійне мовлення та його особливості виступають як ключовий компонент професійної мовної підготовки фахівців, підкреслюючи його роль у формуванні мовної компетентності та комунікативної культури (9, 39).

Офіційно-ділове мовлення забезпечує нормативно врегульовану комунікацію у сфері державного управління та підпорядковується ознакам точності, стандартизованості, логічності та об'єктивності викладу, що зумовлює специфіку лінгвостилістичної організації текстів. Сукупність мовних засобів спрямована на досягнення однозначності повідомлення, регуляцію професійних взаємин і забезпечення ефективності комунікації.

Однією з основних характеристик такого мовлення є активне використання термінологічної лексики, яка сприяє логічній структурованості тексту та виключають можливість неоднозначного тлумачення. У документах управлінського характеру широко представлені сталі словосполучення: *відповідно до наказу, згідно з рішенням, на підставі заяви, з метою підвищення ефективності та оптимізації роботи*. Такі конструкції виступають смисловими орієнтирами, які організовують текст і визначають його нормативний характер.

У кадрових документах функціонують усталені термінологічні одиниці: *трудовий договір, посадова інструкція, щорічна відпустка, матеріальна відповідальність, службове відрядження*. Такі терміни мають чітко визначене юридичне значення, гарантують однозначність інформації та забезпечують правову коректність тексту, наприклад: *Працівнику надається щорічна основна відпустка тривалістю двадцять чотири календарні дні* – структурні компоненти повідомлення, формують його змістову точність і завершеність.

Важливим лінгвостилістичним параметром є клішовані мовні моделі у документах: *вжити заходів щодо, довести до відома, покласти контроль за виконанням, визнати таким, що втратив чинність, зобов'язати керівників*

структурних підрозділів. Стандартизованість таких конструкцій сприяє уніфікації документів і забезпечує їх швидке сприйняття адресатом. Наприклад, у реченні: *Контроль за виконанням цього наказу покласти на проректора з наукової роботи* реалізовано типову управлінську формулу, що відображає ієрархічну організацію професійної діяльності. У службовому листуванні активно використовуються формули мовленнєвого етикету: *повідомляємо, просимо надати інформацію, надсилаємо для ознайомлення, доводимо до Вашого відома*. Наприклад: *Просимо надати інформацію щодо виконання плану роботи кафедри до 20 березня 2026 року*. У цьому випадку дієслівна форма *просимо надати* виконує функцію коректного спонукання до дії, що відповідає нормам офіційно-ділового етикету. Подібні конструкції поєднують імперативність змісту з формальною ввічливістю висловлення.

Синтаксична організація офіційно-ділового мовлення характеризується логічною розгорнутістю та структурною впорядкованістю. Широко використовуються складнопідрядні речення з умовними, причинно-наслідковими та цільовими відношеннями, наприклад: *У разі невиконання умов договору сторони несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства України*. Такі конструкції забезпечують чітке визначення умов і наслідків певних дій, що є важливим для регулятивної функції тексту.

Поширеними є також інфінітивні конструкції, які формують директивний характер документа: *затвердити план роботи, призначити відповідального, забезпечити виконання заходів, підготувати звіт*. Наприклад: *Затвердити графік проведення консультацій та забезпечити своєчасне інформування здобувачів освіти*. Використання інфінітива дозволяє уникнути персоніфікації виконавця дії та підкреслює офіційний характер повідомлення.

Характерною ознакою синтаксису офіційно-ділового стилю є використання безособових і пасивних конструкцій: *затверджено рішенням кафедри, подано на розгляд комісії, рекомендовано до друку, зареєстровано в установленому порядку*. Наприклад: *Освітню програму затверджено рішенням вченої ради університету від 15.01.2026*. Такі структури сприяють об'єктивізації висловлення, оскільки акцентують увагу не на виконавцеві дії, а на її результаті.

Важливим аспектом є прагматична спрямованість тексту. Документи створюються з метою регулювання діяльності установ і окремих фахівців, тому мовні засоби підпорядковані досягненню конкретного комунікативного результату. У цьому контексті активно використовуються модальні конструкції: *необхідно подати, слід забезпечити, підлягає виконанню, зобов'язані дотримуватися*. Наприклад: *Кафедрам необхідно подати звіти про навчально-методичну роботу за семестр до 1 червня 2025 року*. Така конструкція реалізує імперативність без прямого звернення до адресата, що відповідає вимогам офіційного стилю.

У текстах рекомендаційного характеру використовуються пом'якшені формули: *рекомендуємо врахувати, доцільно розглянути можливість, просимо звернути увагу*. Наприклад: *Доцільно розглянути можливість оновлення навчально-методичного забезпечення дисципліни*. Подібні конструкції формують коректну комунікативну стратегію та сприяють ефективній взаємодії між учасниками професійного спілкування.

Нормативність є однією з ключових характеристик офіційно-ділового мовлення. Вона передбачає точність слововживання, дотримання граматичних і стилістичних норм, використання усталених мовних моделей. У професійному мовленні перевага надається нормативним формам: *укласти договір, брати участь, відповідно до наказу, згідно з положенням*. Натомість використання розмовних або ненормативних варіантів (*заклучити договір, приймати участь, у відповідності з наказом*) порушує вимоги офіційно-ділового стилю та знижує рівень мовної культури документа.

Композиційна структура офіційних текстів також є важливим лінгвостилістичним параметром. Документи мають чітко визначену побудову, що включає реквізити, заголовок, основну частину та підпис. Така структурованість забезпечує зручність сприйняття інформації та її юридичну значущість. У розпорядчих документах після вступної частини з підставами використовується розпорядча частина з інфінітивними формами: *затвердити, призначити, забезпечити, контроль покласти*. Це підкреслює директивний характер тексту й визначає порядок виконання управлінських рішень.

Отже, лінгвостилістичні параметри офіційно-ділового мовлення у професійній комунікації українців виявляються у системному використанні термінологічної лексики, стандартизованих фразеологічних моделей, синтаксичної впорядкованості та прагматично зумовлених мовних засобів. Сукупність цих характеристик забезпечує нормативність і комунікативну ефективність професійного дискурсу, сприяє чіткому регулюванню взаємодії між суб'єктами професійної діяльності та формує високий рівень мовної культури сучасного фахівця. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом трансформації офіційно-ділового мовлення в умовах цифрової комунікації та оновлення професійного дискурсу, що спричиняє появу нових мовних моделей і комунікативних стратегій. Актуальним є також зіставне вивчення українського ділового мовлення в міжнародному професійному просторі та розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення мовної культури фахівців і вдосконалення сучасної офіційно-ділової комунікації.

Література

1. Бибик, С. П. (2018). Офіційно-діловий стиль: термінологічна субпарадигма. *Науковий вісник НУБіП України. Філологічні науки*. Вип. 292, с. 185 – 192.

2. Калужинська, Ю. (2015). Мова документів: терміни та їх місце в діловому мовленні. *Теоретична і дидактична філологія*. Вип. 19. с. 200 – 208.
3. Коцюба, Н. Й. (2014). Структурно-семантичні принципи організації офіційного ділового тексту (на прикладі позовних заяв). *Scientific Journal «ScienceRise»* № 5/1(5). с. 87 – 91.
4. Мунтян, О. О. (2024). Фразеологія офіційно-ділового стилю української мови. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Вип. 74. Т. 2. с. 178-183.
5. Назаренко, О. М. Культура мови викладача в сучасній педагогічній майстерності: соціолінгвістичний аспект. *Linguarum Universe*. Vol. 2, Issue 2. Sofia. Bolhariia. 2025. С. 115 - 126.
6. Пасічна, О. В. (2018). Лінгвостилістичні особливості офіційно-ділових текстів. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 17. с. 181 – 191.
7. Пономарів, О. (2001). Культура слова: мовностилістичні поради. 2-ге видання стереотипне. Київ: Либідь. 240 с.
8. Шевчук, С. (2011). Українське професійне мовлення. Київ: Алерта. 248 с.

ADAPTACJA LINGWISTYCZNO-KULTUROWA TERMINOLOGII SPECJALISTYCZNEJ W KONTEKŚCIE MIĘDZYJĘZYKOWEGO DIALOGU ZAWODOWEGO

Tetiana Moroz

Chmielnicki Uniwersytet Narodowy

W dzisiejszych czasach globalizacji i integracji europejskiej Ukrainy, badanie mechanizmów komunikacji zawodowej między specjalistami z różnych krajów nabiera szczególnego znaczenia. Dla studentów filologii polskiej i specjalistów pracujących w polsko-ukraińskim środowisku biznesowym kluczową kwestią staje się nie tylko techniczne tłumaczenie terminów, ale także ich adaptacja lingwistyczno-kulturowa. Proces ten polega na dostosowaniu specjalistycznej leksyki do systemu poznawczego odbiorcy, z uwzględnieniem narodowych specyfik biznesowej i prawnej kultury.

Tradycyjne postrzeganie *terminu* jako denotatywnie precyzyjnej, stylistycznie neutralnej jednostki w kontekście języka zawodowego podlega obecnie rewizji.

W polskich i ukraińskich systemach terminologicznych (szczególnie w sferze administracyjnej, prawnej i gospodarczej) występuje znaczna ilość słownictwa bez odpowiedników. Wynika to z różnic w:

- strukturze państwowej i systemie administracyjnym (np. *województwo* – region, w którym znaczenie semantyczne i zakres uprawnień organów władzy nie pokrywają się);

- systemie stopni naukowych i kwalifikacji zawodowych (magister w Polsce jako podstawowy poziom wyższego wykształcenia i szczególny status w obrocie zawodowym);

- tradycjach prawnych dotyczących sporządzania dokumentacji (5, s. 142).

Skuteczny międzyjęzykowy dialog zawodowy opiera się na wyborze właściwej strategii adaptacji. Na podstawie analizy polsko-ukraińskich kontaktów zawodowych wyróżniamy następujące podejścia:

Zastąpienie funkcjonalne: poszukiwanie odpowiednika, który pełni analogiczną rolę w języku odbiorcy, nawet przy rozbieżnościach etymologicznych. Na przykład polskie *Urząd Stanu Cywilnego* (USC) jest adaptowane w ukraińskim dyskursie zawodowym jako *РАЦ*, co zapewnia natychmiastowe zrozumienie funkcji instytucji.

Tłumaczenie opisowe (eksplikacja): stosowane w celu ujawnienia wewnętrznej treści terminów, które nie mają bezpośrednich odpowiedników. Ma to kluczowe znaczenie w języku zawodowym, aby uniknąć kolizji prawnych.

Kontekstowe doprecyzowanie: użycie zapożyczeń z towarzyszącym komentarzem, co pozwala zachować autentyczność terminu, dostosowując go do norm językowych języka ukraińskiego.

Adaptacja lingwistyczno-kulturowa słownictwa specjalistycznego osiąga swój cel tylko pod warunkiem prawidłowej integracji z systemem etykiety językowej. W kulturze językowej Ukrainy i Polski język profesjonalny jest nie tylko narzędziem przekazywania informacji, ale także środkiem konstruowania hierarchii społecznej i okazywania szacunku dla statusu partnera. Jednak strategie realizacji tego szacunku znacznie się różnią (3, s. 85).

Tytuły jako dominujący element polskiego dyskursu zawodowego

Jedną z najbardziej charakterystycznych cech polskiego etykiety językowej jest rozwinięty system «tytułowania». W przeciwieństwie do ukraińskiej komunikacji zawodowej, która w ostatnich dziesięcioleciach zmierza w kierunku demokratyzacji i stosowania europejskiego modelu *Pan/Pani + imię* (lub tradycyjnego *imię + imię ojca*), polska tradycja komunikacyjna nadal kładzie duży nacisk na tytuły zawodowe i naukowe.

- jednostki nominatywne używanie form *Panie Dyrektorze, Pani Kierownik, Panie Inżynierze* jest obowiązkowe nie tylko w oficjalnej korespondencji, ale także w codziennej komunikacji ustnej;

- status naukowy: używanie tytułów *Panie Magister* lub *Panie Doktorze* w odniesieniu do osób posiadających odpowiedni stopień naukowy jest wyrazem uznania ich kompetencji zawodowych. Dla studenta polonistyki adaptacja polega na

zrozumieniu, że ignorowanie tych form jest postrzegane przez polskiego odbiorcę jako agresja komunikacyjna lub przejaw niskiej kultury językowej (7).

Różnicowanie dystansu: strategia *Ty-komunikacja* vs *Pan/Pani-komunikacja*

Ukraiński język profesjonalny jest dziś pod silnym wpływem anglojęzycznego dyskursu korporacyjnego, który zachęca do szybkiego przejścia na *ty* (*small talk*, *struktury horyzontalne*). Natomiast polska kultura profesjonalna pozostaje bardziej konserwatywna. Forma *Pan/Pani* w połączeniu ze stanowiskiem tworzy niezbędną «bezpieczną przestrzeń» dla profesjonalnej dyskusji. Adaptacja lingwistyczno-kulturowa wymaga tutaj od mówiącego umiejętności utrzymania tej dystansu, nie odbierając jej jako oziębłości lub dystansu (7).

Formuły grzecznościowe w dokumentacji i komunikacji elektronicznej (Netiquette)

Szczególną uwagę należy zwrócić na dostosowanie formuł wprowadzających i końcowych w korespondencji biznesowej.

W modelu ukraińskim często stosuje się bezpośrednie konstrukcje: *Шановний Олександрє!* lub *Вітаємо!*.

Model polski wymaga bardziej sformalizowanego podejścia: *Szanowny Panie Prezesie* lub *Z poważaniem*.

Adaptacja terminologii w tekstach dokumentów (umów, protokołów) powinna być opatrzona odpowiednią «ramką etykietową», która odpowiada oczekiwaniom native speaker. Na przykład użycie ukraińskiego terminu *dyrektor* w polskim tłumaczeniu jako *dyrektor* bez odpowiedniego znacznika etykietowego *Pan/Pani* w zwrocie narusza pragmatyczną spójność tekstu.

Kognitywny aspekt uprzejmości

Ważne jest, aby zrozumieć, że za formami językowymi stoją różne scenariusze poznawcze. Polska «grzeczność tytułów» to sposób uznania autonomii osobowości i jej osiągnięć. Ukraińska «grzeczność według imienia ojca» lub «według imienia» to sposób nawiązania zaufanego kontaktu. W dialogu międzykulturowym adaptacja polega na zdolności mówcy do zmiany swojego scenariusza poznawczego, aby uniknąć «zawodu pragmatycznego» (*communication breakdown*), kiedy słowa są przetłumaczone poprawnie, ale intencja komunikacyjna jest źle odebrana.

Dla przyszłych polonistów źródłem aktualnych terminów i sposobów ich adaptacji są nie tyle słowniki akademickie, co współczesny dyskurs medialny: branżowe blogi, profesjonalne podcasty i platformy cyfrowe (*LinkedIn*). To właśnie tam odnotowuje się żywą transformację terminów:

- proces determinologizacji (przejście terminów do języka ogólnego);
- powstawanie nowych form hybrydowych (polsko-angielskich lub ukraińsko-angielskich żargonów zawodowych);
- aktualne modele prowadzenia negocjacji w przestrzeni cyfrowej (4, s. 75).

Podsumowując, należy zauważyć, że adaptacja lingwistyczno-kulturowa

terminologii specjalistycznej w dyskursie zawodowym polsko-ukraińskim jest procesem wieloaspektowym, wykraczającym poza ramy czysto lingwistycznego tłumaczenia. Wymaga ona od współczesnego specjalisty (polonisty, dziennikarza, menedżera) nie tylko doskonałej znajomości odpowiedników leksykalnych, ale także głębokiego zrozumienia kontekstu pozajęzykowego – od specyfiki systemu prawnego po subtelności krajowego etykiety językowej.

Przeprowadzone badania pozwalają sformułować następujące kluczowe tezy:

1. Elastyczność terminologiczna: skuteczna komunikacja opiera się na zdolności mówcy do identyfikowania «luk kulturowych» i stosowania odpowiednich strategii adaptacyjnych (zastąpienie funkcjonalne lub tłumaczenie opisowe), co zapobiega błędom pragmatycznym i dezinformacji.

2. Tożsamość etykietowa: przestrzeganie krajowych standardów zachowań językowych (w szczególności systemu tytułowania w języku polskim i norm ukraińskiej etykiety zawodowej) jest niezbędnym warunkiem zachowania dystansu statusowego i budowania partnerskich relacji opartych na zaufaniu.

3. Dynamika normy: współczesna przestrzeń medialna i platformy cyfrowe dyktują nowe zasady gry, w których język zawodowy staje się bardziej inkluzywny (poprzez stosowanie form żeńskich) i mniej sformalizowany, co wymaga ciągłej aktualizacji podejść dydaktycznych w nauczaniu dyscyplin polonistycznych (5, s. 231).

Perspektywy dalszych badań widzimy w bardziej szczegółowej analizie transformacji żargonu zawodowego pod wpływem zapożyczeń z języka angielskiego w języku polskim i ukraińskim, a także w opracowaniu specjalistycznych glosariuszy z komentarzami kulturowymi dla specjalistów z różnych dziedzin. W dobie globalnych wyzwań to właśnie wysokiej jakości komunikacja międzykulturowa staje się pomostem zapewniającym stabilność i skuteczność międzypaństwowego dialogu zawodowego.

Literatura

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
2. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 291 с.
3. Lubaś W. O polskim języku zawodowym. *Język Polski*. 2003. № 2. S. 83–91.
4. Marcjanik J. Grzeczność w komunikacji językowej. Warszawa: PWN, 2007. 240 s.
5. Markowski A. Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia swoistości. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. 640 s.
6. Pisarek W. Słownik terminologii medialnej. Kraków: Universitas, 2006.